

FERKELT BALÁZS*

Konvergencia az eurózónában a közös pénz bevezetése előtt és után

A KONVERGENCIA FOGALMÁRÓL ÉS ÉRTELMEZÉSÉRŐL

A konvergencia szó jelentése általános értelemben az alábbiak szerint fogalmazható meg: „áramlások, információk, gondolatfolyamok összetartása, egymáshoz közeledése, egy helyre érkezése”, illetve „egy kitüntetett hely (pl. térbeli pont) felé mozgás vagy annak hajlama”.¹ A kifejezést széleskörűen alkalmazzák a természettudományokban, így például a matematikában és a biológiában (ezen belül többek között a genetikában), a műszaki tudományokban (például a képminőség jellemzésére) valamint a társadalomtudományokban is. Ez utóbbi tudományág keretein belül a politikatudomány (l. a hidegháborús korszak utáni nemzetközi politikai viszonyokat elemző „konvergencia-elméleteket), valamint a közgazdaságtudomány és a regionális tudomány (mint multidiszciplináris tudományág) használja. Jelen tanulmány a közgazdaságtudomány és a regionális tudomány keretében vizsgált konvergencia-jelenséggel és azok megnyilvánulásával, mérésével foglalkozik, leszűkítve a monetáris integráció (és konkrétan az európai Gazdasági és Monetáris Unió) megvalósításának hatásaira.

A fenti, általános definíció is kifejezi, hogy a konvergencia fogalma többféle értelmezésre is lehetőséget ad, és ez a megállapítás a közgazdaságtudományra és a regionális tudományra vonatkozóan is helytálló. Eszerint jelenthet egymáshoz köze-

* BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Gazdaságdiplomácia és EU Intézet, Külgazdaságpolitika Intézeti Tanszék, főiskolai adjunktus, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politika és gazdaságtan Doktori Iskola, PhD-hallgató.

¹ Magyar Nagylexikon, 2000.

lítést, de értelmezhető egy konvergencia-pont elérésére való törekvésként (felzárkózásként) is. (Ezen belül a konvergencia-pont is többféleképpen megválasztható. Eszerint értelmezhetünk pozitív és negatív konvergenciát is.) A monetáris integráció megvalósítása szempontjából jelentős kockázatokkal bír a gazdasági tér heterogenitása, vagyis a nagy gazdasági-társadalmi egyenlőtlenségek megléte. Mindezek miatt a konvergencia ebben az esetben sokkal inkább az „egymáshoz közelítés”, az „egyenlőtlenségek csökkentése” értelemben alkalmazandó. A csökkentés itt magától értetődően nemcsak az egyenlőtlenségek szintjére, hanem azok szerkezetének változására is vonatkozik.¹

Közvetlenül kapcsolódnak a konvergencia fogalmához az ún. konvergencia-elméletek, amelyek különböző gazdasági jelenségeket, makromutatókat elemeznek és ezekre vonatkozóan az egyes országok közötti egyenlőtlenségek mérséklődését mutatják, illetve ennek feltételrendszerét vizsgálják.² A konvergencia-elméletek SOLOW neoklasszikus növekedés-elméletén alapulnak.³ A modell feltételrendszeréből, illetve levezetéséből az a következtetés vonható le, hogy ha nincsen sokkhelyzet és megfelelően működnek a kiegyenlítő mechanizmusok, akkor az egyes országok egy főre jutó jövedelmének növekedési rátája fordítottan arányos az országok kezdeti jövedelemszintjével.⁴ (Más kérdés viszont, hogy a fenti feltételek ritkán teljesülnek együttesen a valóságban, éppen ezért nem „abszolút”, hanem sokkal inkább „feltételes” konvergenciáról beszélhetünk, vagyis az országok jövedelme elsősorban saját egyensúlyi állapotukhoz konvergál.⁵)

A konvergencián belül több típust is megkülönböztethetünk. Egy lehetséges csoportosítás alapján három kategória határozható meg: nominális, reál- és szerkezeti konvergencia.⁶ Ez alapján az infláció, az államháztartási hiány, az államadósság, és a folyó fizetési mérleg hiánya a nominális, a gazdasági növekedés, a bér- és árszínvonal, a gazdasági fejlettség (egy főre jutó GDP) a reál, míg a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya, valamint az üzleti élet jogi környezete a szerkezeti konvergencia elemzésére alkalmazható. (A fenti mutatókon kívül érdemes lenne a vizsgálatba a termelékenységét és a mezőgazdaság GDP-ben való részarányának alakulását is bevonni.)

Az általános fejlettségi különbségek alakulásának vizsgálatára külön statisztikai módszereket is kidolgoztak, a σ - és β -konvergencia mutatókat. Mindkét mutató SOLOW már említett neoklasszikus növekedési modelljén alapul. A σ -konvergencia az egyenlőtlenségek átlagos szintjének alakulását (az abszolút jövedelmi különbségek változását), míg a β -konvergencia a szegényebb országok felzárkózásának ütemét, felzárkózási lehetőségeit méri.

Az európai Gazdasági és Monetáris Unió megvalósításakor a konvergencia fogalma elsősorban a maastrichti konvergencia-kritériumokhoz kapcsolódott. A konvergencia-kritériumok szerződésbe emelésével az integráció döntéshozói elismerték, hogy az euró bevezetése előtt szükség van a konvergencia erősítésére, mindez azon-

¹ A konvergencia további értelmezési lehetőségeiről bővebben l. Práger (2004).

² A konvergencia-elméletekről részletesebben l. Szörfi (2004).

³ Solow (1956).

⁴ Barro (1989).

⁵ Mankiw-Romer-Weil (1990).

⁶ ICEG (2005).

ban nem a fejlettségi szintre, gazdasági-társadalmi egyenlőtlenségekre, hanem sokkal inkább a monetáris politikákra vonatkozik, vagyis a monetáris politikáknak kell közeledniük egymáshoz. A konvergencia-kritériumok azonban nem egy adott ponthoz való felzárkózást, sokkal inkább az egymáshoz közelítést mérik, különösen az inflációra és a kamatlábakra vonatkozó feltételek. A kritériumok és azok vizsgálatával kapcsolatosan több kifogás is emelhető. Egyrészt a feltételek nem a konvergencia erősödésének folyamatát, hanem egy időpontban történő fennállását (nevezetesen a döntés előtti egy évre vonatkozóan) vizsgálják. Gyakorlatilag az árfolyam-kritérium kivételével valamennyi mutatót csak egy adott évben kell teljesíteni, idősorok vizsgálatát a Szerződés a költségvetési kritériumok esetében helyezi kilátásba, de ott is könnyítő jelleggel. Másfelől pedig a Szerződés feltételrendszere nem reálgazdasági, hanem sokkal inkább nominális konvergenciát foglal magába, márpedig a GMU sikere szempontjából a reálkonvergencia legalább annyira fontos. (További mutatók bevonása lett volna szükséges a kritérium-rendszerbe, így például a külső egyensúlyt mutató folyó fizetési mérleg egyenlege, a makrogazdasági egyensúlytalanságot illusztráló munkanélküliségi ráta, vagy például a termelékenységet jellemző egy foglalkoztatottra jutó GDP, illetve az egy termékegységre jutó bérköltség.)

Jelen tanulmány két makromutató, az államháztartási hiány mértéke és a termékegységre jutó bérköltség elemzésével, valamint σ - és β -konvergencia mutatók számításával vizsgálja a konvergencia szintjét az eurózónában.

EGY NOMINÁLIS KONVERGENCIA-MUTATÓ: AZ ÁLLAMHÁZTARTÁSI HIÁNY ALAKULÁSA

A Maastrichti Szerződés 3%-ban határozta meg az államháztartási hiányra vonatkozó referencia-értéket. Az 1997-ben elfogadott Stabilitási és Növekedési Paktum közép távon az egyensúlyban lévő (többlettel, vagy legalábbis null-szaldóval) bíró államháztartási egyenleg célkitűzését fogalmazta meg, a 3%-os referencia-értéket túllépő eurózóna-tagországok számára pedig szankciókat helyezett kilátásba. Az 1. táblázat az államháztartási hiány alakulását mutatja be 1995 és 2004 között. Megfigyelhető, hogy a tagállamok törekedtek a kritériumoknak a vizsgálat időpontjáig történő teljesítésére (1998 májusában elsősorban az 1997-es adatok alapján született meg a döntés arról, hogy mely országok léphetnek a GMU harmadik szakaszába.), mégis több ország megközelítette, ill. elérte az államháztartási hiányra vonatkozó 3%-os referencia-értéket. Történt mindez annak ellenére, hogy egyes országok (pl. Franciaország, Olaszország) egyszeri költségvetési intézkedéseket fogantatosítottak. (Olaszország 1996-ig folyamatosan, Németország 1993 és 1996 között, míg Franciaország 1992 és 1996 között jelentősen túllépte a referenciaértéket.) A táblázat adatai alapján levonható az a következtetés, miszerint a kritériumok teljesítése nem függ az egyes országok fejlettségi szintjétől. Egyedül Görögország nem léphetett a kritériumok nem-teljesítése miatt a GMU harmadik szakaszába. (Az ország 1998 és 1999 kivételével egyetlen egy évben sem teljesítette a költségvetési kritériumot. Az 1. táblázat már a felülvizsgált és újraszámolt görög értékeket tartalmazza.)

Az euró bevezetése, az eurózónához való tartozás nem javította a tagországok költségvetési fegyelmét. 1999 és 2004 között összesen hat ország lépte át a referenciaértéket. (Németország és Franciaország három éven keresztül túllépte a 3%-os határt. Ennek ellenére a Tanács nem sújtotta ezeket az országokat szankciókkal. 2005 márciusában pedig a Paktum fellazításának lehettünk szemtanúi.) Enyhítő körülményként értékelhetnénk a helyzetet, ha az egyes országok jövőorientált beruházásokra, kutatás-fejlesztésre, valamint az egyes államháztartási alrendszerek reformjára fordították volna a többlet-kiadásokat, ez azonban nem volt jellemző. A konvergencia-kritériumoknak tehát mindösszesen átmenetileg sikerült a költségvetési figyelmet és a fiskális konvergencia-folyamatot erősíteni.

EGY REÁL KONVERGENCIA-MUTATÓ: A TERMÉKEGYSÉGRE JUTÓ BÉRKÖLTSÉG ELEMZÉSE

A termékegységre jutó bérköltség (ULC) mutatóját gyakran alkalmazzák a kínálat-oldali versenyképesség mérésére. A 2. táblázat 1995 és 2003 között vizsgálja a mutató alakulását. (A számítások során a teljes bértömeget a folyó áron számított GDP-vel osztottam. Ennek oka, hogy a bértömeg is hasonló formában (folyó áron) állt rendelkezésre.)

Látható, hogy a közös pénz bevezetése előtt nem voltak túlzottan nagy eltérések az egyes tagországok között. A legalacsonyabb értéket Görögországban mérték, kedvező versenyképességi pozícióra vall továbbá Olaszország, Írország és Finnország mutatója is. (A gazdasági fejlettség (egy főre jutó GDP) és a bérköltség-mutató között igen alacsony a (pozitív) korreláció, ráadásul 1995 és 2003 között folyamatosan csökken a kapcsolat szorossága.) A termékegységre jutó bérköltség a tagországok többségében 2003-ban alacsonyabb volt, mint 1995-ben. Érdekes, hogy a három nem GMU-tagországban egyértelműen növekvő tendencia rajzolódik ki. Az euró bevezetésétől kezdve több országban (Belgium, Finnország, Franciaország, Luxemburg, Olaszország, Portugália) növekedésnek indul a mutató. A fenti adatok alapján nem rajzolódik ki egyértelműen egy kiegyenlítődesi tendencia. Hasonló eredményre juthatunk a szórás-értékek vizsgálatakor, melynek eredményeit a 3. táblázat mutatja be.

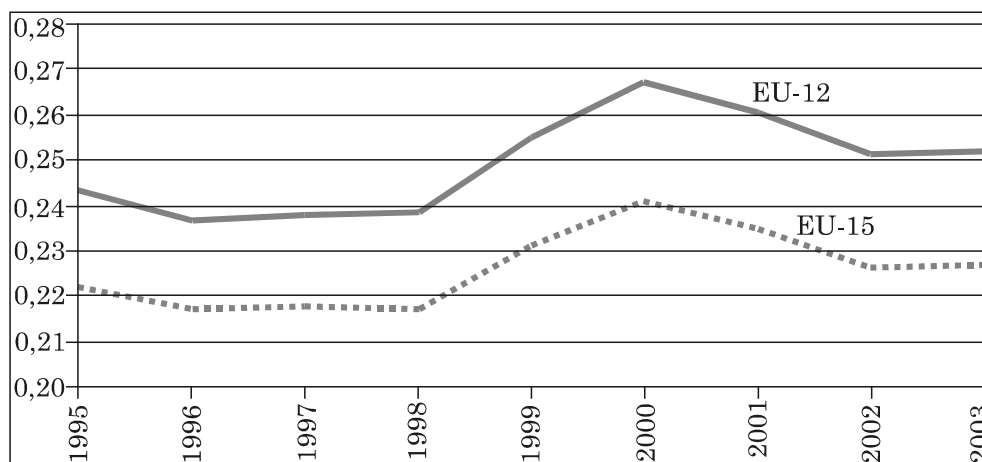
1999 és 2003 között mind a tizenkét tagú eurózónában, mind pedig a tizenöt tagú Európai Unióban a szórás növekedését figyelhetjük meg. Szemben az 1995 és 1999 közötti időszakokkal, amikor a későbbi eurózóna-tagországok között még jelentős csökkenés tapasztalható. Hasonló összefüggést világít meg a relatív szórás alakulásának vizsgálata is. Míg 1995 és 1999 között az eurózóna esetében mérséklődés figyelhető meg, 1999-től folyamatos az emelkedés, mindösszesen a 2003-as évben tapasztalható enyhe mérséklődés. Levonható tehát az óvatos következtetés, miszerint az euró bevezetése nem járult hozzá a reál-konvergencia ezen területének erősödéséhez, sőt a mutató növekedése negatívan befolyásolhatja az adott ország, térség nemzetközi versenyképességét is.

A σ - ÉS β -KONVERGENCIA VIZSGÁLATA

A nemzetközi szakirodalom a fejlettségi különbségek vizsgálatára a σ - és β -konvergencia módszerét egyaránt alkalmazza. Az egy főre jutó GDP szóródási mutatóinak elemzése mellett a tanulmány ezen része mindkét vizsgálati módszer alapján tartalmaz számításokat. A monetáris integrációt illetően mindazonáltal indokoltabbnak tűnik a σ -konvergencia¹ használata, tekintettel arra, hogy itt nem egy adott szinthez történő felzárkózásnak kell a középpontban lennie, sokkal inkább az átlagos egyenlőtlenségek csökkenésének.

A 4. táblázat a tagországok fejlettségi adatai átlagának, szórásának, illetve relatív szórásának alakulását mutatja. Mindkét vizsgált országcsoporthoz esetében folyamatosan növekedett az egy főre jutó GDP átlaga.

A szórás és relatív szórás értékek 1999-ben és 2000-ben is növekedtek, 2001-ben és 2002-ben csökkenés tapasztalható, majd 2003-ban ismét emelkedés figyelhető meg. A tizenkét tagú eurózónában nagyobb különbségek húzódtak és húzódnak napjainkban is. A relatív szórás mindegyik országcsoporthoz esetében magasabb volt 2003-ban, mint a közös pénz bevezetése előtt, 1995-ben vagy 1998-ban. (Görögország és Spanyolország esetében növekedett az egy főre jutó GDP az eurózóna átlagához viszonyítva, míg Portugáliában csökkenés volt tapasztalható. Görögország 2003-ban „megelőzte” Portugáliát a fejlettségi rangsorban.) Hasonló tendencia látható a σ -konvergencia-vizsgálat eredményeinek ábrázolásakor is (1. ábra).

1. ábra
A σ -konvergencia alakulása 1995 és 2003 között²

¹ A σ - és a β -konvergencia számítási módszere egyaránt Solow neoklasszikus növekedési modelljéből vezethető le. Részletesebben l. Nemeskéri (2003).

² Forrás: Barcellan (2000, 2002a, 2002b), Kuhnert (2003) és Biedma (2005) alapján saját számítások és szerkesztés.

A σ -konvergencia¹ értékének alakulása alapján több szakasz különböztethető meg. 1995 és 1998 között enyhe csökkenést, stagnálást figyelhetünk meg. 1999-ben és 2000-ben a σ -konvergencia-mutató értéke növekedett, mindez a különbségek emelkedésére utal, 2001-2002-ben enyhe csökkenést láthatunk, majd 2003-ban ismét kis mértékű emelkedés tapasztalható. A vizsgált időszak végén, 2003-ban a σ -konvergencia-mutató értéke mindkét országcsoporthoz képest magasabb, mint 1995-ben vagy 1998-ban. Mindezek arra engednek következtetni, hogy a monetáris integráció megvalósításával nem erősödött a konvergencia szintje az euró-zóna országai között.

A β -konvergencia számítás alapjául az alábbi regressziós egyenest szolgáltam (a számításokat a Microsoft Excel XP program adatelemző funkciója segítségével készítettem):

$$\ln y_{(2003)} - \ln y_{(1995)} = c - \beta \ln(1995),$$

ahol y az egyes országok fejlettségi szintjét (egy főre jutó, vásárlóerő-paritáson számított GDP-jét) mutatja, c konstans, míg β a konvergencia mérőszáma (a regressziós egyenes meredeksége). Az 5. táblázat az elsősorban a felzárkózást jellemző β -konvergencia vizsgálatának eredményét, illetőleg a regressziós modellek együtthatóit mutatja be.

5. táblázat
Regressziós modellek együtthatói²

EU-15	1995–2003	1998–2003	1995–1998
Konstans értéke	1,0186	0,1782	0,4944
β értéke	-0,0713	-0,0009	-0,0350
R ²	0,0265	8,183E-06	0,0394
EUR-12	1995–2003	1998–2003	1995–1998
Konstans értéke	0,7844	-0,0319	0,4557
β értéke	-0,0472	0,0203	-0,0308
R ²	0,0124	0,0051	0,0330

Az együtthatók közül β értéke azt mutatja, hogy összességében az EU-15-ök terén 1995 és 2003 között megfigyelhető a konvergencia erősödése (β értéke negatív). A vizsgált időszak ugyan meglehetősen rövid, így két részre osztása csak nagyon óvatos következtetések levonását teszi lehetővé. Ha külön vizsgáljuk a GMU harmadik szakaszának kezdete előtti és utáni időszakokat, akkor 1998 és 2003 között nem kapunk szignifikáns értéket. A tizenkét tagú euró-zónában lényegesen kisebb felzárkózás tapasztalható, mint az EU-15 esetén, ráadásul az 1998-2003 közötti időszak a különbségek növekedésére utal. Ha Görögországot kihagyjuk a vizsgálatból a tizenegy ország fejlettségi szintje 1995 és 2003 között egyáltalán nem közelített egymás-

¹ A σ -konvergencia az egyes (itt egy főre jutó, vásárlóerő-paritáson számított GDP) értékek természetes alapú logaritmusának szórása.

² Forrás: Barcellan (2000, 2002a, 2002b), Kuhnert 2003 és Biedma (2005) alapján saját számítások.

hoz. A modellben R^2 igen alacsony értéke arra enged következtetni, hogy a kiindulási szint nem határozza meg a 2003-as fejlettségi szintet, vagyis nem valószínűsíthető a kevésbé fejlett országok felzárkózásának megvalósulása, ugyanakkor a fejlettebb országok relatív (az EU-15 átlagához viszonyított) fejlettségi szintjének csökkenése is bekövetkezhet.¹

ÖSSZEGZÉS

A konvergencia fogalma többféleképpen értelmezhető a közgazdaságtudományban és a regionális tudományban. A monetáris integráció megvalósítása szempontjából jelentős kockázatokkal bír a gazdasági tér heterogenitása, vagyis a nagy gazdasági-társadalmi egyenlőtlenségek megléte. Mindezek miatt a konvergencia ebben az esetben sokkal inkább az „egymáshoz közelítés”, az „egyenlőtlenségek csökkentése” értelemben alkalmazandó. Az eurózóna országai között a közös pénz bevezetése előtt jelentős gazdasági-társadalmi egyenlőtlenségek húzódtak. A tanulmányban vizsgált mutatók esetében (államháztartási hiány, termékegységre jutó bérköltség, σ - és β -konvergencia) a monetáris integráció nem járult hozzá a konvergencia erősödéséhez. Mindez indokolja a jövőben a közösségi kohéziós politika és támogatási eszközök megerősítését. Ezen kívül az elemzés eredménye fontos tanulsággal szolgálhat az újonnan csatlakozott országok számára: a közös pénz bevezetése önmagában nem segíti elő a felzárkózási folyamatot.

IRODALOM

- BARCELLAN, R. (2000): Das Bruttoinlandsprodukt 1998. Statistik kurz gefasst, Thema 2, 2/2000, Luxemburg
- BARCELLAN, R. (2002a): Das Bruttoinlandsprodukt 2000, Statistik kurz gefasst, Thema 2, 1/2002, Luxemburg
- BARCELLAN, R. (2002b): Das Bruttoinlandsprodukt 2001, Statistik kurz gefasst, Thema 2, 53/2002, Luxemburg
- BARRO, R. (1989): Economic Growth in a Cross Section of Countries. NBER Working Paper Series, No. 3120, Cambridge, Massachusetts
- BIEDMA, L. (2005): Das Bruttoinlandsprodukt 2003, Statistik kurz gefasst, Thema 2, 8/2005, Luxemburg
- EUROSTAT (2004): Arbeitsproduktivität je geleistete Arbeitsstunde.
http://epp.eurostat.cec.eu.int/portal/page?_pageid=1073,1135280&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=EBO22 Letöltés ideje: 2005. 07. 28. 9:14
- EUROSTAT (2005a): BIP und Hauptkomponenten - Jeweilige Preise.

¹ Mindezek miatt érdemes megvizsgálni külön is az egyes tagországok relatív fejlettségi szintjének (egy főre jutó, vásárlóerő-paritáson számított GDP az EU-15-ök százalékában) alakulását. 1995 és 2003 között kilenc ország javított relatív fejlettségi pozícióján (Ausztria, Egyesült Királyság, Finnország, Görögország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Spanyolország és Svédország), míg hat ország esetében csökkent a mutató értéke (Belgium, Dánia, Franciaország, Németország, Olaszország, Portugália). (Hasonló csoportosítást kapunk, ha az 1998 és a 2003 közötti időszakra vizsgálódunk, egyedül Franciaország kerülne át az első kategóriába.) A kezdeti fejlettségi szint és a növekedési ütem között mindösszesen egy nagyon gyenge, negatív irányú kapcsolat mutatható ki.

- http://epp.eurostat.cec.eu.int/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/nation/aggs/aggs_gdp&language=de&product=EU_MASTER_national_accounts&root=EU_MASTER_national_accounts&scrollto=240 Letöltés ideje: 2005. 07. 27. 17:54.
- EUROSTAT (2005b): Arbeitnehmerentgelt.
http://epp.eurostat.cec.eu.int/portal/page?_pageid=1073,1135280&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=DAC10000 Letöltés ideje: 2005. 08. 02. 8:45.
- ICEG Európai Központ (2005): Az új tagállamok konvergencia-indexe, 2005/1., Budapest.
- KUHNERT, I. (2003): Das Bruttoinlandsprodukt 2002, Statistik kurz gefasst, Thema 2, 56/2003, Luxemburg.
- Magyar Nagylexikon (2000): Tizenegyedik kötet KIR-LEM. Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest.
- MANKIW, N. G. - ROMER, D. - WEIL, D. N. 1990: A Contribution to the Empirics of Economic Growth. NBER Working Paper, No. 3541, Cambridge.
- MITTAG, H.-J. (2004): Arbeitskosten in Europa 1996-2002. Statistik kurz gefasst, Bevölkerung und soziale Bedingungen 9/2004, Luxemburg.
- NEMESKÉRI, ZS. (2003): A régiók fejlődése és konvergenciája Kínában. PTE-TTK-FEEFI, Pécs.
- PRÁGER, L. (2004): Konvergencia-divergencia, leszakadás és felzárkózás. Kézirat, Budapest.
- SOLOW, R. (1956): A Contribution to the Theory of Economic Growth. In: Quarterly Journal of Economics, Vol. 70, pp.65-94.
- SZÖRFI, B. (2004): Gazdasági növekedés és felzárkózás: elméletek és tanulságok, KOPINT-DATORG Műhelytanulmányok, 41. Budapest.

1. táblázat
Az államháztartási hiány GDP-ben kifejezett százalékos aránya¹

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Ausztria	5,2	-3,8	-1,9	-2,4	-2,3	-1,5	0,3	-0,2	-1,1	-1,3
Belgium	-4,3	-3,8	-2,0	-0,7	-0,4	0,2	0,6	0,1	0,4	0,1
Finnország	-3,7	-3,2	-1,5	1,5	2,2	7,1	5,2	4,3	2,5	2,1
Franciaország	-5,5	-4,1	-3,0	-2,7	-1,8	-1,4	-1,5	-3,2	-4,2	-3,7
Hollandia	4,2	-1,8	-1,1	-0,8	0,7	2,2	-0,1	-1,9	-3,2	-2,5
Írország	-2,1	-0,1	1,1	2,4	2,4	4,4	0,9	-0,4	0,2	1,3
Luxemburg	2,1	1,9	3,2	3,1	3,5	6,0	6,2	2,3	0,5	-1,1
Németország	-3,3	-3,4	-2,7	-2,2	-1,5	1,3	-2,8	-3,7	-3,8	-3,7
Olaszország	-7,6	-7,1	-2,7	-2,8	-1,7	-0,6	-3,0	-2,6	-2,9	-3,0
Portugália	-4,5	-4,0	-3,0	-2,6	-2,8	-2,8	-4,4	-2,7	-2,9	-2,9
Spanyolország	n. a.	0,9	-3,2	-3,0	-1,2	-0,9	-0,5	-0,3	0,3	-0,3
Görögország	-10,2	-7,4	-4,0	-2,5	-1,8	-4,1	-3,6	-4,1	-5,2	-6,1
Dánia	-3,1	-1,9	-0,5	0,2	2,4	1,7	3,1	1,7	1,2	2,8
Egyesült Királyság	-5,7	-4,3	-2,0	0,2	1,0	3,8	0,7	-1,7	-3,4	-3,2
Svédország	7,0	-2,7	-0,9	1,8	2,5	5,1	2,5	-0,3	0,2	1,4

¹ Forrás: EUROSTAT (2004).

2. táblázat
A termékegységre jutó bérköltség alakulása 1995-2003 (ECU, ill. euró)¹

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Ausztria	0,535	0,522	0,521	0,520	0,518	0,510	0,506	0,504	0,501
Belgium	0,520	0,517	0,513	0,512	0,515	0,512	0,528	0,531	0,528
Finnország	0,495	0,500	0,484	0,477	0,484	0,476	0,485	0,488	0,493
Franciaország	0,515	0,515	0,512	0,508	0,514	0,512	0,517	0,518	0,518
Hollandia	0,509	0,506	0,504	0,508	0,514	0,511	0,492	0,503	0,505
Írország	0,455	0,446	0,419	0,417	0,406	0,403	0,401	0,385	0,388
Luxemburg	0,534	0,531	0,505	0,490	0,486	0,475	0,506	0,522	0,517
Németország	0,540	0,537	0,528	0,526	0,527	0,534	0,531	0,526	0,523
Olaszország	0,426	0,425	0,427	0,406	0,407	0,406	0,410	0,414	0,418
Portugália ²	0,660	0,643	0,632	0,619	0,607	0,601	0,624	0,627	0,621
Spanyolország	0,499	0,498	0,498	0,499	0,500	0,495	0,492	0,488	0,483
Görögország	0,323	0,319	0,328	0,332	0,340	0,336	0,333	0,334	0,329
Dánia	0,527	0,528	0,527	0,538	0,538	0,532	0,540	0,544	0,543
Egyesült Királyság	0,538	0,528	0,529	0,539	0,546	0,558	0,565	0,561	0,558
Svédország	0,528	0,548	0,545	0,544	0,535	0,557	0,576	0,574	0,570

¹ EUROSTAT (2005a, 2005b), European Commission (2004), valamint Mittag (2004) alapján saját számítások.

² Portugália esetében az iparban és a szolgáltató szektorban foglalkoztatottak átlagbére állt rendelkezésre, amelyet valamennyi foglalkoztatottal megszorozva kapható meg egy közelítő érték. (A mezőgazdaságban az összes foglalkoztatottnak 12,4 százaléka dolgozott 2002-ben.) Így a számított értékek valamelyest meghaladják a tényleges adatot. Az 1995-ös és a 2003-as érték becslés eredménye.

3. táblázat
A termékegységre jutó bérköltés szórása és relatív szórása¹

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Szórás EU-15	0,069	0,068	0,066	0,066	0,064	0,066	0,071	0,072	0,071
Szórás EUR-12	0,076	0,074	0,071	0,069	0,067	0,067	0,071	0,073	0,073
Rel. szórás EU-15	0,136	0,134	0,132	0,132	0,129	0,133	0,141	0,144	0,142
Rel. szórás EUR-12	0,152	0,148	0,144	0,142	0,138	0,139	0,147	0,151	0,149

4. táblázat
Az egy főre jutó országos GDP-értékek (PPP) átlaga, szórása és relatív szórása²

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Átlag EU-15 (EUR)	18127	18947	20113	21073	22587	23227	23993	24780	25027
Átlag EUR-12 (EUR)	18017	18767	19975	20983	22450	23125	23883	24708	24942
Szórás EU-15 (EUR)	4229	4298	4717	4965	5717	6242	6220	6297	6435
Szórás EUR-12 (EUR)	4650	4710	5188	5473	6338	6948	6931	7031	7185
Relatív szórás EU-15	0,23	0,23	0,23	0,24	0,25	0,27	0,26	0,25	0,26
Relatív szórás EUR-12	0,26	0,25	0,26	0,26	0,28	0,30	0,29	0,28	0,29

¹ Forrás: a 2. táblázat adatai alapján saját számítások.

² Forrás: Barcellan (2000, 2002a, 2002b), Kuhnert (2003) és Biedma (2005) alapján saját számítások.

MOLNÁR BEÁTA*

A Strukturális Alapok és a területfejlesztés intézményrendszere Magyarországon

BEVEZETÉS

Az Európai Unió a Strukturális Alapokból (és a Kohéziós Alapból) támogatást nyújt az elmaradott térségek felzárkóztatásához. Az 1. célkitűzés keretében azok a NUTS 2 régiók részesülhetnek a pénzeszközökből, amelyek egy főre jutó GDP-je kisebb az EU-átlag 75%-ánál. A források megszerzéséhez azonban további feltételeket is teljesíteni kell. Egyrészt ki kell dolgozni meghatározott tervdokumentumokat (fejlesztési terv¹, operatív programok, egységes programozási dokumentum), másrészt létre kell hozni a releváns uniós rendeletben² rögzített intézményeket. Az irányító hatóság (IH) a fejlesztési programok átfogó menedzsmentjéért, koordinációjáért, a monitoring bizottság a felügyeletért felel, a kifizető hatóság (KH) pedig benyújtja a fizetési kérelmeket az Európai Bizottságnak és fogadja a pénzeszközöket. Mivel a szabályozás keretjellegű, a tagállamok szabadon dönthetnek arról, hogy ezeket a szervezeteket országos vagy helyi szinten, köz- vagy magánjogi jelleggel alakítják ki.

A 2007–2013 időszakra vonatkozó rendelettervezet szerint ez a szabályozás anynyiban változik, hogy ki kell jelölni egy tanúsító és egy ellenőrző hatóságot, valamint valamennyi intézmény értékelésére egy megfelelőség-értékelési testületet is.

* BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Vállalkozástan Tanszék, adjunktus, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politika és gazdaságtan Doktori Iskola, PhD-hallgató.

¹ Az Európai Bizottság (EB) által elfogadott változat a Közösségi Támogatási Keret (KTK).

² 1260/1999 EK rendelet.

A STRUKTURÁLIS ALAPOK MENEDZSMENTJE AZ EURÓPAI UNIÓ TAGÁLLAMAIBAN

A magyar megoldások megítéléséhez érdemes előbb megnézni a többi uniós tagállam gyakorlatát. Természetesen logikusan feltételezhetnénk azt, hogy az elsődleges viszonyítási alapot azok az országok jelentik, amelyek fejlettségi színvonala illetve közjogi berendezkedése hasonló, azaz az olyan központosított unitárius államok, amelyeknek az egész területe támogatott (Görögország, Írország, Portugália). Az egyes országok tanulmányozása alapján azonban az a következtetés vonható le, hogy az Alapok menedzselése nem csak igen eltérően történik, de ráadásul nincs is feltétlenül összefüggés az elmaradottabb régiók aránya, a területi közigazgatás és ehhez képes a programok irányítása között. Ez viszont azt eredményezi, hogy nincs mechanikusan adaptálható intézményrendszer, hanem az egyedi sajátosságokat figyelembe véve, a várható előnyöket és hátrányokat mérlegelve, és esetlegesen más országok tapasztalataiból okulva kell kialakítani a lehető legoptimálisabb megoldásokat.

Az uniós országok gyakorlatának rövid ismertetését célszerű olyan bontásban megtenni, hogy először elkülönítjük az újonnan csatlakozott illetve a régi tagállamokat, majd az utóbbiakon belül megkülönböztetjük a föderális államokat, azokat, amelyekben a NUTS 2 szinten önkormányzatok vannak valamint a többit, ahol a régiókban dekoncentrált, delegált vagy semmilyen szerv sem működik. Ez a csoportosítás nyilvánvalóan csak egy a több lehetőség közül, ami egy bizonyos megközelítésből adódik. Nevezetesen abból az értékválasztásból, hogy a menedzsment decentralizáltan és választott testületek keretében történjen.

A 2004-ben felvett tagországok közül Ciprus nem részesül az 1. célhoz kötődő pénzeszközökből. Szintén nem szükséges érdemben foglalkozni azokkal az államokkal, amelyek területe egyetlen NUTS 2 régióból áll (baltiak, Málta, Szlovénia), miután esetükben nincs értelme önálló regionális programokról beszélni és a központosított irányítás is logikus következmény.

A Visegrádi országoknál ellenben van (lett volna) alternatíva a tekintetben, hogy egy vagy több regionális operatív programot (ROP) dolgozzanak ki, illetve milyen mértékben (de)centralizálják a végrehajtási intézményrendszert. Azonban mivel az Európai Bizottság a tapasztalatok hiányára, a hatékonyságra, valamint az adminisztratív (anyagi, személyi) kapacitások meglétére hivatkozva közös ROP készítését és az irányítás központosítását javasolta, végül ennek megfelelően alakult a nemzeti fejlesztési tervek (NFT) tartalma és a hatóságok létrehozása. Eszerint a közösségi támogatási keret és az operatív programok irányító hatóságai különböző minisztériumok (hivatalok), legfeljebb részleges decentralizáció valósul meg a regionális OP-k menedzsmentjében, közreműködő szervezetek útján (ezekhez az irányító és a kifizető hatóság delegálhat feladatokat).

A kérdés ezek után az, hogy vajon a következő programozási periódus vonatkozásában van-e elhatározás, nyílik-e lehetőség a fenti gyakorlat megváltoztatására. Hozzá kell tenni, hogy ebben a ciklusban Prága és Pozsony nem tartozott az 1. cél által támogatott régiók körébe, és 2007-től Közép-Magyarország is átlépi a jogosultsági küszöböt. Így a tervezésen és a szervezetek kiépítésén túl az is felmerül, hogy

módosítsuk a NUTS beosztást Budapest és Pest megye szétválasztásával a források maximalizálása érdekében.¹

A korábban csatlakozott országok közül Ausztria, Belgium és Németország föderális állam, amelyekben a tartományok (régiók) önálló kormányval rendelkeznek. Ausztria és Belgium esetében csupán egy-egy támogatott térség van, a Programok Irányító Hatósága a tartományi (regionális) kormány. Németország annyiban más, hogy ott a hat érintett tartomány NUTS 1 egység, így az IH funkció tartományi kormánysszervekhez rendelése nem tekinthető teljes decentralizációnak.

Franciaországban, Hollandiában, Olaszországban és Spanyolországban a NUTS 2 szinten önkormányzatok működnek.² Az Alapok menedzsmentje meglehetősen színes képet mutat, ugyanis míg Olaszországban és Hollandiában valóban a regionális önkormányzatot bízzák meg az irányítással, addig Franciaországban a központi szint kinevezettje, illetve annak hivatala, a prefektúra lett a felelős, Spanyolországban (ahol a régiók több mint fele számít elmaradottnak) pedig a Pénzügyminisztériumba telepítették az irányító hatóságot. Mindez persze nem jelenti az önkormányzatok kizárását, hiszen közreműködőként bevonják őket a programok végrehajtásába. (A hatóságok kijelölése egyes esetekben akár névlegesnek is tekinthető.)

Az utolsó csoportba Finnország, Görögország, Írország, Nagy-Britannia, Portugália és Svédország tartozik (Dánia és Luxemburg kiesik). Ezek közül Görögország, Írország és Portugália egész területe támogatott, és főszabályként az adott (delegált vagy dekoncentrált) regionális testület látja el a ROP-ok irányító hatósági funkcióját. Finnországban centralizáltak, Nagy-Britanniában pedig az angol régióknál egy minisztérium a felelős (ami a feladatokat NUTS 1 szintű kormányhivatalokhoz delegálta), illetve a skót, walesi és észak-ír régiókban a saját kormányzat. Svédország speciális annyiban, hogy ott alacsonyabb, NUTS 3 szintre vitték le az irányítást, a megyékben viszont a dekoncentrált szerv és nem az önkormányzat tölti be az IH funkcióját.

1. táblázat

A Strukturális Alapok menedzsmentje az EU-tagállamokban

Típus	Országok
Centralizált	EU-9 (új országok) ³ , Finnország, Spanyolország
Decentralizált, NUTS 2 (ön)kormányzat	Ausztria, Belgium, Hollandia, Olaszország
Decentralizált, NUTS 2 egyéb intézmény	Görögország, Franciaország, Írország, Portugália
Egyéb	Nagy-Britannia, Németország, Svédország

¹ Itt természetesen nem csak pénzügyi szempontokat kell mérlegelni és az Unió is korlátokat szab az ilyesfajta manipulációnak.

² Hollandiában árnyalja a helyzetet, hogy a választott testület élén a Királyi Biztos áll.

³ A 10 új csatlakozó ország Ciprus nélkül.

A fentiekhez még az alábbi megjegyzések fűzhetők:

- a Közösségi Támogatási Keret és a szektorális Operatív Programok menedzsmentje mindenhol központosított
- a Kifizető Hatóságok jellemzően szintén minisztériumok (bár akadnak kivételek)
- a Monitoring Bizottságok partnerségi elven épülnek fel
- a Közreműködő Testületek (KT) és a menedzsment megoldások heterogének

Ugyanakkor a magyar gyakorlattal szemben az a sokszínűség ellenére is egyértelműen és egységesen megállapítható, hogy a régiók önálló programokkal rendelkeznek, továbbá az elsődleges összehasonlítási alapot képező Görögországban, Írországban és Portugáliában az irányítási jogosítványokat NUTS 2 szintű szervezetek kapták.

A MAGYAR (TERÜLET)FEJLESZTÉSI INTÉZMÉNYRENDSZER

Magyarország a 2007–2013 ciklusban kb. 22-23 Mrd EUR támogatást kaphat az Európai Uniótól, a jelenlegi összeg többszörösét. Az additionalitás elvének megfelelően azonban a közösségi források nem finanszírozzák a beruházások teljes költségét, hanem kiegészítéssül szolgálnak a hazai pénzeszközökhöz. Ez azért érdekes, mert ha nincs elég pénz „tisztán hazai” fejlesztésekre, akkor végképp indokolatlanná válik az elkülönült „uniós” és „magyar” területfejlesztési intézményrendszer fenntartása. A hatályos szabályozás főbb elemei ugyanis a következők.

Az autonóm magyar regionális politikához kapcsolódó tervdokumentumokkal és intézményekkel összefüggő előírásokat mindenekelőtt a Területfejlesztési törvény (Tft.)¹ és más jogszabályok (rendeletek) tartalmazzák. Eszerint kell készíteni Országos Területfejlesztési Konceptiót (OTK), regionális, megyei (kistérségi) fejlesztési koncepciókat és programokat. Ezek időtávja azonban nem egyezik meg az NFT és az OP-k időkorlátaival, tartalmuk nem harmonizált. A szervezeti kereteket országos szinten az Országgyűlés (OGY), a kormány, az Országos Területfejlesztési Tanács, a miniszter és más miniszterek, területi szinten a térségi és regionális fejlesztési tanácsok (RFT), a megyei területfejlesztési tanácsok és önkormányzatok, a kistérségi fejlesztési tanácsok és önkormányzati társulások valamint a területi államigazgatási szervek jelentik. (A miniszter a regionális fejlesztési miniszter, aki felügyeli az Országos Területfejlesztési Hivatalt [OTH]. A Regionális Tanácsok tulajdonában vannak a Regionális Fejlesztési Ügynökségek [RFÜ].) Az intézményeknél azonban szintén alig van kapcsolódási pont a Strukturális Alapokat menedzselő szervezetekhez – a kivételt a miniszter / OTH és az RFT-k / RFÜ-k képezik. Hozzá kell tenni, hogy ez a leírás a jelenlegi állapotot tükrözi, a Tft. 1996-os elfogadásakor a területi intézmények közül csak a kistérségi társulások és a megyei önkormányzatok (dekoncentrált szervek) léteztek, valamint a Megyei Tanácsokat állították fel², a Regionális Tanácsok létrehozása nem volt kötelező³. A törvény 1999. évi módosítása tette kötelezővé az egyébként szinte leghangsúlyosabb elemnek szánt Regionális Fejlesztési Tanácsok kialakítását az OTK-ban meghatározott hét tervezési-

¹ 1996. évi XXI. tv.

² A megyékben kezdettől vitatott volt a Tanácsok létrehozása az önkormányzatok pozíciójának megerősítése helyett.

³ Csupán két térségi tanácsé a budapesti agglomerációban és a balatoni térségben.

statisztikai (NUTS 2) régióban, a kistérségi fejlesztési tanácsot pedig a 2004-es módosítás vezette be. Ebből következően a területfejlesztési intézményekről nem mondható el, hogy hosszú évekre visszanyúló működési tapasztalatokkal rendelkeznének, de ez az országos szintre is vonatkozik. (A területfejlesztés szervezeti [miniszteriális] hovatartozása többször is változott (KTM, FVM, MEH, MEH-NTH - MTRFH - OTH¹).

A Regionális Tanácsokat és Ügynökségeket illetően a legfontosabb kérdések (azon túl, hogy hatásköreik mennyiben elégségesek fejlesztési feladataik realizálásához): egyrészt előbbi összetétele milyen arányt biztosít a központi és helyi szereplőknek, másrészt milyen személyi, infrastrukturális és anyagi feltételek között működnek, mennyi fejlesztési forrás felett diszponálnak. Az első kérdésre a válasz az, hogy a Tanácsokban minden ellenkező törekvés ellenére még mindig a minisztériumok képviselői dominálnak, a második témakörben pedig az állapítható meg összefoglalóan, hogy a regionális kapacitások megerősítése gyakorlatilag az utóbbi időben került úgy előtérbe, hogy az elhatározást tettek is kövessék (ez hozzájárul az aktívabb és eredményesebb tevékenységhez). Megemlítendő még, hogy a területfejlesztésre szánt pénzeszközök nagyságát nem könnyű kiszámítani, mert ezt a célt számos előirányzat, támogatás szolgálja (ezért is preferálják sokan egy Regionális Alap létrehozását.)

2. táblázat
A magyar (terület)fejlesztési intézményrendszer

Szint	Unió	Hazai
Ország	Nemzeti Fejlesztési Hivatal (EU miniszter), kormány (minisztériumok), Országos Területfejlesztési Hivatal (regionális fejlesztési miniszter), Fejlesztéspolitikai Tárcaközi Bizottság, VÁTI Kht.	parlament, kormány, regionális fejlesztési miniszter (Országos Területfejlesztési Hivatal), Országos Területfejlesztési Tanács
Régió	Regionális Fejlesztési Ügynökség, Regionális Fejlesztési Tanács	Regionális Fejlesztési Tanács és Ügynöksége
Megye, kistérség	–	Megyei Területfejlesztési Tanács, Megyei Önkormányzat, Kistérségi Fejlesztési Tanács, területfejlesztési önkormányzati társulás, dekoncentrált szervek

Áttérve a Strukturális Alapok menedzselésére, Magyarország Nemzeti Fejlesztési Tervet készített öt operatív programmal, ezek egyike a Regionális Operatív Program. Ez utóbbi vonatkozásában többek között az is kritikaként merült fel, hogy nem alkalmas a térségek egyedi sajátosságainak megfelelő problémakezelésre, tematikus

¹ Az Országos Területfejlesztési Hivatal jogelődje a Magyar Terület- és Regionális Fejlesztési Hivatal illetve annak előtte a Nemzeti Területfejlesztési Hivatal.

prioritások szerint szerveződik. Ráadásul Lengyelországgal és Csehországgal ellentétben a ROP költségvetése arányaiban jóval kisebb (16%). A fejlesztéspolitika felső szintű koordinációját az FKTB¹ biztosítja, később megalakították a Fejlesztéspolitikai Kabinetet is. A KTK Irányító Hatósága a Nemzeti Fejlesztési Hivatal (NFH), a másik négy operatív programé három minisztérium, a ROP-é pedig az OTH.² A ROP kétféle közreműködő testületet nevez meg, egyrészt a VÁTI Kht.-t, másrészt a Regionális Ügynökségeket, feladataik alapján azonban ezek inkább „bedolgozóknak”, mintsem érdemi kompetenciákkal felruházott szereplőknek minősíthetők. Noha az ilyen megoldás találkozhat a kormányzat szándékaival, az eddigi munkaanyagok és deklarációk azt mutatják, hogy a jövőben a cél a nagyobb decentralizáció, az önálló ROP-ok kidolgozása és a regionális intézmények helyzetbe hozása.

A 2007–2013 IDŐSZAK

Mielőtt rátérnénk a következő programozási ciklus várható jellemzőire, le kell szögezni, hogy az első Nemzeti Fejlesztési Tervvel összefüggésben területfejlesztési szakértők számos problémára hívták fel a figyelmet. Ilyen pl. a megfelelő tervezési szemlélet, a hosszabb távú koncepciók hiánya, az ágazati érdekek túlzott dominanciája, a területi szempontok háttérbe szorulása, különböző szervezési anomáliák (rövid határidők, alacsony hatékonyság stb.). Ehhez járul hozzá a fejlesztési tervek összehangolásának igénye, a lehetőség szerint önálló Regionális Operatív Programok megteremtése és az intézményrendszer korszerűsítése, átalakítása. Mindez tehát azt jelenti, hogy nem elég csupán alternatív megoldásokon gondolkodni, de olyan alapvető gondokon is túl kell jutni, amelyek tulajdonképpen hosszú évekre visszanyúló általános politikai, közigazgatási rendszerhibák. Ám a látható jelek szerint a második NFT munkálatai szinte semmivel sem kedvezőbb feltételekkel kezdődtek meg.

A fejlesztési tervek összehangolása tekintetében a szakértők egyre inkább azt a véleményt képviselik, hogy a tervek egységes szabályozását egy „tervtörvényben” kellene biztosítani. Egyelőre azonban nem hallani arról, hogy egy ilyen törvény megalkotására valóban sor kerülne. A következő ciklusra vonatkozóan elfogadott 1076/2004. Korm. hat. két elemét szükséges kiemelni. Egyrészt a határozat megpróbál valamiféle hierarchiát illetve koherenciát teremteni a fejlesztési dokumentumok között azzal, hogy előírja a hosszú távú, uniós és magyar forrásokhoz egyaránt kötődő Országos Fejlesztéspolitikai Koncepció (OFK) kidolgozását, és ennek alapján történik meg az NFT elkészítése, valamint az OFK-val párhuzamosan és vele összhangban újítják meg az Országos Területfejlesztési Koncepciót (OTK)³ (az OFK területi metszete). Másrészt a határozat kimondja az ágazatok és régiók egyenlő súlyú részvételét a tervezésben, ennek érdekében az Regionális Ügynökségek bázisán regionális munkacsoportok jöttek létre. Az OFK és az OTK az eredeti elképzelések szerint 2005 tavaszán került volna az Országgyűlés elé, de a betervezés össze-

¹ Fejlesztéspolitikai Koordinációs Tárcaközi Bizottság.

² Az egyetlen Kifizető Hatóság a Pénzügyminisztérium.

³ Az OTK és az alacsonyabb szintű tervek összhangját a Tft. és a 184/1996 Korm. rendelet hivatott biztosítani.

tolódott¹, miközben a nyár folyamán lezajlott a dokumentumok társadalmi egyeztetése. A koncepciók megfogalmazzák a decentralizáció követelményét, az önálló ROP-ok kialakítását, rövid távon a meglévő regionális intézmények megerősítésével, hosszabb távon azonban regionális önkormányzatokkal is kalkulálnak.

A fentiek alapján illetve elméletben számos variáció felvázolható a ROP-ok modernizálására, ahogy az ettől független hazai területfejlesztési intézményrendszer modernizálására is. Az alábbiak elsősorban az előbbi témakörrel foglalkoznak jelezve, hogy az autonóm magyar területfejlesztési intézményrendszerben gyökeres változást a „regionális államreform” eredményezne, ami önkormányzati vagy adminisztratív régiók létrehozását jelentené. Hozzá kell tenni, hogy a regionális politika szervezetrendszerének kezelése végül is két külön szálon fut², ugyanis míg az uniós támogatásokhoz kapcsolódó tervezés és végrehajtási megoldások (az Európai Bizottság jóváhagyásával) a kormány hatáskörébe tartoznak, és a főszerepet néhány minisztérium (hivatal) játssza, addig a „hazai” területfejlesztés szubnacionális intézményrendszerre inkább a közigazgatás korszerűsítésével függ össze, ami viszont sokkal általánosabb, komplexebb, több szereplőt érintő problémakör, amelyben egy-egy elmozdulás minimum feles parlamenti döntést (Tft.), de akár kétharmados többséget is igényel (pl. az Alkotmány vagy az Önkormányzati törvény (Ötv.) esetleges módosításkor). Ebből az is következik, hogy bármennyire logikus lenne a kétféle intézményrendszer harmonizálása (egybeolvasztása) a felesleges párhuzamosságok megszüntetése érdekében, erre nem feltétlenül fog rövid távon sor kerülni.

Mindenesetre ami a Regionális Operatív Programok szervezeti kereteit illeti, három alapvető modell képzelhető el, az utolsón belül két alapverzióval – az egyes esetekben a részletek természetesen sokfélék lehetnek, és a megoldások kombinálhatók is.

3. táblázat Alapvető modellek

Centralizált	1 ROP jelenlegi intézményrendszer
Dekonzentrált	önálló ROP-ok Regionális Fejlesztési Hivatal
Decentralizált	önálló ROP-ok Regionális Fejlesztési Tanács / Ügynökség regionális önkormányzat

- Az első variáció a centralizáció, vagyis érdemben minden a jelenlegieknek megfelelően működne tovább. Noha nyilván emellett is lehet érvelni (pl. költséghatékonyosság, felhalmozott tapasztalatok), sokan elvetik ezt a gyakorlatot, mivel egyetlen ROP-ot feltételez, és nem jelenti a régiók elégséges bevonását akkor sem, ha a központi szint hozzájuk delegál bizonyos feladatokat. (Értelemszerűen minél több és fontosabb hatáskörhöz jutnak a régiók, annál inkább haladunk a decentralizáció irányába, „puhul” a modell, de a kérdés éppen az, hogy csupán munka-

¹ A parlament decemberben elfogadta a Koncepciókra vonatkozó OGY határozatokat.

² Ez persze nem azt jelenti, hogy a kettő között ne lenne kapcsolat.

megosztásról beszélhetünk vagy arról, hogy az állam kivonul valamilyen területről, és az alsóbb szintek látják el az adott feladatot.)

- A dekoncentrált modellben az irányítás egy központi szintnek alárendelt meglévő vagy újonnan felállított szervhez (pl. Regionális Fejlesztési Hivatalokhoz) kerülne, ekkor a meglévő – partnerségi elven nyugvó – Regionális Tanácsok háttérbe szorulanának (bár nem kizárt egy kölcsönösen előnyös munkamegosztás kialakítása sem), miközben az Ügynökségek számára továbbra is adódnának kompetenciák. Viszont nem akadályozhatók meg a párhuzamos kapacitások (költségesebb), és ellentétes lenne a deklarált törekvésekkel, gyarapítaná a dekoncentrált szervek számát.
- A decentralizált verzió előnye pl. a demokratizmus, az átláthatóság, könnyebb koordináció, hatékonyság, az ágazati érdekek hátrébb szorulása, az erősebb területi szemlélet, a szervezeti egység megvalósulása. Ezen belül megkülönböztethető az önkormányzat nélküli fejlesztési régió (elsősorban a létező intézményekkel) és a regionális önkormányzatok felállításának esete (ezek legfeljebb 2010-től jöhetnek létre). Az első, rövid távon reálisnak tekinthető esetben szintén több variáció lehetséges, mivel az Irányító Hatósági funkciót elláthatná a Regionális Tanács (leginkább konzisztens megoldás tekintettel azok hatásköreire) és az Ügynökség is. (Emellett persze létre kell hozni a Monitoring Bizottságot és más Hatóságokat is, illetve egyes feladatokkal közreműködő szervezetek is megbízhatók.) Ha a régiókban önkormányzatot választanánk, akkor az kapná a fő döntéshozó, koordináló, kontrolláló szerepet, de az operatív tevékenységeket valószínűleg ekkor is más szervezetek végznék, tehát mindenképpen megmaradhatnának az RFÜ-k, (de akár az RFT-k is).

A jelenlegi információk alapján – 2006. február végén megindult az országstratégia¹ vitája – úgy tűnik, 2007-től nem a fenti „tisza” modellek valamelyike valósul meg, hanem egyfajta kevert centralizált-decentralizált verzió realizálásának lehetünk tanúi. Eszerint a régiók ugyan önálló operatív programokkal rendelkeznének, és közreműködőként több feladat hárulna rájuk a végrehajtásban, az irányítás központosított maradna.

ÖSSZEGZÉS

Összehasonlítva az uniós országok és Magyarország gyakorlatát a Strukturális Alapok menedzselése terén, az látható, hogy a nálunk megvalósított központosított megoldást a régi tagállamok közül egyedül Finnországban alkalmazzák illetve névlegesen az egyébként regionalizált Spanyolországban is, de ott az irányításba aktívan bevonták az autonóm közösségeket. A hozzánk legközelebb álló központosított unitárius államokhoz viszonyítva, amelyek egész területe támogatott, szintén lényeges különbség, hogy a régiók önálló programokkal rendelkeznek, és azok menedzselése NUTS 2 szinten történik. (Írországban ráadásul egy olyan intézmény keretében, ami végső soron a megyei önkormányzatok delegáltjaiból áll.) Ebből az a következtetés vonható le, hogy a Magyarországnak az a törekvése, hogy több regionális operatív program készüljön és azok irányítását fokozottabban decentralizálják, mindenképp illeszkedik a máshol alkalmazott módszerekhez, ugyanakkor abban,

¹ Hivatalos nevén Nemzeti Stratégiai Referenciakeret, hétköznapiabb elnevezéssel Nemzeti Fejlesztési Terv, a az egyeztetésre szánt dokumentumon szereplő cím az Új Magyarország Programja.

hogy az irányító hatóság milyen típusú regionális szervezet legyen, már nincs kivethető irányvonal, ezért ezt magunknak kell a legnagyobb körültekintéssel kitalálnunk.

IRODALOM

- Az egyes EU-tagországok fejlesztési dokumentumai, kormányzati honlapjai
COR: Strengthening regional and local democracy in the European Union
FARAGÓ LÁSZLÓ: Javaslatok az új Nemzeti fejlesztési Terv regionális megalapozásához; NFH, 2004
FORMAN BALÁZS: A visegrádi országok Nemzeti Fejlesztési Tervei; Falu Város Régió, 2004/5
Idea munkacsoport: A regionális intézményrendszer kiépítése; BM, 2003
MÁRTON GYÖRGY: Az Első Magyar Nemzeti Fejlesztési Terv tervezési folyamatának tapasztalatai regionális szemszögből; Falu Város Régió, 2004/9
PÁLNÉ KOVÁCS ILONA: Regionális politika és közigazgatás; Dialóg Campus, 2001
PÁLNÉ KOVÁCS ILONA: Regionális fejlesztési politika, uniós csatlakozás és a magyar közigazgatás; Magyar Jog Melléklete, 2002/1-2.
PÁLNÉ KOVÁCS ILONA: A magyar közigazgatási reformkoncepció és a területfejlesztés intézményrendszerének összehangolása; NFH, 2004
PÁLNÉ KOVÁCS ILONA - SOMLYÓDYNÉ PFEIL EDIT: A közigazgatás szerepe a fejlesztés-politika hatékonyságának javításában; MTA RKK, 2005
Nemzeti Fejlesztési Terv / Közösségi Támogatási Keretterv
Országos Fejlesztéspolitikai Koncepció
Országos Területfejlesztési Koncepció (új)
Regionális Operatív Program
Új Magyarország Programja (munkaanyag)
1260/1999 EK rendelet és rendelettervezet a Strukturális Alapokkal kapcsolatos általános rendelkezésekről
1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és területrendezésről
184/1996 Korm. rendelet a területfejlesztési koncepciók és programok valamint a területrendezési tervek egyeztetésének és elfogadásának rendjéről
1076/2004 Korm. hat. az Európa-terv (2007-13) kidolgozásának szakmai és szervezeti kereteiről

LAMBERTNÉ KATONA MÓNIKA*

Az európai integráció kihívásai Zala megye munkaerőpiacán

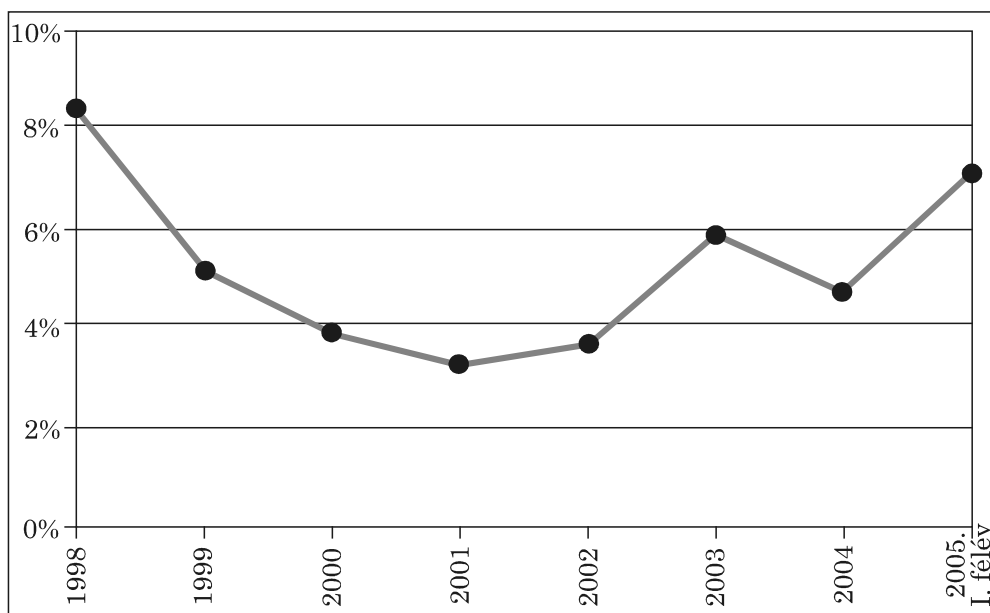
I. ZALA MEGYE MUNKAERŐPIACÁNAK VIZSGÁLATA

Zala megye gazdasága településszerkezeti és gazdaságföldrajzi adottságainak megfelelően sokszínű képet mutat. Az elmúlt években a megyében egy szükséges gazdasági szerkezetváltás folyamatának tanúi lehettünk. A zömében könnyűipari tevékenységet folytató üzemek sorozatosan szűntek meg, melyek hosszú időn keresztül a térség gazdasági potenciálját meghatározó nagyvállalkozások voltak. A megye gazdasági helyzetét hátrányosan érintette, hogy a megszűnő, összeszerelő gyártási tevékenységet folytató multinacionális cégek, vállalkozások kivonultak a térségből. A megye működő tőke vonzó képességéből eredően a regisztrált gazdasági szervezetek száma 25,8 E db-ról 40,8 E db-ra, az egyéni vállalkozások száma 16,2 E db-ról 26,3 E db-ra növekedett. A gazdasági szervezetek számának növekedését az elemzők főként azzal magyarázzák, hogy a megszűnő nagyvállalatok befektetői tőkéjüket új vállalkozások alapításába tolták át. A megye munkaerőpiacának szereplőit érzékenyen érintette, hogy Zalában a tönkremenő nagyvállalatok csoportos létszámleépítése következményeként 2140 fő vesztette el munkahelyét. A munkahelyek megszűnéséből eredően jelenleg a megye a növekvő munkanélküliség problémájával küzd. A 2005. I. félévi adatok szerint a megyében a munkanélküliségi ráta 7,1%-os, szemben az országos 7,2%-kal. (L. 1. ábra.)

A munkanélküliség szerkezetét vizsgálva a következő tendenciákat figyelhetjük meg. A megyében a foglalkoztatottak száma 125,8 ezer fő. *Az alkalmazásban állók száma fokozatosan csökken*, jelenleg arányuk 65,5%-os. A csökkenő tendenciát

* BGF Pénzügyi és Számviteli Főiskolai Kar Zalaegerszegi Intézete, Pénzügyi Tanszéki Osztály, főiskolai adjunktus.

egyrészt azzal magyarázhatjuk, hogy a megyében az elmúlt időszakban jelentősen csökkent a közigazgatási és közalkalmazotti területeken a foglalkoztatottak száma, másrészt az ipari termelést folytató szervezetek megszűnéséből eredően szűkült a munkahelyek száma, hiszen a létrejövő új vállalkozások költségtakarékossági szempontokat is figyelembe véve, a „minimális foglalkoztatotti létszámmal” kívánják tevékenységüket megvalósítani.

1. ábra
A munkanélküliségi ráta alakulása Zala megyében¹

A korosztályos adatok vizsgálata során egyértelműen látszik, hogy növekszik a *pályakezdő munkanélküliek* száma. A megyében jelenleg 669 fő pályakezdő munkanélkülit tartanak nyilván a Munkaügyi Központ nyilvántartása alapján. A pályakezdő munkanélküliek száma ettől lehet magasabb, hiszen nyilvántartottak körébe csak azok tartoznak akik bejelentkeztek a központnál. A megyében a pályakezdő munkanélküliek aránya az országos 17,1%-os szinthez képest viszonylag kedvező, a megyében ez az érték 6,96%. A pályakezdő munkanélküliség problémáját a következő folyamatok generálják. Egyrészt a jelenleg elhelyezkedési problémával küzdő fiatalok egy 4-6 éve megszületett oktatáspolitikai döntés eredményeként kezdtek meg tanulmányaikat. Az elmúlt 4-6 évben viszont a foglalkoztatók munkaerő keresleti igényei gyökeresen átalakultak. Ma már nem a legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezők a legkeresettebbek a munkaerőpiacon. Viszont az oktatási szerkezetünkben, a társadalmi normák elvárásaiból adódóan a felsőfokú végzettségűek aránya fokozatosan növekszik. A „kiszorító hatás” elve, mint új jelenség érvényesül a munkaerőpiacon. A magasabban képzett munkavállalók az alacsonyabb végzettségű

¹ Forrás: www.portal.ksh.hu.

gűek munkáját végzik, ezzel kiszorítva a kevésbé képzeteket az utóbbiak hátrányára. A piaci szférában a vállalkozások a bér-és járulékköltségek minimalizálására törekkenek. Ezért élnek a kiegészítő (nyugdíjas) foglalkoztatás lehetőségével, hiszen a nyugdíjas foglalkoztatott után csak baleseti járulék fizetésére kötelezettek. További problémákat vett fel a *tartós munkanélküliek száma* és részarányának emelkedése. Ezen problémát tovább súlyosbitja azon tény is, hogy fokozatosan növekszik a munkanélküliség átlagos időtartama.

A munkaerőpiac problémáinak kezelésére megoldási alternatívákat szükséges kidolgozni és megvalósítani abból a célból, hogy a munkanélküliség csökkenjen a foglalkoztatottság (amely 2005 I. féléve alapján a megyében 55,3%-os) és foglalkoztathatóság növekedése megvalósulhasson. A kialakult helyzet kezelésére összehangolt programok megvalósítására van szükség a gazdaság minden szintjén. Nemzetgazdasági szinten a Nemzeti Foglalkoztatási Akcióterv keretében kormányzati forrásból a munkaügyi szervezetek közreműködésével a kormány támogatást nyújt munkahelyteremtő beruházásokhoz, foglalkoztatáshoz és annak bővítéséhez, rehabilitációs foglalkoztatáshoz, képzéshez, munkaerő-piaci átképzéshez, vállalkozóvá váláshoz. 2005 őszétől új kormányzati programok indulnak. A START program keretében a pályakezdők foglalkoztatásának bővítése a cél. Ezen program keretében a foglalkoztatót a pályakezdő után az első évben 15%-os, a 2. évben 25%-os járulék terheli. A Közmunka Program keretében a kormányzat az idény-munkanélküliség problémáját kívánja kezelni. Helyi szinten a munkaügyi szervezet valósítja meg a nemzeti programokat, valamint az önkormányzatok adópolitikai és ingatlanpolitikai (iparűzési adó kedvezmények, befektetők számára alacsony ingatlanárak) eszközökkel járulnak hozzá a lokális problémák kezeléséhez. Ez utóbbi esetben az önkormányzatok ún. „kényszer-pályajáról” beszélhetünk, hiszen a munkanélküli ellátásból kikerülő az önkormányzatok kiadásait növelik, támogatások, segélyek formájában jelentenek terheket a költségvetésben.

Az említett programokon túl lehetőség nyílik az uniós források bevonására is. Ezen források társfinanszírozás formájában jelennek meg a nemzeti és helyi szintű elképzelésekben. Véleményem szerint a helyi szinten érintett szereplők bevonása nélkül a programok hatékonysága csökken. A leginkább igaz ez a pályázati formában finanszírozott projektek esetében, hiszen ezen formában történő programfinanszírozás legfontosabb paramétere, hogy az érintetteket aktivizálni kell a programokon való részvételre, a működőképes partnerség létrehozására a terület-specifikus foglalkoztatási problémák megoldásához.

II. UNIÓS FORRÁSOK A MUNKAERŐPIACON

Magyarország európai uniós tagságának legkézzelfoghatóbb eredménye, hogy jogszultttá vált az uniós források, támogatások felhasználására. Az EU gazdasági és társadalmi politikáját elsősorban a strukturális politikán keresztül viszi át a gyakorlatba, amely – az Unió tagállamainak szolidaritását megerősítve – a gazdag és szegény régiók fejlettségi különbségeinek csökkentését irányozza elő. A Strukturális Alapok által nyújtott támogatások az egyes programidőszakokban különböző célkitűzések alapján vehetők igénybe.

A jelenleg érvényes 2000-2006-os költségvetési periódusban a Strukturális Alapok a következő három célkitűzést tartalmazzák.

1. A fejlődésben elmaradott régiók fejlesztésének és strukturális alkalmazkodásának támogatása. – Finanszírozási forrást nyújtó alapok: ERFA, ESZA, EMOGA-O, HOPE részalap.
2. A hagyományos iparágak hanyatlásával (strukturális problémákkal) küzdő területek felzárkóztatása, gazdasági és társadalmi átalakulásának támogatása. – Finanszírozási forrást nyújtó alapok: ERFA, ESZA.
3. Az oktatási, képzési és foglalkoztatási politikák és rendszerek alkalmazásának és korszerűsítésének támogatása. – Finanszírozási forrást nyújtó alap: ESZA.

1. táblázat

Az EU Strukturális Alapjaiból és az azokhoz kapcsolódó egyéb forrásból származó fejlesztési támogatások összege 2004-2006 között Magyarországon¹

Támogatási terület	Strukturális alapok forrás	Hazai forrás	Uniós + hazai forrás
Gazdasági versenyképesség	109,4	45,2	154,6
<i>Humán erőforrások</i>	<i>143,5</i>	<i>47,8</i>	<i>191,3</i>
Környezetvédelem, energetika és közlekedési infrastruktúra	83,4	28,9	112,4
Agrár- és vidékfejlesztés	80,8	26,9	107,7
Regionális fejlesztések	91,7	29,7	121,4
Összesen	508,9	178,6	687,4

Elemzési szempontból fontos a humán erőforrások támogatásának vizsgálata, melynek részaránya Magyarországon az összes fejlesztési forrásokból eléri a 27,8%-ot. Országunk jelenlegi pozíciója az uniós források felhasználásakor (szerződéssel lekötött projektek alapján 2005. szeptember 2-ig) 58,19%-os. Ezen értékből témánk szempontjából fontos, hogy a humán erőforrások finanszírozására a szerződéssel lekötött projektek értékén belül 26,56%-os részarányal bír.

Az uniós humán erőforrások fejlesztésére alkalmas források felhasználásának alapja, hogy az ország rendelkezzen megfelelő programokkal. Két kulcsfontosságú programot kell kiemelni, úgymint a Nemzeti Fejlesztési Tervet valamint a Nemzeti Foglalkoztatási Akciótervet. Ezen programokban megfogalmazott célok (foglalkoztatási ráta emelése 60%-os szintre, munkavállalók esélyegyenlőségének biztosítása, az élethosszig tartó tanulás lehetőségének biztosítása, munkahelyek minőségének javítása) legfontosabb ismérve, hogy illeszkednie kell az Európai Foglalkoztatási Stratégiához, mivel ezen stratégia az alapja az ESZA célkitűzéseinek, valamint ezen célok alapján kerülnek meghatározásra az alap pénzügyi eszközei, operatív programok formájában. A Humán Erőforrás Operatív Program (HEFOP) leginkább kínálati oldalon történő beavatkozással kíván megoldást találni a stagnáló foglalkoztatási ráta javítására, az oktatási- képzési rendszernek a változó munkaerő-piaci igényekre adott nem kellően

¹ Forrás: www.nfh.hu.

érzékeny válaszára, az alacsony területi és szakmai mobilitásra, illetve a munkavállalási korú népesség körében tapasztalható jelentős mértékű inaktivitás problémájára.

A HEFOP négy prioritásra helyezi a hangsúlyt:

1. *Aktív munkaerő-piaci politikák támogatása* – A prioritás célja a munkanélküliek reintegrációja a munkaerőpiacra, a hosszú távú munkanélküliség megakadályozása, ill. a fiatal munkanélküliek munkaerőpiacra történő beilleszkedésének elősegítése.
2. *Társadalmi kirekesztés elleni küzdelem támogatása a munkaerőpiacra történő belépés elősegítésével* – A prioritás különös tekintettel a társadalmi kirekesztéssel leginkább sújtottak oktatási feltételeinek és foglalkoztathatóságuknak javítására.
3. *Az egész életen át tartó tanulás és az alkalmazkodóképesség támogatása* – A prioritás az oktatási és képzési rendszer hatékonyságának fejlesztését célozza. Kiemelt hangsúlyt kap a képzettségek fejlesztése, a munkaerő-piaci igényeknek megfelelő készségek és képességek fejlesztése.
4. *Az oktatási, szociális és egészségügyi infrastruktúra fejlesztése* – A prioritás az oktatási és egészségügyi ágazat infrastruktúrájának fejlesztését célozza.

Magyarországon a célkitűzéseknek megfelelően a 2004-2005-ös években a 2. táblázatban található programok kerültek meghirdetésre.

2. táblázat

A 2004-2005 időszak HEFOP programjai

*(A nyertes zalai pályázatok **kövérrel** vannak szedve.)¹*

KÖZPONTI PROGRAMOK	
1.1.	<i>Aktív munkaerő-piaci politikák támogatása</i>
1.2.	Állami foglalkoztatási szolgálat fejlesztése
2.1.1.	Hátrányos helyzetű tanulók esélyegyenlőségének biztosítása az oktatási rendszerben
3.1.1.	Pedagógusok és oktatási szakértők felkészítése kompetencia alapú képzés és oktatás feladataira
3.2.1.	A szakképzés tartalmi, módszertani és szerkezeti fejlesztése: új szakképzési szerkezet
3.5.1.	Módszertani adatbank létrehozása és regionális munkaerő fejlesztő és képző központok szervezetének, tevékenységének átalakítása és fejlesztése
4.3.1.	Regionális Egészségcentrum modellintézmény létrehozása

¹ Forrás: OTH Pályázati Információs Központ.

2. táblázat (folytatás)
A 2004-2005 időszak HEFOP programjai
(A nyertes zalai pályázatok **kövérrrel** vannak szedve.)¹

NFT PROJEKTEK
1.3.1. Nők munkaerőpiacra való visszatérésének elősegítése
2.1.2. Sajátos nevelési igényű tanulók integrált nevelésének támogatása intézményi együttműködés keretében a közoktatás területén
2.1.3. Hátrányos helyzetű tanulók integrációs felkészítésének támogatása intézményi együttműködés keretében a közoktatás területén
2.1.4. Modell értékű tanoda típusú (extrakurrikuláris) tevékenységek támogatása a hátrányos helyzetű tanulók iskolai sikeressége érdekében
2.2. A társadalmi beilleszkedés elősegítése a szociális területen dolgozó szakemberek képzésével
2.3.1. Hátrányos helyzetű emberek alternatív munkaerő-piaci képzése és foglalkoztatása
2.3.2. A hátrányos helyzetű emberek, köztük a romák foglalkoztathatóságának javítása
3.1.2. Térségi Iskola- és Óvodafejlesztő Központok megalapítása a kompetencia-alapú tanítási-tanulási programok elterjesztése érdekében
3.2.2. Térségi Integrált Szakképző Központok létrehozása és infrastrukturális feltételeinek javítása
3.3.2. A felsőoktatás szerkezeti és tartalmi fejlesztése
3.4.1. A vállalkozói készségek és a munkavállalók alkalmazkodóképességének fejlesztését célzó képzések támogatása
3.4.2. Mikrovállalkozások együttműködésének és versenyképességének javítása képzéssel
3.5.4. A felnőttképzés hozzáféréseinek javítása a rendelkezésre álló közművelődési intézményrendszer rendszerszerű bevonásával
4.1.1. Térségi Integrált Szakképző Központok létrehozása és infrastrukturális feltételeinek javítása
4.1.2. Felsőoktatási intézmények infrastrukturális feltételeinek javítása (ISCED5)
4.2. A társadalmi befogadást támogató szolgáltatások infrastrukturális fejlesztése
4.3. Egészségügyi infrastruktúra fejlesztése a hátrányos helyzetű régiókban
4.4. Egészségügyi információ-technológia fejlesztése az elmaradott régiókban

¹ Forrás: OTH Pályázati Információs Központ.

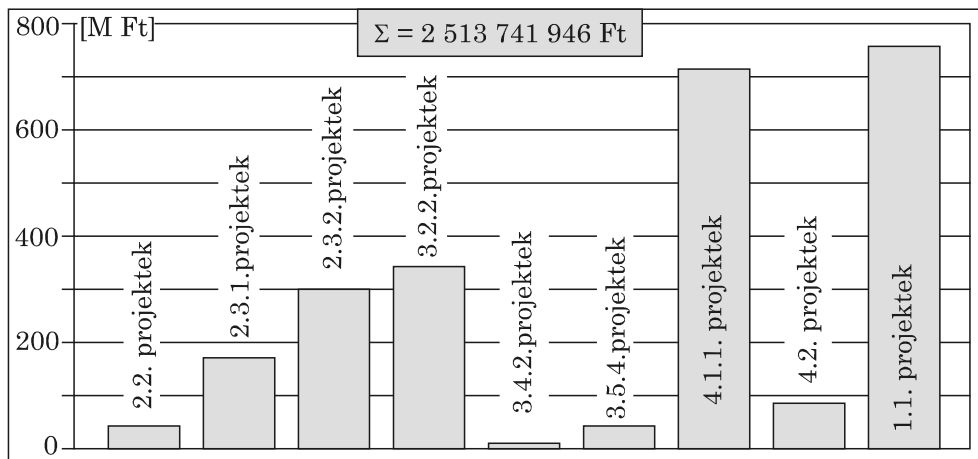
III. HEFOP PROGRAMOK TÁMOGATÁSAINAK FELHASZNÁLÁSA ZALA MEGYE MUNKAERŐPIACÁN

A nyertes projektek szerkezetét tekintve megállapíthatjuk: központi támogatásból Zala megye egy esetben részesült, amely kiemelt fontosságú. A projekt céljai: a fiatal és idősebb korosztályok foglalkoztatásának növelése, a munkaerőpiacon hátrányos helyzetű rétegek, foglalkoztatási problémáinak kezelése, a tartós munkanélküliek arányának csökkentése. A célokból egyértelműen látszik, hogy a megyei munkaügyi szervezet munkanélküliek állományának megyei sajátosságainak megfelelően, annak szerkezetére alapozva fogalmazta meg teendőit. A projekt továbbá megcélozza a munkaerő-piaci képzések indítását, OKJ-s végzettségeket adó tanfolyamok beindítását, rövid idejű kompetencia típusú képzések folytatását, abból a célból, hogy a végzettek elhelyezkedési esélye javuljon. Másrészt a bértámogatások formájában a projekt célcsoportjainak foglalkoztatásához kíván a központ támogatásokat nyújtani.

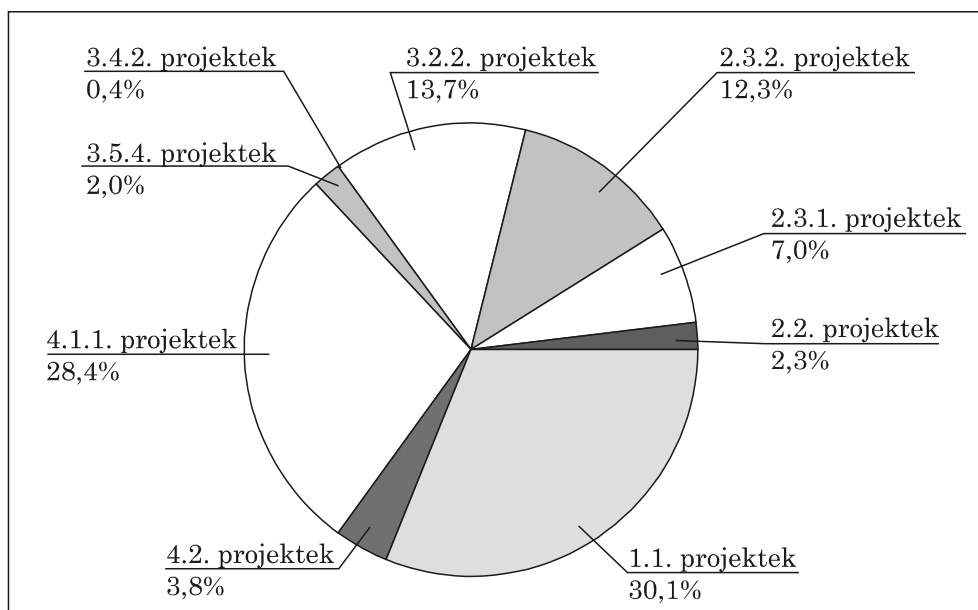
A NFT-projektek szerkezetében a következő trendek figyelhetők meg. A nyertes projektek közül a zalai projektek részaránya 44,4%-os. A nyertes pályázók között megjelennek önkormányzatok, nonprofit szervezetek, kistérségi társulások, vállalkozások, költségvetési intézmények. A projektek egyrészt a fiatalok, (célkitűzés alapján részarányuk a projektekben 1,45%-os) másrészt a hátrányos helyzetű csoportok (kisebbség (célkitűzés alapján részarányuk a projektekben 9,11%-os, nők (célkitűzés alapján részarányuk a projektekben 0,83%-os) munkaerő-piaci problémáit kívánja kezelni. A megoszlások alapján azt a megállapítást tehetjük, hogy a pályázók töreknek az unió által preferált problémák kezelésére. De a projektek elsődleges célkitűzéseiben ezen célok megyei szinten nem a legpreferáltabbak. A projektek legjelentősebb része célkitűzése alapján a munkavállalók képzésére helyezi a legnagyobb hangsúlyt. A pályázók körében ezen projektekben a legfőbb célok: a szakképző intézmények programjának támogatása, a munkavállalók képzése és átképzése, a munkaerő-piaci igényekhez való alkalmazkodás elősegítése. Ezen túl a pályázók programjaikban kiemelten kívánják kezelni az esélyegyenlőség kérdését is. A célcsoportok alapján a projektek kiemelt figyelmet szentelnek a nők esélyegyenlőségének javítására, a kisebbségi csoportok problémáinak kezelésére.

Humán Erőforrás Operatív Programok, központi és Nemzeti Fejlesztési Tervhez kapcsolódó projektek keretében Zala megyében 2005. szeptember 2-ig 19 pályázóval történt meg a szerződéskötés. A pályázatok darabszámát tekintve az országos pályázatokból Zala megye 4,97%-kal veszi ki a részét. E projektek szerződéses összértéke 2 513 741 946 Ft. Ennek az országos értéken belüli részaránya 2,41%.

A szerződött projektekről készített kimutatásból jól látszik, hogy a legnagyobb összegű projekt (31%-os részarányal) a munkaügyi szervezet központi projektje. A kitűzött célok megvalósítása érdekében a központnak szoros együttműködést kell kialakítania a gazdasági szereplőkkel, partnerségi kapcsolatot érdemes kialakítaniuk a képzéseket megvalósító szervezetekkel. Ezen együttműködés nélkül – véleményem szerint – nem lehet a projekt tevékenységeit hatékonyan megvalósítani.

2. ábra
HEFOP programok Zala megyében¹

3. ábra
HEFOP programok részaránya Zala megyében¹

¹ Forrás: OTH Pályázati Információs Központ.

Kiugróan magas még a Térségi Integrált Szakképző Központok létrehozása és infrastrukturális feltételeinek javítását célzó projektek részaránya (részarányuk 28%-os). Ezen magas érték indokoltsága kettős. Egyrészt infrastrukturális fejlesztésről van szó, melynek értéke meghaladja a képzési és átképzési projektek nagyságát, másrészt ezen a területen egy új, modernebb szerkezetben működő képzési struktúra kialakításáról van szó.

Fontos megvizsgálni azon tényezőket is, hogy mi az oka annak, hogy nem mindegyik meghirdetésre kerülő pályázati ablakban találunk nyertes zalai projektek. Hiszen zalai pályázatok csak a meghirdetésre kerülő programokban 34,62%-ban nyertek.

A központi programokban a megye részaránya csekély. A sikertelenség oka elsősorban abból adódik, hogy a megyei szervezetek nem fértek bele a pályázók körébe, hiszen csak központok pályázhattak. Magyarország regionális szerkezete és Budapest központúsága miatt, ezáltal a nyertes pályázatok is a régióközpontokban és a fővárosban kerülnek kimutatásra.

ÖSSZEGZÉS

Az NFT projektek sikerességében ill. sikertelenségében a következő hatások játszanak szerepet. A pályázati kiírások megfogalmazásakor már eleve kizárták a megye lehetséges pályázóit a projekteken való indulásból, tekintve, hogy Zala megye adottságaiból adódóan nem tartozik a hátrányos helyzetűek közé. A felsőoktatás területén a megyei sikertelenség oka kettős. Egyrészt a megyében nem működik zalai székhelyű felsőoktatási intézmény. Ebből adódóan ezen intézmények pályázatait a központ székhelye szerint kerültek kimutatásra. Másrészt a pályázati kiírások feltételei megszabják, hogy egy intézmény csak egy pályázatot nyújthatott be, így a zalai intézmények programjait is integrálták a központok pályázataiba.

A pályázati rendszer az általam vizsgált időszakban indult. A pályázók és közreműködő szervezetek még felkészületlenek voltak ebben az időszakban. Ebből fakadóan a pályázati tanulási folyamatában sok tartalmilag életképes projekt vészett el. Ennek oka a megfelelő koordináció hiánya az irányító hatóságok részéről.

Az Unió az elkövetkező időszakban is társfinanszírozóként megjelenik a munkaerő-piaci problémák kezelésében, abból adóan, hogy ezen probléma az unió más országaiban is égető kérdés. Ezen problémák kezelése rendelkezésre állnak a jövőben is a decentralis források, a strukturális alapok forrásai, és a Közösségi Kezdeményezések támogatásai.

Az új típusú támogatások által biztosított forrásokkal megvalósulhat a munkanélküliek reintegrációja a munkaerőpiacra, a társadalmi kirekesztéssel sújtottak oktatási feltételeinek javulása, oktatási és képzési rendszer hatékonyságának fejlesztése, az „élethosszig tartó tanulás” és alkalmazkodóképesség támogatása, az oktatási és egészségügyi ágazat infrastruktúrájának fejlesztése.

IRODALOM

FORMAN BALÁZS (2003): Az Európai Unió strukturális és előcsatlakozás alapjai. Interpress Kiadó.

NÉMETHNÉ PÁL KATALIN (2002): Elfogyott-e a képzett magyar munkaerő? – Gazdaság/2002. tavasz-ősz.

RUBAJ ANITA (2005): A lokalitás szerepe a foglalkoztatáspolitikában – Humán Politikai Szemle (2005).

Munkaügyi szakemberek felkészítése az EU csatlakozás kihívásaira. Oktatási anyag, Reginnov Tanácsadó Kft.

ERDEINÉ HORVÁTH KLÁRA, ROBERT HÖRMANN (2002): Kézikönyv foglalkoztatási célú projektek kifejlesztéséhez, menedzseléséhez. ÖSB Unternehmensberatung GmbH.

Zala Megyei Munkaügyi Központ adatbázisa.

www.nfh.hu

www.westpa.hu

www.fmm.hu

www.om.hu

www.ksh.hu

www.eruoparl.eu.int

www.cor.eu.int

www.esc.eu.int

1. táblázat:

Mi a mértékegység?

**The challenges of the European integration
on the labour market of Zala county**

The main result of our EU membership is that we are entitled to spend money from EU Funds. From these, Hungary used 58.19%. The financing of human resources is 25.56% of the projects fixed contracts. The total value of HEFOP projects amounts to 2,513,741,946 HUF in Zala county. The new programs can reintegrate the unemployed to labour market, improve the educational conditions of excluded person from society and the efficiency of educational system, support „for life” learning and adaptability, develop the infrastructure of education and health industry.

DEÁKNÉ GÁL ANIKÓ*

A külföldi érdekeltségű vállalkozások aktivitása a nyugat-dunántúli régióban

A KÜLFÖLDI TŐKE SZEREPE MAGYARORSZÁGON

Mind a magyar gazdasági életben, mind pedig a nyugat-dunántúli régió vonatkozásában 1989 óta beszélhetünk a külföldi tőke számottevő megjelenéséről. A külföldi tőke mennyiségének az elmúlt évtizedben történt hatalmas mértékű növekedése, a külföldi vállalkozások szerepének döntő jelentősége a magyar gazdaságban vitathatatlan.

Jelen helyzetkép szerint a közép- és kelet-európai országok közül Magyarország a harmadik legnagyobb külföldi működőtőke-állománnyal rendelkező ország Oroszország és Lengyelország után. A külföldi érdekeltségű vállalkozások jelentős szerepét mutatja, hogy ezen vállalkozások 2003-ban a teljes vállalati kör nettó árbevételének 45%, hozzáadott értékének 43%-át állították elő. Beruházásaik teljesítményértéke, amely 41%-át képviseli az összesnek, kétévi csökkenés után némiképp emelkedett.

A külföldi érdekeltségű vállalkozások gazdasági eredményeiket rendkívül alacsony átlagos statisztikai állományi létszámmal érték el, hiszen az összes vállalkozás alkalmazottainak csak 25%-a dolgozik külföldi cégben. Az egy főre jutó nettó árbevétel közel kétszerese, a hozzáadott érték 73%, az éves bruttó átlagkereset 47%-kal volt magasabb 2003-ban a külföldi vállalkozások körében, mint a teljes vállalati körben.

A külföldiek szerepvállalása azonban nemcsak országos, hanem régiós szinten is elemezhető.

* Budapesti Gazdasági Főiskola, Pénzügyi és Számviteli Főiskolai Kar Zalaegerszegi Intézete, Pénzügy Tanszék, főiskolai tanársegéd, PhD-jelölt.

Hazánkban a külföldi működőtőke-állomány 2003-ban 24%-kal volt magasabb az egy évvel korábnál, azonban ez a növekedés nem egyforma mértékben érintette hazánk régióit. Közel 50%-kal nőttek a befektetések a közép-dunántúli régióban, és 45%-kal az észak-magyarországi területen. Átlagos volt az emelkedés a nyugat-dunántúli megyékben (25,4%), amely továbbra is a második legtöbb tőkét vonzó terület. Ez utóbbi régió az országba beáramló külföldi tőke 11,8%-át vonzza, míg Közép-Magyarország vezető szerepe 62,1%-kal vitathatatlan.

AZ FDI JELENTŐSÉGE A NYUGAT-DUNÁNTÚLI RÉGIÓBAN (2003. ÉVI HELYZETKÉP)

A régióban működő külföldi tőke jelentőségét nagyban mutatják az alábbi adatok.

A külföldi tőke állománya a kilencvenes évek során napjainkig dinamikusan növekedett a térségben. Bár 1995-ben a saját tőkén belül a külföldi részesedés részaránya már számottevő volt, azonban akkor még csak 73%-ot tett ki; 2003-ban viszont már 94%-os mértékre kúszott fel.¹ Ha a vállalkozások számát nézzük 2003-ban, akkor a vállalkozások 88%-a külföldi érdekeltségi körbe tartozik (kizárólag külföldi², illetve külföldi többségi tulajdonú vállalkozás³). Ezek a vállalkozások adják azonban a régióban képződött nettó árbevétel 96%-át, amellet, hogy ezen vállalatok foglalkoztatják a régióban dolgozók 91%-át.

A külföldi érdekeltségű vállalkozások tulajdonosi szerkezetének egy év alatti változása azt eredményezte, hogy a korábbi évek tendenciájának megfelelően tovább növekedett a 100%-ban és a többségében külföldi tulajdonban lévő vállalkozások száma, ezzel csökkent a hazai többségi tulajdonúaké. A külföldi tőke 97%-a olyan vállalkozásokban működött, amelyekben aránya 50% feletti, ezen belül a kizárólag külföldi tulajdonúak az összes tőke felével rendelkeztek. Az adatokból kiolvasható az is, hogy a külföldi befektetők egyre inkább a minél magasabb tulajdoni hányad elérésére törekednek, a hazai többségi tulajdonú vállalkozásokba befektetett külföldi tőke abszolút értékben is csökkent.

A KÜLFÖLDI TŐKEBEFEKTETÉSEK HATÁSA A REGIONÁLIS GAZDASÁGRA

Közgazdasági értelemben a külföldi tőkebefektetések tényleges **regionális gazdasági hatást** a következő esetekben fejtenek ki:⁴

- Új gyártó, kereskedelmi vagy szolgáltató kapacitás létesül
Lényegében zöldmezős külföldi beruházásokról van szó. Ez esetben az adott térségben új termelői, kereskedelmi vagy szolgáltató bázis jön létre, amelynek tevé-

¹ A KSH a külföldi tőke állományának meghatározásakor a külföldre jutó jegyzett tőke helyett a külföldre jutó saját tőke alkalmazására tért át 2002-ben. A módszertani változás hatása jelentős: a könyv szerinti adatokból számolva e körben a saját tőke értéke mintegy 50-95%-kal magasabb a jegyzett tőkénél. Így ezt az értékelésnél figyelembe kell venni.

² A kizárólag külföldi tulajdonú vállalkozások jegyzett tőkéjében a külföldi részesedés aránya 100%.

³ A külföldi többségi tulajdonú vállalkozásokban a külföldi tőke aránya a jegyzett tőkének több, mint 50%-a.

⁴ Árva-Diczházi 1998.

kenysége növeli az adott régió gazdasági teljesítményét (a területi GDP-t). A zöldmezős beruházások megváltoztatják a helyi gazdaság szerkezetét.

- Létező, kihasználatlan kapacitások helyén létesül termelő, kereskedelmi, szolgáltató tevékenység

E típus esetén is beszélhetünk regionális gazdasági hatásról, hiszen leépült tevékenységek, kapacitások újra életre keltek. Nem kellett új infrastruktúrát létrehozni, csupán a régit kellett korszerűsíteni. Nem került sor zöldterület kivonására. Ez utóbbi tranzakciók következtében a helyi gazdasági szerkezet átalakul, ipar helyett kereskedelem jön létre, munkásokból eladók, szolgáltatók lesznek.

- Állami cég eladása külföldi szakmai befektetőknek, a privatizáció után nagyarányú fejlesztések

Külföldi multinacionális cég privatizáció során megvásárol állami vállalatot, majd jelentős, kapacitásbővítő fejlesztést végez. A külföldi befektető privatizációs tranzakció révén szerez gyártóbázist és telephelyet. A befektető az alacsony hazai termelési költségek következtében több nyugat-európai gyártást áttelepít hazánkba. Érdemi regionális gazdasági hatásról beszélhetünk, hiszen többletkapacitások jöttek létre, de a kialakult gazdasági szerkezet nem változik.

- Privatizáció külföldi befektető részvételével, de a gazdasági tevékenység érdemben nem bővül

Az állami cég külföldi tulajdonba került, de a normális vállalati tevékenységben nincs jelentős változás. Főként a hazai piacokra termelő, szolgáltató cégekről van szó. A fenti esetben érdemi regionális gazdasági elmozdulás nincs. A korábbi gazdasági szerkezet nem változik, nincs gazdasági bővítés, az alkalmazottak száma esetleg csökken. Beruházás híján gazdasági multiplikátor hatás nem érvényesül.

Összefoglalóan elmondható, hogy a privatizációs típusú külföldi tőkebefektetések alapvetően a korábbi területi-gazdasági szerkezethez igazodnak. Regionális gazdasági hatásról akkor beszélhetünk, ha a privatizált cégnél kapacitásbővítő beruházásokra, a szolgáltatások területi kiszélesítésére kerül sor. Természetesen, ha a kihasználatlan kapacitások helyén új gyártás vagy szolgáltatás jön létre, akkor gazdasági leszakadási folyamatot állít meg a külföldi befektető.

A FDI HOZZÁJÁRULÁSA A GAZDASÁGI NÖVEKEDÉSHEZ

Az egyik legfontosabb kérdés az, hogy miként járul hozzá a külföldi működőtőke a gazdasági növekedés meglódulásához.

Több tapasztalat szól amellett, hogy a világgazdaság növekedésének átlagát tartósan meghaladó gazdasági növekedést csak a hazai piacra való támaszkodással nem lehet elérni, tartós növekedési potenciált elsődlegesen az erőteljes *export-orientáció* biztosítja. A csak az adott piac ellátására törekvő, ott jelentős védelmet élvező vállalat nem érez kényszert a technológia megújítására, hatékonyságnövelésre, kompetitív bérezésre, gazdaságos volumenű termelés kialakítására. Így a gazdaság más területére irányulóan sem fejt ki pozitív átgyűrűző hatásokat, vagy azok csekély jelentőségűek. A külföldi működő tőkének a gazdasági növekedéshez való hozzájárulása nagy valószínűséggel akkor valósul meg, ha a fogadó ország olyan politikát folytat, amely bátorítja, hogy a betelepülő külföldi vállalat olyan üzemet hozzon létre, amelyek nagy részben a legfejlettebb piacok ellátására folytatnak termelést.

A külföldi működő tőkének sikerült kimutatni egy olyan pozitív hatását, miszerint az a fogadó gazdaság *teljes befektetési rátájára is pozitív hatást gyakorol*, mégpedig úgy, hogy a külföldi működő tőke koefficiense a teljes belföldi beruházás szintjét magyarázó egyenletben 1-nél magasabb, azaz egységnyi külföldi működőtőke-befektetés további belföldi eredetű befektetést is kivált, ezáltal indirekt módon ugyancsak a gazdasági növekedés gyorsításához járulva hozzá.¹

A gazdasági növekedésre gyakorolt hatást érintő számítások a külföldi működőtőke-befektetések és a teljes *bruttó hazai beruházás* közötti kapcsolat feltárására is irányulhatnak.

Korábbi vizsgálatok szerint annyi bizonyos, hogy a külföldi működő tőke befektetések teljes bruttó beruházáshoz való hozzájárulása jelentős, de csak akkor mondhatjuk, hogy indirekt növekedési hatást is gyakorolnak, ha a köztük lévő kapcsolat „rugalmas”, vagyis a külföldi működőtőke-befektetések 1%-os fajlagos növekedése a teljes bruttó hazai beruházást fajlagosan több mint 1%-kal emeli.

Mivel a külföldi érdekeltségű vállalatok által indított beruházási adatok, illetve a regionális GDP idősorok rövid távon állnak csak rendelkezésre, korrekt és értékelhető következtetést átmenetileg még nem lehet levonni. Azonban a köztük lévő kapcsolat regionális szinten igenis elemezhető.

A KÜLFÖLDIEK SZEREPVÁLLALÁSA A BERUHÁZÁSOK KAPCSÁN

Általánosságban elmondható, hogy a beruházások fellendülésének, majd visszaesésének alapvetően két oka van: az állami szerepvállalás hullámszásai, illetve a kormányzati gazdaságpolitikára reagáló vállalati magatartás. Az optimista kormányzati előrejelzések hatására sok vállalat kezd termelésbővítő beruházásba, amit a restriktív időszakok keresletcsökkenésének hatására félbehagyhatnak, illetve mérsékelhetnek. Az 1. ábrán jól kivehető, hogy miként reagáltak egy-egy gazdaságpolitikai irányváltásra a beruházó vállalatok, és ebben milyen szerepet vállaltak a külföldi befektetők.²

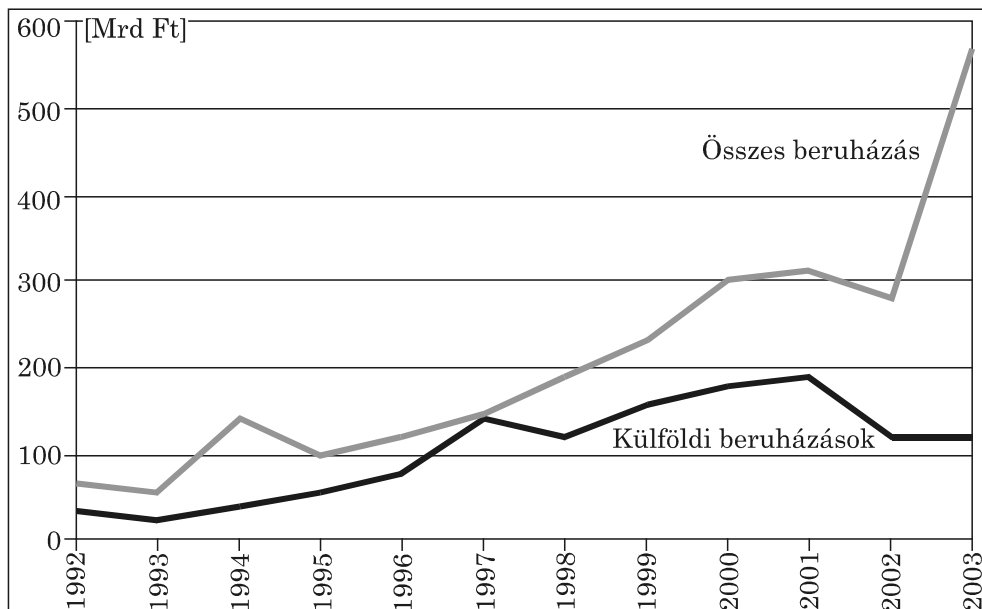
A kilencvenes évek elejétől egyre növekvő összes beruházásból a külföldiek leginkább az évtized közepén, a második privatizációs hullám alatt vették ki részüket. Ezt követően azonban a köztük lévő „olló” 2000-től egyre inkább szétnyílik, a világgazdaságban induló, majd átgűrűző recessziós időszaknak köszönhetően. Mivel romló profitvárakozások, kedvezőtlen üzleti környezet a beruházásokra közvetlenül ható tényezők, a visszaesés ennek is betudható a régióban.³

A 2. ábrán az egyes megyékben megvalósult külföldi beruházásokat látjuk a megyei összes beruházás adataihoz viszonyítva. A külföldiek aktivitása Vas megyében a legnagyobb, azaz az összes beruházásból a külföldi érdekeltségű vállalkozások a kilencvenes évek elejétől fogva tartósan 50% feletti, de leginkább 70% körüli részarányt képviseltek. Győr-Moson-Sopron az időszakban emelkedő tendenciát mutat, egy év megtorpanás kivételével. A legalacsonyabb értékeket Zala megyében kapjuk, ahol csak egy évben haladja meg az 50%-ot a külföldiek teljesítménye.

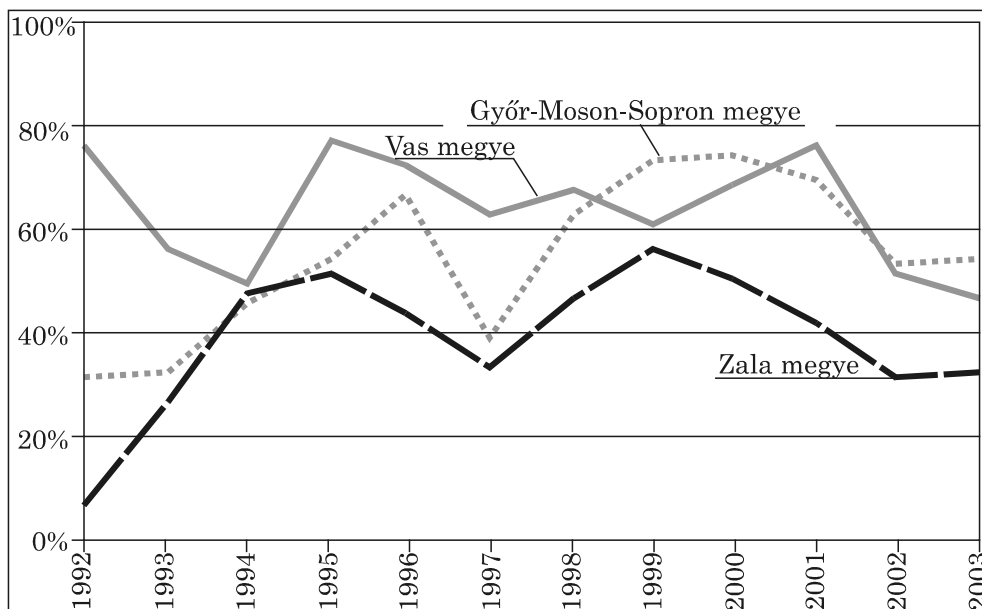
¹ Oszlay 1999.

² Molnár-Skultéty 1999.

³ A beruházási tevékenység megfigyelésének köre az utóbbi években évente változott, így a 2000-től érvényes összes beruházás adatok nem relevánsak, az előző évekkal nem hasonlíthatók össze a teljesítményérték változások.

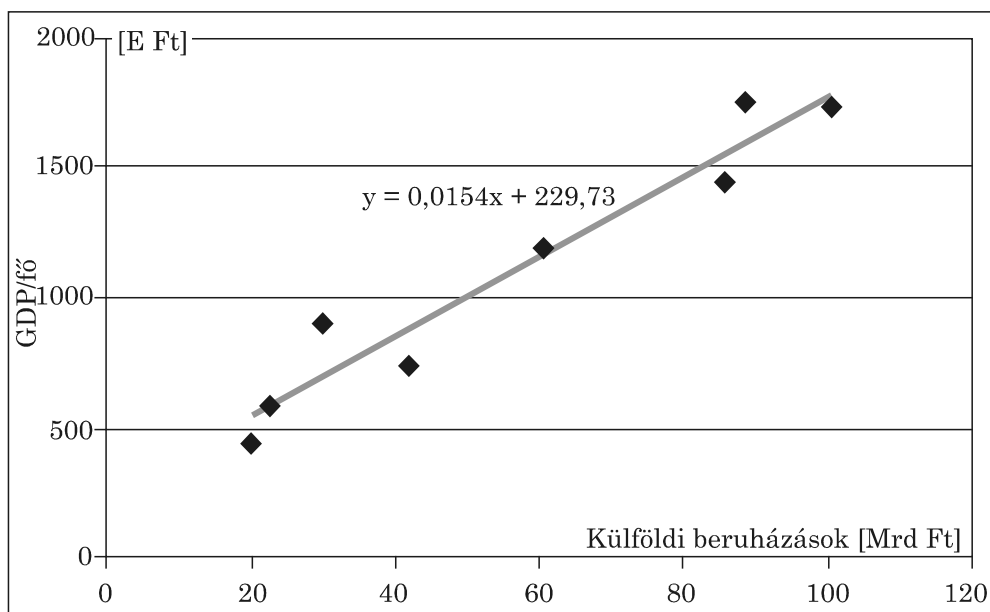

1. ábra
A beruházások alakulása a régióban

2. ábra
A külföldiek beruházásai Zala megyében az össze beruházás százalékában

A külföldi működő tőke beáramlása, az ehhez kapcsolódó beruházási tevékenység a magyar gazdaság gyors növekedésének meghatározó tényezője. A beruházási ráta (a bruttó beruházások GDP-hez való aránya) megkülönböztetett figyelmet kap az elemzésekben, mivel bizonyos információt ad arról, milyen erőfeszítéseket képes tenni egy-egy ország, régió egy-egy időszakban a jövőbeli fejlődése érdekében. *A magas beruházási rátát a jövőbeli gyors növekedési ütem megalapozójának szokás tekinteni.* Azonban a beruházási ráta önmagában nem mond semmit a beruházások minőségéről, szerkezetéről, hatékonyságáról, így meglehetősen nagyvonalú feltételezés annak nagyságát összefüggésbe hozni a jövőbeli növekedési ütemmel.¹ A köztük lévő szoros kapcsolat azonban nem vitatható, így a régióon belül a regressziós egyenes segítségével bemutatható az egy főre jutó GDP és a külföldiek beruházásai közti összefüggés (3. ábra). Természetesen a GDP-re nem csupán a külföldi beruházások hatnak, hanem abban a hazai beruházók aktivitása is szerepet játszik, a regressziós egyenletből az alábbi következtetés szűrhető le. Ha a külföldi beruházások 1 millió forinttal nőnek, akkor az egy főre jutó GDP-ben ez 0,0154 ezer Ft-os emelkedést jelent. Itt most nem a nagyságrendi érték a fontos, hanem a pozitív korreláció szemléltetésén van a hangsúly.²

3. ábra
A külföldi beruházások és a GDP közötti kapcsolat szorossága

¹ Schweitzer 2002.

² Az adatok évekre vonatkoznak, de most az autokorreláció számításától jelen cikkben eltekintek.

További vizsgálódás tárgya lehetne, hogy a külföldi befektetők milyen mértékben járultak hozzá a régió fejlődéséhez, és a tőkevonásban milyen segítséget jelentett a befektetések ösztönzése, kedvező környezet kialakítása.

IRODALOMJEGYZÉK

- ÁRVA LÁSZLÓ, DICZHÁZI BERTALAN (1998): Globalizáció és külföldi tőkeberuházások Magyarországon, *Kairosz Kiadó/Növekedéskutató*, pp. 227-230.
- MOLNÁR LÁSZLÓ, SKULTÉTY LÁSZLÓ (1999): A beruházások alakulása 1992-1998 között, *Közgazdasági szemle*, 12. szám, pp. 1041-1058.
- OSZLAY ANDRÁS (1999): Elméletek és tények a külföldi működőtőke-befektetésről, *MNB füzetek*, 1999/11.
- SCHWEITZER IVÁN (2002): A hazai beruházások alakulásának főbb tendenciái az elmúlt évtizedekben és néhány tanulság, *Külgazdaság*, 2002. július–augusztus.
www.apvrt.hu

EPERJESI ZOLTÁN*

**Az Európai Beruházási Bank
gazdaságélénkítő
tevékenysége az Európai Unióban**

1. AZ EURÓPAI BERUHÁZÁSI BANK (EIB) MEGALAKULÁSA

A luxembourgi székhelyű Európai Beruházási Bankot (European Investment Bank) a Római Szerződés 129. és 130. cikkelye alapján 1958-ban hozták létre, azzal a céllal, hogy elősegítse a Közösségek gazdasági fejlődését. A legjobb piaci feltételek mellett, non-profit alapon nyújtott kedvező kamatozású, hosszú lejáratú beruházási hitelek az Európai Unió politikai céljait szolgálják. A bank elsődleges feladatait - az Európai Unió régiói közti gazdasági különbségek kiegyenlítését, a regionális együttműködés előmozdítását, a közlekedés, a távközlés és az energiaszektor területére kiterjedő transz-európai hálózatok fejlesztését - a köz- és magánszektor számára nyújtott kölcsönökkel, más pénzügyi intézetek kölcsöneihez nyújtott garanciaadással igyekszik ellátni. Az Európai Bizottságnak és a kölcsönt felvevő állam kormányának meg kell erősítenie, hogy az Európai Beruházási Bank (EIB) kölcsöne valóban segíti a nemzeti és közösségi célkitűzések megvalósítását. Az Európai Beruházási Bank projektfinanszírozással foglalkozó intézmény, amely nem finanszírozhat költségvetési deficitet vagy az adott ország folyó fizetési mérleg hiányát. Az EIB nem nyújthat szabadon felhasználható, gazdaságpolitikai vállalásokon alapuló kölcsönöket (mint például a Világbank). Az igénybe veendő hitelt rugalmas feltételek mellett, de szigorúan beruházásokra kell fordítani. Az EIB ugyanakkor nem foglalkozik közvetlen tőkebefektetésekkel vagy kockázati tőkével. Ezen tevékenységekre a többségi tulajdonában lévő Európai Beruházási Alap szakosodott. Az Európai Beruházási Bank önálló jogalanyisággal rendelkező pénzügyi intézmény, amelynek az Európai

* Széchenyi István Egyetem, Multidiszciplináris Doktori Iskola, PhD-hallgató.

Unió többi intézményétől teljesen független igazgatási rendszere van. Az Európai Unió tagállamai rendelkeznek a bank részvényeivel, amelyek a tagállamok gazdasági súlyának megfelelően oszlanak meg. Gazdasági eredményei és a rendkívül jó bonitással rendelkező részvényesei alapján az EIB-t a legjobb hitelfelvevők közé sorolják. Pénzügyi forrásainak zömét a nemzetközi tőkepiacokról szerzi be, amelyekhez igen kedvező feltételekkel jut hozzá, mivel AAA minősítésű pénzügyintézet. Ez a finanszírozási konstrukció teszi lehetővé a bank számára, hogy a tagállamok költségvetésének megterhelése nélkül hatékonyan mozgósítson jelentős forrásokat különböző földrajzi térségek és gazdasági ágazatok fejlesztésére.

1.1. Az Európai Beruházási Bank felépítése

Az EIB Kormányzótanácsát a tagállamok egy-egy minisztere (általában a pénzügyminiszter) alkotja. Az elnökség az Európai Tanács elnöki funkciójának betöltésével azonos rend szerint váltakozik, azzal az eltéréssel, hogy a bank esetében a tisztséget egy-egy évre, és nem hat hónapra tölti be egy tagállam. A Kormányzótanács határozza meg a hitelpolitika általános irányelveit, hagyja jóvá a mérleget és az éves beszámolót, dönt a tőkeemelésről és nevezi ki az Igazgatótanács, az Ügyvezetés és a Számvizsgáló Bizottság tagjait.¹

Az Igazgatótanács 22 tagja közül huszonegyet a Kormányzótanács, egyet pedig a Bizottság nevez ki ötéves időtartamra. Az Igazgatótanács dönt a kölcsönökről és a garanciavállalásokról, a tőkebevonásról és a hitelkamatokról. Határozatait többségi szavazással hozza, de a többségnek legalább a jegyzett tőke 50%-val kell rendelkeznie. Az Igazgatótanács évente tíz alkalommal ülésezik a bank elnökének vezetésével.²

Az ügyvezetés 9 tagból, a bank elnökéből és nyolc alelnökéből áll. A bizottság tagjait hatévente választják újjá. Megbízatusuk a bank mindennapos operatív tevékenységének koordinálására és ellenőrzésére terjed ki.

A háromtagú Számvizsgáló Bizottság három évre kapja megbízatusát. Feladatai közé tartozik a bankműveletek végrehajtásának vizsgálata és a bank könyvelésének figyelemmel kísérése.

1.2. Az EIB statútuma és tagjai

A Maastrichti Szerződés megszilárdította az EIB szerepét a Közösségben és jelentőségét az európai integráció finanszírozásában. A szerződésben megerősítették, hogy a bank fő feladata a beruházásokhoz szükséges források előteremtésén alapul. Az EIB által eszközölt beruházások főként a tagállamok elmaradottabb területeire irányulnak. „Az Európai Szerződés különösen fontosnak tartja, hogy a bank segítse elő a beruházási programok finanszírozását a strukturális alapok és más közösségi pénzügyi eszközök támogatásával.”³ A szerződésben külön kiemelték, hogy az EIB folytassa tevékenységét azokon a területeken, amelyekeken már korábban is aktívan közreműködött, nevezetesen az Európát behálózó közutak, a távközlés és az energiaellátási hálózatok, az ipar versenyképességének, a környezetvédelem és az EU harmadik államokkal való együttműködésének területén.

¹ http://www.eib.org/about/structure/dep_gov.asp

² <http://www.eib.org/about/objective/>

³ Európai közjog és politika. Szerkesztette Kende Tamás. Osiris 1998.

A bank finanszírozási tevékenységének több, mint a 90%-a a tagállamokra koncentrálódik. A Loméi Egyezmény alapján az EIB kedvezményes kölcsönöket nyújt afrikai, ázsiai és karib-tengeri országok számára is ipari, mezőgazdasági, turisztikai, távközlési és szállításfejlesztési programjaikhoz. A bank kölcsönöket nyújt a közép- és kelet-európai államoknak, bár ezen a területen az Európai Beruházási és Fejlesztési Bank (EBRD) tölt be egyre jelentősebb szerepet. Az EBRD 1990-es létrehozásában az EIB jelentős mértékben közreműködött, egyebek mellett jegyezte tőkéjének 3%-át.

1. táblázat
Az Európai Beruházási Bank tulajdonosi szerkezete¹

Ország	Euró	Részesedés (%)
Németország	26 649 532 500	16,284%
Franciaország	26 649 532 500	16,284%
Olaszország	26 649 532 500	16,284%
Egyesült Királyság	26 649 532 500	16,284%
Spanyolország	15 989 719 500	9,770%
Belgium	7 387 065 000	4,514%
Hollandia	7 387 065 000	4,514%
Svédország	4 900 585 500	2,994%
Dánia	3 740 283 000	2,285%
Ausztria	3 666 973 500	2,241%
Lengyelország	3 411 263 500	2,084%
Finnország	2 106 816 000	1,287%
Görögország	2 003 725 500	1,224%
Portugália	1 291 287 000	0,789%
Csehország	1 258 785 500	0,769%
Magyarország	1 190 868 500	0,728%
Írország	935 070 000	0,571%
Szlovákia	428 490 500	0,262%
Szlovénia	397 815 000	0,243%
Litvánia	249 617 500	0,153%
Luxemburg	187 015 500	0,114%
Ciprus	183 382 000	0,112%
Lettország	152 335 000	0,093%
Észtország	117 640 000	0,072%
Málta	69 804 000	0,043%
Összesen	163 653 737 000	100,000%

Az EIB az Európai Unió intézményeitől elkülönült intézmény, amely saját kormányzó szervvel, bevételi forrásokkal rendelkezik, önállóan végez pénzügyi műve-

¹ Forrás: Europäische Investitionsbank, Jahresbericht 2004.

leteket és felel adósságaiért. Az EIB működését az Egyezmény rendelkezései, a protokollként az Egyezményhez kapcsolt „Statútum”, valamint az Európai Unió Privilegiumairól és Mentességeiről szóló Protokoll szabályozza. Ezen rendelkezések értelmében a bank önálló jogi személyiséggel rendelkezik és bírósági eljárás alá vonható.

A bank tagjai az EU tagállamai, amelyek 2004. május 1-jén az 1. táblázat adatainak megfelelően részesültek a bank alaptőkéjéből. Ezen időpont óta a bank alaptőkéjében nem történt változás.

A bank Igazgató Tanácsa kérheti a jegyzett tőke be nem fizetett részének befizetését olyan mértékig, amilyen mértékben az a bank által felvett hitelek törlesztéséhez szükséges. Minden tagállam a jegyzett tőkéből való részesedése arányában és a bank által meghatározott (a bank ezen kötelezettségeinek teljesítéséhez szükséges) pénznemekben köteles ezt a befizetést teljesíteni.

A statútum szerint a tagállamok csak az általuk befizetett jegyzett tőkéért felelnek. Új államok tagfelvétele természetesen a jegyzett tőke emelését vonja maga után, ami az új tagok által befizetett összegnek felel meg. A tagállamok által jegyzett tőkét nem lehet átutalni és zálogba adni.

2. AZ EIB STRATÉGIAI IRÁNYELVEI

Az elmúlt évtizedben jelentősen kibővült az EIB tőkepiacokon való működése és az általa kínált pénzügyi eszköztár. Az európai integráció gazdasági fejlődésének elősegítése mellett egyre újabb kihívásokkal kellett az EIB-nek szembenéznie. Az 1990-es évek folyamán az EIB-nek komoly támogatást kellett nyújtani a Gazdasági és Monetáris Unió, azon belül is az euró bevezetésének az elősegítéséhez.

Ezzel az első számú kihívással egy időben jelentkezett az Európai Unióhoz csatlakozni kívánó volt szocialista, közép- és kelet-európai országok gazdasági támogatása, amelynek az volt a célja, hogy ezen országok hamarabb és súrlódás mentesebben tudjanak áttérni a szocialista tervgazdaságról a piacgazdaságra. A hagyományos működési területén is egyre nagyobb teher nehezedett a bank vállára a 90-es években. A gazdasági növekedés megtorpanása miatt új, megoldandó feladatokkal szembesült a gazdasági fejlődés, a foglalkoztatás és a humán tőke hatékonyabb kihasználásának a területén.

2000-ben Igazgató Tanács javaslatára, a Kormányzótanács elfogadott egy aprólékosan kidolgozott stratégiai csomagtervet, amely az EU pénzügyi intézménye, mint hitelező számára kijelöli azokat az irányelveket, amelyek a leghatékonyabban hozzájárulnak az EU hosszú távú projektjeinek a megvalósításához. A stratégiai keret-egyezmény alapján, a bank továbbra is az EU átlagnál fejletlenebb, periférikus területeire fogja összpontosítani forrásait. *A bank elsőrendű célkitűzései közé tartozik az európai integráció régióinak gazdasági konvergenciája.* Az EIB forrásai kihelezésénél különös gondot fordít arra, hogy olyan területek részesüljenek a kedvezményes hitelekkel, amelyek strukturális nehézségekkel küzdenek, ahol a termelési szerkezet megváltozása miatt (gazdaságtalan termelőágazatok leépítése) az átlagosnál jóval magasabb a munkanélküliség. Az EIB az Európai Unióhoz csatlakozni kívánó országokat is hatékonyan fogja támogatni a jövőben.¹ Ezt a támogatást az EU

¹ <http://www.eib.org/about/objective/>

többi intézményével, a többi multilaterális pénzügyi intézettel és a Nemzetközi Bank Szövetséggel együttműködve képzeli el.

Az európai gazdasági növekedést és a munkahelyteremtést megcélzó Amszterdami Speciális Akció Program kivitelezésével párhuzamosan, a bank továbbra is támogatni szándékozik a Közösség prioritásait, mind a tagállamokban, mind pedig az újonnan csatlakozott országokban. A prioritások közé tartozik a transz-európai közlekedési úthálózat, az energia és telekommunikációs hálózatok fejlesztése, az ipar versenyképességének növelése, a kis- és középvállalatok támogatása, a környezetvédelem, valamint az energiakímélő technológiák terjesztése.

Az EIB széleskörű feladatainak ellátása érdekében szorosabb kapcsolatokat kíván kialakítani az európai bankszférával. Ezt kívánja a szubszidiaritás elve, amely a döntéshozatalt a kivitelezés helyi szintjére delegálja.

A közép- és kelet-európai piacok internacionalizálódása a versenyképes, tőke intenzív termékek térnyerésével párhuzamosan valósul meg.

A Gazdasági és Monetáris Unió keretein belül, a pénzügyi szektor integrációja megkönnyíti és szélesíti a befektetők kedvezményes hitelforráshoz jutásának lehetőségeit. Ebben a változó környezetben az EIB továbbra is speciális szerepet tölt be a működő tőke beruházások növelésével (hosszú távú finanszírozások, a köz- és a magánszféra közti kapcsolatok szélesítésével - PPP). A bank csak a hosszú életciklussal kecsegtető projekteket támogatja.

A kis- és középvállalatoknak nyújtott hitelek tekintetében, a banki szférával egyre szorosabb kapcsolatokra való törekvés mellett, az EIB-nek az a szándéka, hogy hatékony marketing-eszközökkel és az eljárási-mechanizmusok egyszerűsítésével szélesíteni tudja kölcsönnyújtási lehetőségeit. Az EIB jó hírnevű pénzügyi intézmények bevonásával a finanszírozási eszköztárának diverzifikációján dolgozik. A finanszírozási eszköztár szélesítése az Európai Beruházási Alapra is kiterjed, amely együtt dolgozik az EIB-vel az Európai Technológiai Alap megvalósításán, amely alap a technológiaorientált kis- és középvállalatokat látná el speciális kockázati tőkealapokkal.

Mint az Európai Unió strukturális politikája iránt elkötelezett intézmények, az EIB és az Európai Tanács szorosan együttműködnek azokon a területeken, ahol a bank regionális fejlesztésre szánt kölcsöneit az unió költségvetéséből fedezik. A bank erősíteni szeretné részvételét a strukturális politika műveleteinek előkészítésében és lebonyolításában, hogy optimális egyensúlyt érjen el a költségvetési és a banki szféra forrásai között és biztosítani tudja a két hitelforrás ésszerű felhasználását.

Annak érdekében, hogy a bank a leghatékonyabban elősegíthesse az unió célkitűzéseit, egy olyan több évre szóló operációs tervet dolgozott ki, amely az elért teljesítmények mérésére és ezek felülvizsgálatára irányul.¹

2.1. Az Amszterdami Speciális Akció Program (Amsterdam Special Action Programme ASAP)

Ez a program válasz volt az Európai Tanács növekedésről és foglalkoztatásról szóló 1997-es júniusi határozatára. Az ASAP lehetővé tette az EIB számára, hogy plusz feladatokat vállaljon a gazdasági növekedést elősegítő addicionális források mobilizálására illetően.

¹ European Investment Bank Annual Report 2002.

A három éves program, ami 1997 szeptemberétől 2000 végéig tartott, három fontos összetevőből állt. A leginnovatívabb alkotóelemnek számító „SME Window”-nak, (szó szerinti magyar fordításban „kis- és középvállalati ablak”) az volt a feladata, hogy az erős növekedési potenciállal rendelkező, fejlett technológiájú kis- és középvállalatok finanszírozását újabb kockázati tőke eszközökkel lássa el. Az EIB ezt a finanszírozási formát a hagyományos globális kölcsönök mintájára alkalmazta szoros együttműködésben az Európai Beruházási Alappal, valamint a tagországok pénzügyintézeteivel. A tagállamok bankjainak és egyéb pénzügyi intézményeinek a bevonása multiplikátorként szolgál az EIB működésében.

A globális kölcsönöknek, valamint az EIB elkötelezettségének az innovatív kis- és középvállalatok iránt az a célja, hogy létrehozzanak egy pán-európai kockázati tőke piacot. Az Európai Tanács bécsi csúcstalálkozója (1998. december 11-12.) további ösztönzést adott a kezdeményezésre azáltal, hogy felkérte a bankot a kockázati tőke műveletek kiszélesítésére.

Az ASAP második eleme újabb bankhiteleket irányzott elő a munka-intenzív beruházásokra, így például az egészségügy, az oktatás, valamint a városi környezet javítására. A program harmadik eleme a környezetvédelem és a transz-európai hálózatok kiépítésének finanszírozását lehetővé tevő EIB hitelek növelésére koncentrált.

2.2. Az „Innováció 2000” kezdeményezés

A bank Kormányzótanácsa 2000. június 5-én jóváhagyta az Innováció 2000 Kezdeményezést. A Kezdeményezés az alábbi területekre terjed ki:

- emberi erőforrás fejlesztés: iskolák, főiskolák, egyetemek számítógépekkel való ellátásának finanszírozása
- kutatás és fejlesztés: az állami és magánszektor kutatási programjainak, a K+F területén történő vállalati beruházások, a kutatás-infrastruktúra társfinanszírozása
- az innováció terjesztése: az on-line egészségügyi ellátási szolgáltatások és az IT használatának finanszírozása
- a kis- és középvállalkozások, valamint a vállalkozói szellem fejlesztése: az innovatív kis- és középvállalkozások fejlesztésének kockázati tőkével való megerősítése, tudományos parkok és vállalati inkubátorházak támogatása és a mikrovállalkozások üzleti igényeinek megfelelő új termékek beindítása.

3. FŐBB EIB-HITELTÍPUSOK

Az EIB alapvetően olyan egyedi beruházásokat finanszíroz, amelyek az unió érdekeit szolgálják, továbbá megfelelnek a gazdaságossági és megtérülési követelményeknek, valamint az EIB egyéb hitelvizsgálati feltételeinek. A finanszírozandó programok várható projektköltsége legalább 40 millió euró, tehát minimum 20 millió euró kölcsönt nyújt az EIB közvetlenül.

Mivel az EIB csak nagy beruházásokat finanszíroz közvetlenül, viszont jelentős igény mutatkozik a kisebb volumenű beruházások finanszírozására is, az EIB kialakította a globális kölcsönök, a gyakorlatban a hitelkeretek rendszerét. Első lépésként az EIB teljes körűen megvizsgálja az érdeklődő kereskedelmi bankok hitelállományának minőségi adatait, hitelnyújtási stratégiáját, valamint hitelbírálati rendszerét. A vizsgálatoknál különös hangsúlyt fektetnek az ügyfélminősítés, valamint a kockázatkezelés szabályzatára.

A kiválasztott bankoknak hitelkeretet biztosít a bank, amelyeket a kereskedelmi bankok alkölcsönökként helyeznek ki a hitel végső kedvezményezettjei, a kis- és középvállalkozások számára. Ebben a rendszerben az EIB csak a kereskedelmi bankokkal áll hitelviszonyban, tehát a végső kedvezményezett esetleges nemfizetésének kockázatát nem az EIB hanem a kereskedelmi bankok viselik. Ennek ellenére főként a kapcsolatok elején az Európai Beruházási Bank egyenként megvizsgálja a hitelkérelmeket és dönt azok jóváhagyásáról.

A globális kölcsönök esetén az alkölcsön összege általában 20 ezer és 12,5 millió euró között mozoghat.

Az Európai Beruházási Bank csak kiegészítő forrásokat nyújt, vagyis a kölcsönnyújtás egyik feltétele, hogy csak a projektköltség 50%-át finanszírozza. A másik 50% a saját forráson kívül természetesen tartalmazhat más hosszú lejáratú hitelforrást is. Az EIB-nek széles körű együttműködési rendszere van, és gyakran folytat társfinanszírozást más, elsősorban nemzetközi bankokkal és projektfinanszírozó intézményekkel, mint például a Világbank, az EBRD, illetve az EU különböző alapjaival. A hitelkeretektől nyújtott úgynevezett alkölcsönök esetén a kereskedelmi bankok saját forrásaikból is nyújthatnak további kölcsönöket, csökkentve ezzel a kölcsön végső felhasználója által ténylegesen biztosítandó saját forrás arányát.

A kölcsönök feltétele a megfelelő beszerzési eljárás alkalmazása, amely alapvetően projektfüggő. Az EIB az Európai Unió megfelelő beszerzési szabályait, illetve a nemzetközi gyakorlatban kialakult eljárásokat alkalmazza, alapelve a versenyeztetés. A magánszektornak nyújtott, illetve a hitelkereten keresztül folyósított kisösszegű kölcsönöknél gyakorlatilag nem szabályozott a beszerzés, viszont bizonyos határértékek felett és az állam, illetve szervezetei által felhasznált kölcsönök esetén munkák, árúk és szolgáltatások beszerzésekor előírják a nemzetközi versenytárgyalást, illetve az EU hivatalos lapjában, az „Official Journal”-ban való megjelentetést.

4. AZ EIB EDDIGI MAGYARORSZÁGI TEVÉKENYSÉGE

Az EIB Igazgatótanácsa 1989. november 29-én döntött a Közép- és Kelet Európa felé történő nyitásról és felhatalmazta a menedzsmentet, hogy első lépésként három éves időintervallumban 1 milliárd ECU hitelt nyújtson saját forrásaiból Magyarországnak és Lengyelországnak különféle programok finanszírozására. Az EIB az első, a felek közötti pénzügyi együttműködésre vonatkozó keret-megállapodást a Magyar Nemzeti Bankkal írta alá 1990 júniusában.

Az EIB klasszikus partner az infrastrukturális projektek szinte mindegyikében, legfőképp azokban, amelyek uniós segélyben részesülnek. Az együttműködés az alábbi területeken a legjellemzőbb:

- a környezetvédelmi hiányosságok (szennyvíz, csatornahálózat kiépítése) felszámolása
- a vasúti infrastruktúra fejlesztése
- a közutak útburkolatának megerősítése, tengelyterhelésének növelése
- az autópályák és gyorsforgalmi utak, városi elkerülő szakaszok finanszírozása
- légi közlekedéssel kapcsolatos beruházások.

2. táblázat
Az EIB által finanszírozott magyarországi projektek¹

Kölcsönfelvevő	A projekt célja	Aláírás éve	Összeg (M EUR)
MVM	Hálózatfejlesztés	1990	15
MATÁV	Távközlés fejlesztése	1990	80
Inter-Európa Bank	Hitelkeret	1990	25
MVM	Gázturbina-beruházás	1991	35
MNB	Hitelkeret	1991	80
Magyar Állam	Közúti program	1992	50
Magyar Állam	Légiközlekedés fejlesztése	1992	20
Magyar Állam	Közúti program	1993	72
MVM	Hálózatfejlesztés	1993	20
OTP	Önkormányzati infrastruktúra fejlesztése	1994	40
MATÁV	Távközlés fejlesztése	1994	100
K&H, IGN, BA-CA, Inter-Európa, Raiffeisen, OTP	Hitelkeret	1995	190
MATÁV	Távközlés fejlesztése	1995	50
ÉKMA	M3 autópálya (I. szakasz)	1996	95
MVM	Erőműberuházás	1997	35
Magyar Állam	Vasúti pályarekonstrukció	1998	60
MOL	Kőolajfinomító program	1998	125
BKV	DBR-Metró	1998	50
Fővárosi Önkormányzat	Környezetvédelmi és infrastrukturális program	1998	110
K&H Bank	Hitelkeret	1998	30
DENSO	Ipari beruházás	1999	35
Raiffeisen Bank	Hitelkeret	1999	30
Debreceni Kombinált Ciklusú Erőmű	Hőerőmű beruházás	1999	15
BORSODCHEM	Független ipari erőmű létesítése	1999	20
BA-CA	Hitelkeret	1999	20
MOL	Kőolajfinomító program	1999	50
Hypo Vereinsbank Rt.	Hitelkeret	2000	40
Debreceni Kombinált Ciklusú Erőmű	Hőerőmű beruházás	2000	20
MOL	Olaj- és gázrendszer fejlesztése	2000	100
SANYO Hungary	Ipari beruházás	2000	60
K&H Bank	Hitelkeret	2000	20
Összesen:			1 692

¹ Hegedűs Ágnes – Horváth József – Tarján Éva: Együttműködés a nemzetközi fejlesztési intézményekkel, Bankszemle, 2000/1-2. szám 55. oldal.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Európai Közjog és Politika szerkesztette Kende Tamás, Osiris Könyvkiadó Budapest, 1998.

PALÁNKAI TIBOR: Az európai integráció gazdaságtana, IV. kiadás, Aula Kiadó 1999.

Annual Report European Investment Bank 2004.

40 years' activity 1998, European Investment Bank

ZSUPANEKNÉ DR. PALÁNYI ILDIKÓ*

A fenntartható növekedés makrogazdasági és vállalati szinten

A fenntartható növekedés („*sustained growth*”, „*sustainable growth*”) fogalma nagyon divatos napjainkban. Gyakran szembetaláljuk magunkat ezzel a kifejezéssel elsősorban nemzetgazdaságra vonatkozóan. Az alábbiakban áttekintem e kategória kialakulását, fogalmának változását és elemzem tartalmát mind makrogazdasági, mind mikroökonómiai (vállalati) szinten.

A FENNTARTHATÓ NÖVEKEDÉS/FEJLŐDÉS FOGALMÁNAK KIALAKULÁSA, TARTALMI VÁLTOZÁSA MAKROGAZDASÁGI SZINTEN

A makroökonómiai elemzések egyik kulcspontja a gazdasági növekedés vizsgálata. A gazdasági növekedés a *makrogazdasági teljesítmények emelkedését, termelési kapacitásainak növekedését* jelenti.

Mérése legáltalánosabban a *GDP növekedési rátájával*, ill. az *egy főre jutó GDP növekedési ütemével* történik. A növekedés e mutatói mérhető, számszerűsíthető tényezőkön alapulnak (tükrözve azt, hogy az embereket elsősorban a javak, szolgáltatások megléte, birtoklása érdekli).

A *növekedés* fogalmát el kell különíteni a *fejlődés* kategóriájától. A fejlődés a minőségi tényezőket is figyelembe veszi (pl. a társadalom tagjai közti jövedelemelosztás alakulását, a környezetvédelem terén megvalósuló folyamatokat, az urbanizáció hatásait stb.). A fejlődés jobban kifejezi az emberi jólét alakulását, mint a gazdasági növekedés. Léteznek ma még kevésbé elterjedt, nagyon összetett és sokszor módszertanilag is vitatott mutatók az emberi jólét számszerűsítésére. Ilyen mutató-

* BGF Pénzügyi és Számviteli Főiskolai Kar Zalaegerszegi Intézete, főiskolai adjunktus.

számok: a NORDHAUS és TOBIN által kifejlesztett *MEW (Measured Economic Welfare)*¹ és a JOHN COBB, CLIFFORD COBB és HERMAN E. DALY nevéhez fűződő *ISEW (Index of Sustainable Economic Welfare)*.² A két kategória fogalmi különbsége el- lenére a növekedés és a fejlődés kategóriájának használata gyakran összemosódik.

A gazdasági növekedés *pozitív* vonásaiként jelentkezhet az ország életszínvonalá- nak, jólétének javulása (nem feltétlenül minden esetben³), foglalkoztatási helyzeté- nek kedvező alakulása. A gazdasági növekedés *negatív* hatásait jelenti az, hogy inf- lációs veszélyt rejt magában és környezeti hatásai nem mindig kívánatosak.

Nézzük mi befolyásolja egy ország növekedését! A *növekedés alapvető tényezői* között az alábbiakat említhetjük meg, melyek természetesen egyben a későbbiekben elemzésre kerülő fenntartható növekedésre is hatással vannak:

- *A termelési tényezők (tőke, munka, természeti tényezők) mennyiségének növe- kedése.*
- *A technikai haladás (műszaki fejlődés),* ami a termelési tényezők hatékonyságát növeli meg.⁴ Kiemelten fontos a *beruházások* szerepének (elsősorban hatékonyságának) vizsgálata itt, hisz ennek révén lehet átvinni a technikai haladást a ter- melési folyamatba.

A növekedésre hatással bíró *egyéb tényezők* (feltételek):

- *A gazdasági-társadalmi intézményrendszer fejlettsége*⁵, hisz a gazdasági kör- nyezet befolyásolja a fogyasztás és a megtakarítás alakulását, így a növekedés fi- nanszírozására, a források ésszerű felhasználására kihatással van. ERDŐS TIBOR⁶ szerint fejlett intézményrendszer nélkül nincs dinamikus gazdasági növekedés. Itt kell gondolni az adó-, ár-, árfolyam-, bérrendszerre, a jogi szabályozás hatékonyságára, a pénzügyi és hitelrendszerre, a pénzügyi közvetítés fejlettségére stb.
- *A természeti környezet,* hisz egy ország földrajzi adottságai hatással vannak a termelési lehetőségeire,
- *A nemzetközi társadalmi és politikai környezet*⁷, amely bizalmat vagy éppen bizonytalanságot is jelenthet egy makrogazdaság számára.

¹ Ezt a mutatószámot a nettó nemzeti jólét mutatójaként (Net Economic Welfare = NEW) is említi a szakirodalom. Pl. Paul A. Samuelson és William D. Nordhaus: *Közgazdaságtan* c. művé- ben. (1987)

² Ez a mutatószám a lakossági fogyasztásból indul ki és ezt korrigálja a jólétet befolyásoló ténye- zőkkel. Így pl. jólétet növelő tényezőt jelent a háztartási munka értéke, az utak által nyújtott szolgáltatások, az egészségügyi és oktatási kiadások bizonyos része, az ország nettó nemzetközi tőkepozíciójának kedvező alakulása. Negatív előjellel befolyásolja a jólétet pl. az ingázás közvet- len költsége, az urbanizáció költsége, a motorizált közlekedés baleseti költsége és a természetbe való káros beavatkozások költsége. Sajnos e mutató számítása nehézkes, sok helyen nem állnak rendelkezésre megfelelő adatok a kiszámításához.

³Lásd növekedés és fejlődés kategóriáinak különbségénél az előbbiekben.

⁴ A növekedéssel kapcsolatos modellek egy részében a technikai haladást nem vizsgálják (pl. Solow-Swan-modell műszaki fejlődés nélküli változata), míg más modellek (R. Barro, G. M. Grossman) alapvetően ezzel magyarázzák az egy főre jutó kibocsátás tartós növekedését.

⁵ Antal László és Erdős Tibor is kiemelten fontos növekedést befolyásoló tényezőként említi ezt a faktort. Antal László intézményi alkalmazkodóképességről beszél.

⁶ Erdős Tibor: *Mekkora lehet Magyarországon a fenntartható növekedés üteme?* I. (2004) 389-414-o.

⁷ Lásd bővebben: *Bevezetés a közgazdaságtanba* II. (2002) 150. old.

- *A piac mérete*, hisz a megtermelt többletermékek eladásához megfelelő méretű piac kell. A piac fokozatos bővülése tehát elengedhetetlen feltétele és korlátja is a növekedésnek, hisz a megtermelt termékeket realizálni (értékesíteni) kell.

A közgazdasági irodalomban a növekedésnek számtalan csoportosítása létezik. Jelen tanulmánynak nem célja ezek részletes ismertetése.¹

A növekedés egyik típusa a harmonikus (kiegyensúlyozott) növekedés, amely mellett (helyett?) fenntartható növekedés kifejezés is megjelent. Vajon a két kategória fedí-e egymást tartalmilag? ANTAL LÁSZLÓ szerint csak első ránézésre, valójában a fenntartható növekedés nem a harmonikus növekedés helyére lépett, hanem más a tartalma. KORNAI JÁNOS szerint egy makrogazdaság harmonikus növekedésének négy fő követelménye van, melyek megalapozhatják a hosszú távú, 15-20 évre vonatkozó tervezést: az emberi szükségletek természetes harmóniája, a technológia adott színvonalából fakadó input-output koeficiensek, a vállalatok racionalitási törekvései és a termékek keresletének olyan szintje, amely a gazdaság fejlettségi szintje által alátámasztott. A fenntartható növekedés ezzel szemben szerényebb eszköztárral, de egzakt szabályokat határoz meg. ANTAL LÁSZLÓ szerint a harmonikus növekedés „*valahol ott kezdődik, ahol a fenntartható növekedés érvényessége véget ér.*”²

Nézzük, mi is akkor valójában a fenntartható növekedés? A fenntartható növekedés tárgyalható:

- mint *növekedési modell*, amely leírja a növekedést befolyásoló tényezők együttes hatásait, az egyes tényezők súlyát a növekedésben, a tényezők közti helyettesíthetőséget,
- mint *ökológiai egyensúly*, amely a környezetterhelést is figyelembe veszi a makrogazdasági folyamatok elemzésénél,
- mint *módszertan* (amelyet a pénzügyi tervezés folyamatában alkalmaznak), amely alapinformációk alapján, a fenntartható növekedés kritériumainak figyelembe vételével, egy összefüggésrendszer segítségével támogatja a döntéshozatalt.
- mint *folyamat*, amely képes kiinduló feltételeinek ismétlődő újratermelésére.

A fenntartható növekedést a nyugati közgazdasági irodalomban hosszú távra értelmezik, többen, többféleképpen definiálták. ERDŐS TIBOR szerint: „*kevés olyan gazdasági kategóriát ismerünk, melyhez annyi bizonytalanság fűződik, mint ép-pen ehhez.*”³

A *fenntartható növekedés fogalma* először az 1960-as évek elején jelent a közgazdasági gondolkodásban ANDERSON nyomán, míg Magyarországon a BOKROS-program kapcsán terjedt el. Megfigyelhető, hogy a fenntartható növekedés fogalmával párhuzamosan a fenntartható fejlődés fogalma is megjelent a közgazdasági gondolkodásban, amely utal az ökológiai szemlélet beépülésére, a „minőségi tényezők” (pl. környezetszennyezés, társadalmi egyenlőtlenségek, depressziós térségek stb.) figyelembevételére. Következzen néhány fogalmi meghatározás!

¹ Lehet csoportosítani a növekedéssel kapcsolatos modelleket a növekedés jellege szerint (extenzív, intenzív), a műszaki haladás figyelembevételére szerint (egzogén, endogén), a helyreállítási periódus jellege szerint (harmonikus, erőltetett növekedés, gazdasági csoda) stb.

² Antal László: Fenntartható-e a fenntartható fejlődés? (2004) 24. old.

³ Erdős Tibor: Fenntartható gazdasági növekedés. Akadémia Kiadó Bp. 2003.

ANDERSON¹ szerint a gazdasági növekedés fenntartható jellege az inflációs nyomás elkerülésére vonatkozik. ANDERSON az Egyesült Államok példájára vonatkoztatva leírja, hogy „*egy szabad piacgazdaság nem állíthatja elsődleges célnak az erőltetett, ultrama­gas rátájú növekedést*”²

ANTAL LÁSZLÓ szerint a fenntartható növekedés „*egy tartós és finanszírozható, vagyis rohamos külső eladósodással és nagy költségvetési deficittel nem járó fel­lendülés*”³. Kiemelten kezeli a fenntartható növekedés meghatározásánál tehát a nemzetgazdaság eladósodottsági szintjét. Így fenntartható növekedésről csak akkor beszél, ha a következő generációkat terhelő eladósodottság tartósan nem nő. Utalva a fenntartható növekedés pénzügyi tervezésben betöltött fontosságára Antal a kö­vetkezőket is fontosnak tartja: „*A múltbeli tendenciákat, trendeket előre­vetítve felismerhetővé teszi olyan kritériumok gyakorlatilag is mérhető kritikus értékeit, amelyek az államháztartás egyensúlyi pozíciójára és az államadósság színvonala­ra, a külső egyensúly hiányára és a külső adósság állományára, a hazai valuta külső versenyképességet még nem gyengítő reál­felértékelésére, ezáltal áttételesen a reális dezinflációs pályára vonatkoznak.*”⁴

ERDŐS TIBOR szerint „*a fenntartható gazdasági növekedés központi kérdése a gazdasági növekedés hosszabb távon elérhető üteme a belső és külső egyensúly fenntartása mellett és a természeti környezet helyrehozhatatlan károsodása nél­kül*”⁵. ERDŐS TIBOR a fenntartható növekedést a növekedési potenciálhoz (ami elér­hető növekedési ütemet jelent) hasonlítja, amely hosszútávon a technikai fejlődés sebességének és a munkaerő bővülésének a függvénye.

Az előbbi fogalom is tükrözi, hogy a növekedéssel kapcsolatos elemzésekben az 1970-es évektől egyre inkább teret kap a növekedés *ökológiai szemléletmódja*. Az ökológiai gazdaságtan fejlődésével előtérbe került a környezetszennyezés negatív externális hatása ill. annak felismerése és beépülése a növekedéssel kapcsolatos elméletekbe, hogy a környezet és annak védelme közjóság. Fokozatosan megjelent az az igény, hogy a gazdasági és társadalmi fejlődésnek együtt kell járnia a környezet védelmével. A környezetterhelés ugyanis egyre több erőforrást von el azoktól a te­rületektől, amelyek a makrogazdasági növekedést jobban szolgálhatnák.

HERMAN E. DALY⁶, akit az ökológiai gazdaságtan atyjának is neveznek, 1970-ben megjelent cikkében rámutatott, hogy a termelési döntéseknek alapvetően ökológiai döntéseknek kell lenniük.

LESTER R. BROWN az 1980-as évek elején összekapcsolta a népesség számának emelkedését a természeti erőforrások hasznosításával és ezt úgy kívánta megoldani, hogy minimális legyen a természeti környezet mennyiségi és minőségi romlása.⁷

Mára már általánossá vált a *Környezet és Fejlődés Világbizottságának* 1987-es fogalom-meghatározása, amely a fenntartható fejlődést az alábbiak szerint defini-

¹ Anderson: Financial policies for sustainable growth. Journal of Finance, 1960.

² Antal László: Fenntartható-e a fenntartható növekedés? (2004) 24 old.

³ Antal László: Túl az első évtizeden. Mozgó világ, (2000).

⁴ Antal László: Fenntartható –e a fenntartható növekedés?(2004) 25. o.

⁵ Erdős Tibor: Mekkora lehet Magyarországon a fenntartható növekedés üteme? I. (2004) 389. o.

⁶ Herman E. Daly: On Economics as a Life Science (1968) 392-406. old.

⁷ Láng I.: A fenntartható fejlődés fogalma, a nemzetközi háttér, az EU-stratégia kialakulása és jelentősége. Magyar Fenntartható Fejlődés Bizottság kiadványa (2002).

álja: a fenntartható fejlődés a gazdaság „*olyan fejlődési formája, amely a jelen szükségleteinek kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációit saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől.*”¹

A MAKROGAZDASÁG FENNTARTHATÓ NÖVEKEDÉSÉNEK FINANSZÍROZÁSA

A fenntartható növekedésnek természetesen forrásigénye van, hisz a növekedés alapját képező beruházásokat (mind a fizikai tőkére, mind a humántőkére vonatkozóan) valamiből finanszírozni kell. A fenntartható növekedésnél fontos a stabil külső adósságállomány/GDP arány², hisz a fenntarthatóság azt jelenti, hogy tartósan nem szabad a következő generációk terhére, a külföld számlájára és kockázatára költenünk. A növekedés hat az ország államháztartási és fizetési-mérleg pozíciójára. A növekedés alapvetően két forrásból finanszírozható: belső és külső forrásból.

A növekedés *belső forrásból* történő finanszírozásához a *megtakarítási ráta növelése* szükséges. Ennek alakításához nélkülözhetetlenek a monetáris és a fiskális gazdaságpolitikai eszközök. Így a kamatláb-politikával illetve a háztartási és a vállalati adókulcsok megfelelő alakításával kell ösztönözni a megtakarításokat. Befolyásolja a belső forrásokat az állami költségvetés szerkezete, egyenlege is.

A finanszírozás másik forrását a *külső források* jelentik. Külső forrásigény akkor jelentkezik, ha a bruttó beruházások meghaladják a bruttó megtakarításokat, vagyis a hazai megtakarítások nem elégségesek a beruházások finanszírozásához. A külső forrás lehet direkt tőkeimport, külső hitelfelvétel vagy portfólióbefektetés.

A finanszírozási formák áttekintése után nézzük, hogyan definiálható a fenntartható növekedés! A makrogazdasági fenntartható növekedés lényegét véleményem szerint legjobban a következő meghatározás tükrözi figyelembe véve a finanszírozás és az ökológiai szemlélet fontosságát is: „*A fenntartható gazdasági növekedés a természeti környezet védelmét és a hatékonyságot folyamatosan szem előtt tartó gazdasági fejlődés, amelynek keretében a GDP-nek a teljes foglalkoztatással együtt kialakuló átlagos évi növekedését olyan ütemű műszaki fejlődés szabja meg, amelynek megvalósulásához a szükséges beruházási források tartósan biztosíthatók, számításba véve az infrastruktúra arányos fejlesztésének, valamint a környezetvédelemnek a forrásigényét is.*”³

A fenntartható növekedés mértékének meghatározására szolgál a *fenntartható növekedési ütem*, amely kiszámítása a keynesi (harrodi) növekedésmélet alapján a tartósan biztosítható beruházási ráta⁴/marginális tőkeoefficiens⁵ formában határozható meg.⁶

¹ Az ENSZ főtitkára felkérésére 1983-ban alakult meg a Környezet és Fejlődés Világbizottsága, amelyet vezetője alapján gyakran Brundtland-bizottsággént említenek.

² A maastrichti konvergenciakritérium az államadósság 60 százalékos GDP-arányos szintjét írja elő.

³ Erdős Tibor: Mekkora lehet Magyarországon a fenntartható növekedés üteme? I. (2004) 413. old.

⁴ A beruházási ráta a GDP-hez viszonyítva mutatja a beruházásokat.

⁵ A marginális tőkeoefficiens a marginális tőke/termelés hányadost jelenti.

⁶ Lásd bővebben: Erdős Tibor: Fenntartható gazdasági növekedés. Bp. 2003. 21-23. old.

A FENNTARTHATÓ NÖVEKEDÉS VÁLLALATI (MIKROGAZDASÁGI) SZINTEN

A fenntartható növekedés makrogazdasági értelmezése után következzen a fenntartható növekedés mikrogazdasági (vállalati) szintű fogalmi áttekintése!

A fenntartható növekedést általában makrogazdasági fogalomként említi a szakirodalom. Így pl. ANTAL LÁSZLÓ szerint „*a fenntarthatóság makro- és nem mikro-kategória. A makrofolyamatokat bizonyos állandóság, belső stabilitás jellemzi akkor is, ha ez a mikroszféra ezernyi változásának eredőjeként alakul ki.*”¹

Ezzel szemben a vállalati (elsősorban vállalatfinanszírozási) elemzéseknél is találkozzunk e kifejezéssel. Ennek részletes tárgyalása előtt nézzük a következőket!

A vállalati növekedés értelmezése nem egyértelmű. Jelenti azt a folyamatot, melynek eredményeként a vállalat termelési volumene nő, a foglalkoztatottak száma, beruházások volumene emelkedik, de említik a vállalati árbevétel, a vállalati vagyont, tőkeérték növekedéséért is. A vállalati növekedés a vállalat egyik életciklusaként is értelmezhető.

KATITS ETELKA szerint: „a gyakorlatban a növekedés fogalma alatt többnyire a vállalati nagyság növekedését értik, miközben a vállalati nagyság mérése nem egyértelműen definiált. A vállalati nagyságot részben kvalitatív, túlnyomórészt inkább kvantitatív módon mérik. Az utóbbi esetben a vállalati nagyságot a termelési tényezők mennyiségének, a termelési eszközök értékének, a tőkebevonás, a teljesítmény stb. mércéjeként tekintjük”.²

Nézzük a vállalati növekedés főbb előnyeit és hátrányait!

A vállalati növekedés *pozitív hatásait* érzik (érezhetik) a vállalat tulajdonosai, hisz jövedelmük (osztalékuk) nőhet. Ugyancsak kedvezően hathat a növekedés a vállalat dolgozóira, hisz munkahelyük, jövedelmük nem forog veszélyben. Az állam számára is jelentkezhethet pozitív hatás, hisz a költségvetés bevétele változatlan adókulcsnál is emelkedhet (társasági adó). A társadalom tagjai számára a növekedés következménye lehet a megvásárolható termékek volumenének emelkedése, a termékválaszték bővülése. A növekedés révén a potenciális befektetők érdeklődése fokozódhat a vállalat iránt, a hitelezők bizalma nőhet, hisz kockázatuk csökken.

A vállalati növekedés *negatív hatásai* elsősorban a vállalat versenytársainál jelentkeznek, hisz az ő piaci részesedésük csökkenhet. A növekedés további kedvezőtlen hatása lehet az esetleges környezeti terhelés. A nem kellően átgondolt növekedés a vállalat pénzügyi pozíciójának romlásához vezethet.

A VÁLLALATI NÖVEKEDÉS MIKROÖKONÓMIAI VONATKOZÁSAI

A mikroökonómiai szakkönyvekben a vállalati növekedést a termelési volumen emelkedéseként értelmezik. A mikroelemzések minden vállalatról feltételezik a racionális viselkedést, a *profitmaximumra*, a *termelési optimumra* való törekvést (pl. optimális inputfelhasználás, optimális output meghatározásánál). A mikroökonómiai vizsgálatok kiindulópontja a növekedéssel kapcsolatban a vállalat termelési

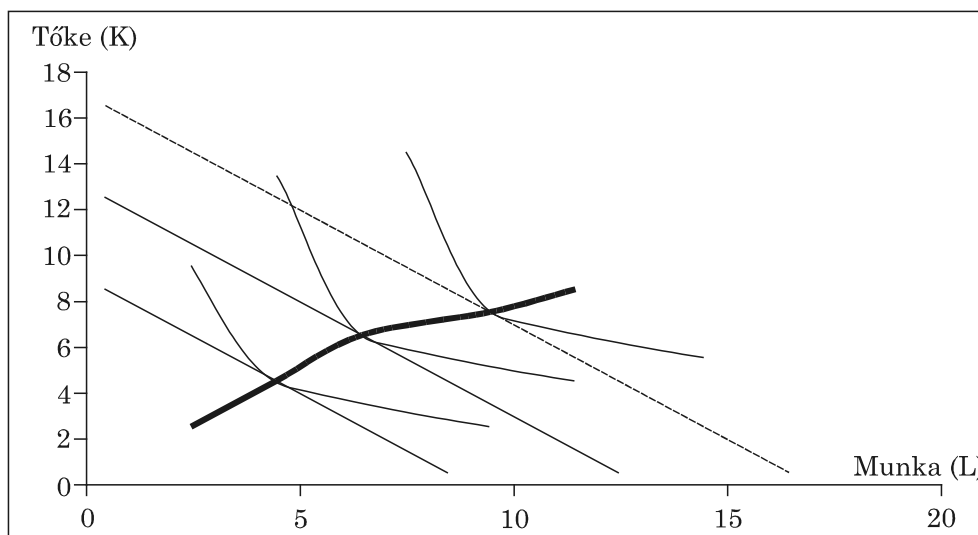
¹ Antal László: Fenntartható-e a fenntartható növekedés? Budapest, 2004. 26. old.

² Katits Etelka: Pénzügyi döntések a vállalat életciklusaiban. Budapest, 2002. 183. old.

függvénye, amely az inputok mennyisége (munka, tőke, természeti tényezők, vállalkozó) és a velük előállítható maximális output közti viszonyt írja le.

A legtöbb mikroökonómiai tanulmányban a növekedés kapcsán a következő két, természetesen egymással szorosan összefüggő elemzést találjuk meg:

a) *Az optimális inputösszetétel* olyan tőke, munka összetételt jelent, amely mellett a vállalat profitja maximális. Ennek meghatározásához szükséges az inputok árának figyelembevétele is. Ha adottnak tekintjük a vállalat piaci eladási lehetőségeit, az inputok és az outputok árait, akkor az optimalizálási probléma megfogalmazása a következő: melyik inputkombinációval lehet adott költségkeretből a maximális kibocsátást elérni vagy másképpen melyik inputösszetétel esetén lehet adott termelési volument a legkisebb költségből előállítani. Ez az inputösszetétel a termelési függvényből származtatott isoquant görbe¹ és az isocost² egyenes érintési pontjában található. *A vállalat növekedési útja* olyan inputkombinációk összessége, amelyek a fenti optimalizálási feladat megoldásai (1. ábra) különböző teljes költségek esetén. (Más input-árarány esetén természetesen más lenne a vállalat növekedési útja.)

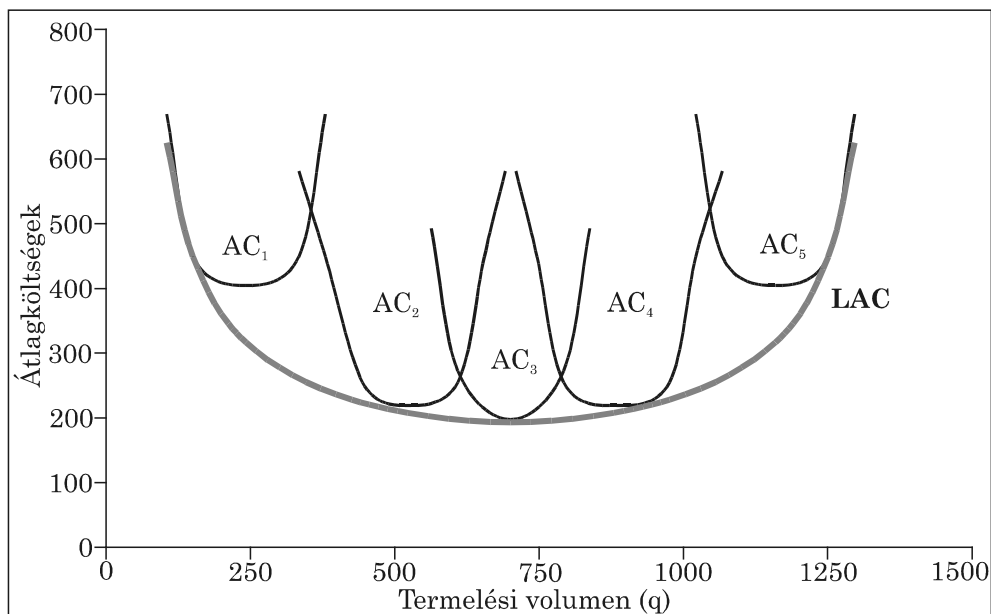
1. ábra

A vállalatnak tehát ezen az úton kell haladnia, ha gazdaságilag hatékonyan akar növekedni. A vállalat növekedési útján található inputkombinációk egyben olyan pontokat mutatnak, amelyekkel adott termelési volument a lehető legkisebb átlagköltséggel lehet előállítani. (A növekedési út 1-1 pontja megfeleltethető a 2. ábrán látható LAC függvény 1-1 pontjának.)

¹ A termelési isoquant görbe olyan inputkombinációkat tartalmaz, melyek azonos kibocsátás elérését biztosítják.

² Az isocost egyenes olyan inputkombinációk halmaza, amelyek adott inputárak mellett adott költségkeretből megvásárolhatók.

b) A vállalati racionális magatartás megjelenik az *optimális output* meghatározásában is. A vállalat, mint mikrogazdasági szereplő ott határozza meg optimális kibocsátási szintjét *rövid távon*, ahol teljesül az $MC = MR^1$ egyezőség (ahol a növekvő MC egyenlő a tökéletes versenynél állandó, monopóliumnál csökkenő MR-rel). Ezen a ponton túl a termelés további növekedése veszteséges lenne, mert a pótlólagos költségek nagyobbak lennének, mint a pótlólagos bevétel. A vállalat *hosszú távon* megváltoztathatja üzemméretét. Hosszú távon a cég törekszik az optimális termelési méret elérésére, ami a LAC^2 függvény *minimumában* található. Ez a pont azt mutatja, hogy a vállalat hosszú távon itt tud a legkisebb átlagköltséggel termelni. A vállalatnak tehát célszerű arra törekednie, hogy az optimális üzemméretét elérje. Ha jelenlegi üzemmérete az optimálisnál kisebb növekednie kell.

2. ábra

Felmerül a kérdés: mi történik akkor, ha ezt a pontot elérte? Ezután a vállalat további termelésnövekedése fokozódó átlagköltségekkel jár, hisz a vállalatnál egyre több szűk keresztmetszet adódik, amelyek feloldása emelkedő átlagköltségeket jelent.

A mikroökonómiai elemzésekben a fenti elemzéseket olvashatjuk, a fenntartható vállalati növekedés fogalmával nem találkozunk.

¹ MC: határköltség, amely a pótlólagos termékegység előállításával kapcsolatos költségváltozást jelenti. MR: határbevétel, amely a pótlólagos termékegység értékesítésével elért bevételváltozást jelenti.

² LAC: hosszú távú átlagköltség. Az LAC alulról burkolja a rövid távú átlagköltség (AC) függvényeket, amelyek 1-1 üzemméretet jellemeznek.

A VÁLLALATI NÖVEKEDÉS VÁLLALATGAZDASÁGTANI-FINANSZÍROZÁSI VONATKOZÁSA

A vállalatfinanszírozási irodalomban azonban megtalálható a fenntartható vállalati növekedés vizsgálata. Ennek megértéséhez szükséges néhány alapkategória áttekintése. A vállalati növekedéssel foglalkozó pénzügyi, vállalatfinanszírozási szakirodalomban a vállalatok növekedési céljai és finanszírozási igényük közti összefüggés vizsgálatára helyezik a hangsúlyt. Minél gyorsabban növekszik egy vállalat, annál több finanszírozási forrásra van szüksége. A vállalati növekedés finanszírozásának megértéséhez tekintsük át röviden a vállalat tőkeszerzési lehetőségeit! Mivel a növekedés hosszú távú folyamat, így *a vállalat hosszabbtávra szóló tőkeszerzési lehetőségeit* kell itt figyelembe vennünk. Ennek módjai:

1) Részvénytőke-emelés

- a) *Külső finanszírozással*: pótlólagos részvénykibocsátással
- b) *Belső finanszírozással*: visszatartott profitból

2) Hitelfelvétel, illetve kötvénykibocsátás.¹

A vállalati növekedés hatással lehet a vállalati tőkestruktúrára is, amelyen a hosszú lejáratú idegen tőke (másképpen kölcsöntőke, ami ebben a vizsgálatban kötvényt jelent) és a saját tőke (részvénytőke) összetételét értjük. A további vizsgálatot leszűkítjük napjaink fő vállalati formájára a részvénytársaságokra. A vállalati növekedés formái – a vállalati tőkestruktúrával, finanszírozással összefüggésben – a következők:

- a) *Belső vállalati növekedésről* akkor beszélünk, ha a növekedés külső források igénybevétele nélkül valósul meg, vagyis visszatartott profitból kerül finanszírozásra. „*A vállalat magasabb növekedési ütemet érhet el külső források igénybevétele nélkül, ha (1) nyereségének nagyobb hányadát forgatja vissza üzleti tevékenységébe, (2) magas a sajáttőke-arányos nyeresége, vagy ha (3) alacsony az eszközökhöz viszonyított adósság aránya*”². A belső növekedés előnye, hogy az extern részvénykibocsátáshoz képest időt és költséget takarít meg.
- b) *A fenntartható növekedés* BABCOCK³ szerint olyan növekedést jelent, amikor a vállalat külső részvénytőke bevonása nélkül ér el, miközben a vállalati tőkestruktúra változatlan marad. Ennél a növekedésnél a tőkeáttétel, vagyis a vállalat kötvény ill. részvénykibocsátással szerzett forrásainak aránya tehát változatlan marad. Akkor beszélhetünk erről, ha „*a vállalat meghatározott egy számára optimális tőkeszerkezetet, amelyet fenn kíván tartani még akkor is, amikor a saját tőke az eredménytartalékok növekedésével párhuzamosan növekszik*”⁴. Mérése a fenntartható növekedési rátával történik, amely a sajáttőke-arányos nettó profit és a profit-visszatartási ráta szorzata.⁵ Ha egy vállalat 15%-os nettó profitot el tud érni a saját tőkéhez viszonyítva, és ha adózott profitjának 50%-át visszatartja, akkor a vállalat részvénytőkéje évi $0,15 \times 0,5 = 0,075$, vagyis 7,5%-kal fog nőni. Ez jelenti a fenntartható növekedés ütemét.

¹ Bővebben Katits Etelka: Pénzügyi döntések a vállalat életciklusaiban. (2002) 19-51. old.

² Brealey-Myers: Modern vállalati pénzügyek. (1998). 500. old.

³ Babcock, G.C.: The concept of Sustainable Growth (1970). 108-114. old.

⁴ Brealey-Mayers: Modern vállalati pénzügyek (1998) 500. old.

⁵ Levezetése részletesen : Brealey-Mayers: Modern vállalati pénzügyek (1998) 500. old.

c) *A finanszírozható növekedés* olyan növekedést jelent, amelynél a vállalati tőkestruktúra megváltozik. Akkor beszélhetünk finanszírozható növekedésről, ha „a cég aktuális növekedési rátája meghaladja a fenntartható növekedés rátáját, úgy külső finanszírozási alapokra van szüksége, amelynek nagyságát az eszköznövekmény és a visszatartott profitnövekmény különbsége jelöli.”¹

Finanszírozható növekedésnél egy olyan megtérülési rátát számolnak ki, amely elérésével a vállalat finanszírozni tudja az árbevétel növekedését. A finanszírozható növekedési ráta kiszámításának ismertetésére itt nem térek ki².

A belső és a fenntartható növekedés csak zárt részvénytársaságokra értelmezhető, míg a finanszírozható növekedés nyílt részvénytársaságokat is jellemző kategória.

Az előbbiekből kitűnik, hogy a fenntartható növekedés vállalati szinten finanszírozási oldalról közelíthető meg. Elméletileg a fenntartható növekedés bármennyig tarthat, egyetlen feltételnek kell teljesülnie: a tőkestruktúrának változatlanul kell lennie. Míg mikroökonómiai megközelítésben a növekedésnek van egy optimuma, az optimális üzemméret elérése.

Mіндеzek után vegyük sorra a *vállalati növekedést*, így a fenntartható növekedést is *befolyásoló tényezőket!*

Mikroökonómiai vonatkozásban elsősorban a vállalat termelési tényezőinek mennyisége, technológiai jellemzők (termelési függvény alakja, isoquant-görbe alakja), az inputok, outputok árai, a termelési tényezők hatékonysága.

Vállalatfinanszírozási szempontból be kell még kapcsolnunk adószabályokat, kölcsöntőke kamatát, osztalékfizetési kötelezettséget, a vállalati tőkestruktúrát stb.

A MAKROSZINTŰ ÉS A VÁLLALATI NÖVEKEDÉS VIZSGÁLATÁNAK ÖSSZEFOGLALÁSA

A fenntartható növekedés hosszú távon optimális növekedési pályát jelent mind makro-, mind mikroszinten, amely nem jár az eladósodottság emelkedésével. A fenti elemzés azt mutatja, hogy sok párhuzam van a növekedés makro- és mikroszintű vizsgálata között. Látható ez a növekedési tényezőknél, típusoknál, finanszírozásnál is.

A makroszintű növekedésről akkor beszélünk, ha a GDP nő. A GDP növekedése mögött a vállalati szféra³ teljesítmény-növekedése áll. A GDP akkor nő reálértékben, ha a vállalati szféra többet termel és azt realizálja is. A makroszintű növekedés mögött a mikroszereplők által elért növekedés húzódik meg. KOPÁNYI MIHÁLY írja könyvében⁴: „*a makroszintű eredmények mikroszintű események eredői, következményei, bár esetenként az együttes mozgások nem az egyes szereplők szándékait tükrözik.*” Az elméleti közgazdaságtan kulcseleme az „összetétel csapdája”, amely felhívja a figyelmet arra, hogy külön kell vizsgálni a mikro- és a makrojelenségeket. A makrojelenség más, mint a mikrojelenségek összege. Ennek ellenére nem kérdőjelezhető meg a két növekedés közti kapcsolat.

¹ Katits Etelka: *Finanszírozható vállalati növekedés.*(1996) 298.old.

² Bővebben Katits Etelka: *A vállalati tőkestruktúra* (1998) 235-240.old.

³ A vállalati szférába soroljuk azokat a gazdasági szereplőket, amelyeknek elsődleges céljuk a profitmaximum elérése. A vállalati szféra nem egyenlő az összes vállalattal!

⁴ Kopányi Mihály: *Mikroökonómia.* Budapest, 6. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANDERSON, R.: Financial Policies for Sustainable Growth. *Journal of Finance*, 1960. Vol. 15.
- ANTAL LÁSZLÓ: Fenntartható-e a fenntartható növekedés? *Közgazdasági Szemle Alapítvány*, Budapest, 2004.
- ANTAL LÁSZLÓ: Túl az első évtizeden. *Mozgó Világ*, 2000. február.
- BABCOCK, G. C.: The Concept of Sustainable Growth. *Financial Analysts Journal*, 1970. 108-114.
- BÉLYÁCS IVÁN: Befektetés-elmélet. Pécsi Tudományegyetem, 2001.
- Bevezetés a közgazdaságtanba II. Makroökonómia. Budapest, 2002.
- BOKROS L., DETHIER, J.: Public Finance Reform during the Transition. The Experience of Hungary. World Bank Publications, Washington. 1998.
- BREALEY, R., MYERS S.: Modern vállalati pénzügyek. PANEM-McGraw-Hill. Budapest, 1998.
- ERDŐS TIBOR: Fenntartható gazdasági növekedés. Akadémia Kiadó, Budapest, 2003.
- ERDŐS TIBOR: Mekkora lehet Magyarországon a fenntartható növekedés üteme? I. *Közgazdasági Szemle*, LI. évf., 2004. május. (389-414. o.)
- ERDŐS TIBOR: Mekkora lehet Magyarországon a fenntartható növekedés üteme? II. *Közgazdasági Szemle*, LI. évf., 2004. június. (530-559.o.)
- HERMAN E. DALY: A gazdaságtalan növekedés elmélete, gyakorlata, története és kapcsolata a globalizációval. Kovász, V. évfolyam, 1-2. szám, 2001. (5-22. old.)
- KATITS ETELKA: Finanszírozható vállalati növekedés. *Pénzügyi Szemle*, 1996. 4. szám.
- KATITS ETELKA: A vállalati tőkestruktúra. Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, 1998.
- KATITS ETELKA: Pénzügyi döntések a vállalat életciklusaiban. KJK-KERSZÖV, Budapest, 2002.
- KOPÁNYI MIHÁLY: Mikroökonómia. Műszaki Könyvkiadó-AULA, Bp.
- ORBÁN ANNAMÁRIA: A fenntartható fejlődés intézményesülése? Elméleti szempontok, nemzetközi és hazai tapasztalatok.
- TÉTÉNYI ZOLTÁN-GYULAI LÁSZLÓ: Vállalkozásfinanszírozás. SALDO, Budapest, 2001.
- VASS NÁNDOR: Mitől fenntartható a fenntartható fejlődés? Lesz-e valaha a vízióból valóság? BGF Tudományos Évkönyv, Budapest, 2004.

DR. HUBAI JÓZSEF*

Magyarország természeti erőforrásainak gazdálkodása az Európai Unióban, 2004/2005

ELŐZMÉNYEK

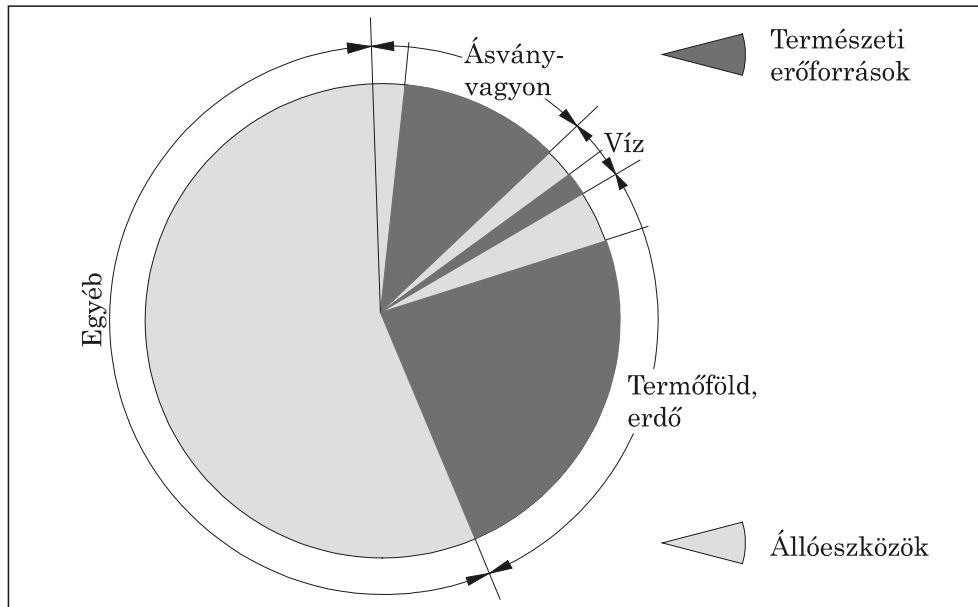
A téma súlyának és jelentőségének megértéséhez érdemes a természeti erőforrásoknak a nemzeti vagyonban elfoglalt súlyával kezdeni az értekezést. A nemzet állampolgárai által létrehozott és felhalmozott értékek legátfogóbb mutatója a nemzeti vagyon. A természeti erőforrások a nemzeti vagyon részét képezik. Ezekkel gazdálkodunk, nyilvántartjuk, változásait követjük. A nemzeti vagyonnal való gazdálkodás célja – elsők között – az, hogy a nemzetgazdaság fejlődésének dinamikus tényezőjévé váljanak a birtokolt erőforrások. 2004. május elsejétől beléptünk az EU-ba, célszerű megvizsgálnunk, hogy e csatlakozás milyen hatásokkal jár a természeti erőforrásokkal kapcsolatos gazdálkodásra.

Az uniós csatlakozást közvetlenül megelőző időszakból nincsenek adataink a nemzeti vagyon pontos értékéről. A nemzeti vagyon értékeléséről legutóbb 1988-ban folytak vizsgálatok a Központi Statisztikai Hivatalnál és az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetében. Az ország nemzeti vagyonának a különböző vagyoncsoportok közötti megoszlását az *1. ábra* mutatja be.

Azt tudjuk, hogy nemzeti vagyonunkban drasztikus változások mentek végbe a rendszerváltás következtében, de e változások számszerűsítése nem történt meg. A nemzeti vagyont alkotó ún. állami tulajdon legnagyobb része magántulajdonba került, részben külföldiek birtokába. A tendenciát ismerve egyértelmű, hogy a privati-

* BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Világgazdaságtan Tanszék, főiskolai tanár, közgazdaságtudomány dr. univ., földtudomány PhD.

záció a nemzeti vagyon természeti erőforrás oldalára kevésbé hatott, nevezetesen ez a rész alig kerülhetett külföldi tulajdonba.

1. ábra

Az ország nemzeti vagyonának feltételes megoszlása¹

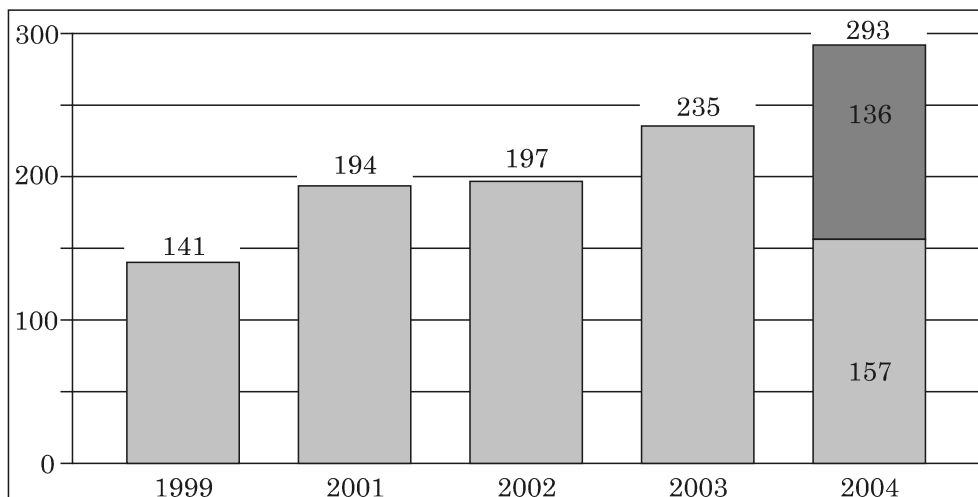
Amennyiben a bázis időszak adataiból indulunk ki, elfogadható az a megállapítás, hogy a természeti erőforrások a nemzeti vagyonban az átmeneti gazdaság idején megerősítették részesedésüket. Ha figyelembe vesszük a nemzeti vagyon százalékos megoszlását, akkor feltűnő az, hogy legnagyobb vagyonrészünk a termőföld volt, 25%-os részesedéssel. A továbbiakban elsősorban ezzel a természeti erőforrással kívánunk foglalkozni. A kérdés így fogalmazható meg: ahogy átléptük az EU küszöbét – annak ellenére, hogy nem voltunk tisztában azzal, mekkora vagyont viszünk be – hogyan gazdálkodunk e tekintélyes értékű vagyonnal az EU egységes piacán?

AZ AGRÁRIUM VERSENYKÉPESSÉGÉT RONTÓ HATÁSOK 2004-2005-BEN

Közvetlenül a belépésünk előtt, a koppenhágai csúcson eldőlt, hogy a magyar mezőgazdaság uniós támogatása csak 25%-a lesz annak, amit a korábbi mechanizmus alapján régi tagállamok kapnak. A „negyedpénzes csatlakozás” nyilvánvalóan jelentős hátrányba hozta a magyar termelőket az egységes piacon. Igaz ugyan, hogy az EU hozzájárult ahhoz, hogy a nemzeti költségvetésből az agrártámogatás 30%-kal

¹ Forrás: Tóth M.: A természeti erőforrások potenciálja és igénybevétele gazdasági értékelésének elvi és módszertani kérdései, Bp. 1988.

kiegészíthető legyen, azonban ezzel a magyar kormány késlekedett, és a szubvenció mértéke nem közelítette meg az engedélyezett szintet. (2. ábra.)

2. ábra

A nemzeti kiegészítő agrártámogatások mértékének alakulása (Mrd HUF)¹

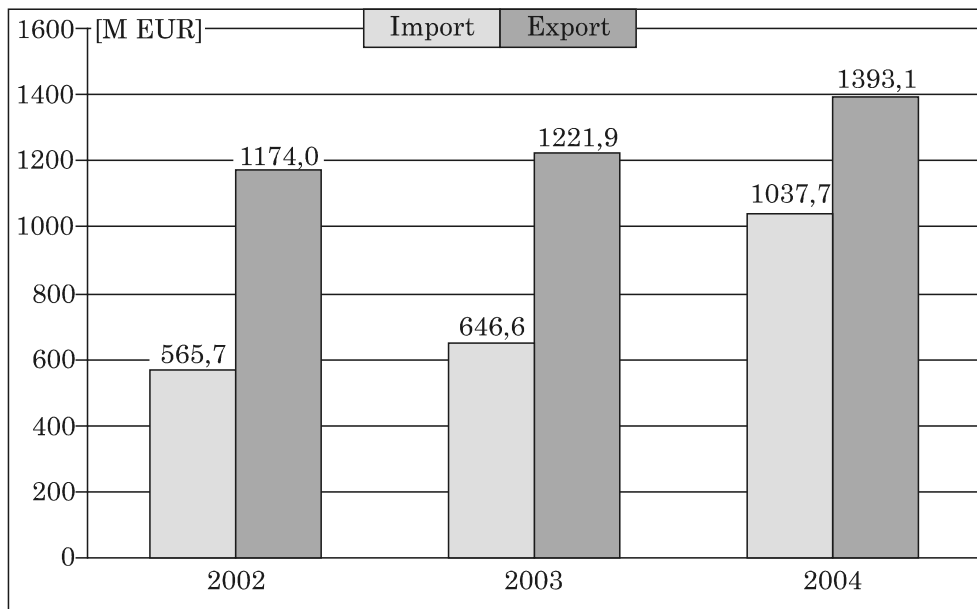
A magyar termelők ezáltal versenyhátrányba kerültek a piacon, miközben azzal is szembesülhettek, hogy a régi tagállamok agrárgazdaságai teljes erővel próbálják elfoglalni a magyar piacot. Ezt láthatjuk a 3. ábrán.

Ezzel a magyar mezőgazdaság – jó természeti adottságai ellenére – nem lehetett nyertese a csatlakozásnak, meglévő lehetőségeit nem tudta kihasználni.

A velünk csatlakozó kilenc ország gazdáit nem ilyen elégedetlenek a belépés következményeivel. A lengyel mezőgazdaság – rációzva a várt félelmekre – nem rogyant meg, sőt sikeressé vált az első két évben. A lengyelországi kivétel az EU-országokba 40%-kal emelkedett, de létezik olyan adat is, amelyik 60%-ra becsüli a forgalomműködést. A lengyel mezőgazdaság több mint 1,5 milliárd euró támogatást kapott, amit gyorsan kifizettek a gazdáknak. Mindezek önmagában is versenyelőnyt jelentettek számukra. A lengyel szakemberek rájöttek arra, ha nem használják fel a forrásokat, 2007-től kevesebb pénzt kaphatnak Brüsszeltől. A nemzetközi gazdasági elemzők egyhangzóan úgy értékelik, hogy Lengyelország exportrobantást hajtott végre, a területi alapú támogatások pedig sikertörténetként könyvelhetők el.

Mindez Magyarországról nem mondható el, helyünk a versenyképességi rangsorban romlott.

¹ Forrás: FVM, 2005.

3. ábra
Az élelmiszerforgalom alakulása az EU-15 országaival¹

VERSENYKÉPESSÉGÜNKET JAVÍTÓ TÉNYEZŐK

A csatlakozás évében, 2004-ben az agrárpiaci árak kialakulását a világpiaci árak alakulásán és a hazai kereslet-kínálat arányán kívül egészen új közgazdasági tényező is formálta: megjelent az intervenció ár. Az EU-tagsággal új piaci korszak kezdődött a magyar mezőgazdaságban. A búza és az árpa intervenció árát az Unióban 101,77 euróban határozták meg a csatlakozás évében, azaz a gazdák tonnánként kb. 26 ezer forint garantált árra számíthattak. A hazai gabona fehérjetartalmával, a fehérje minőségével és sikértartalmával minőségileg is megfelelt a régen várt uniós felvásárlásnak. A termelők egy része természetesen nem tudott várni fél-egy évig a termény eladásával. Ők kénytelenek voltak alacsonyabb áron megválni a gabonától. A gabonaféléknél tehát halványult a világpiaci árhatás, és közvetetté vált. A 2004-2005-ös búzaáradat Magyarországon – évtizedek óta első alkalommal – mérsékeltebb gondot okozott a termelőknek és a kereskedőknek.

Mindez természetesen nem jelentette azt, hogy nem jelentkeztek raktárgondok és logisztikai problémák. Így pl. a gabona többsége Kelet-Magyarországon termelt, a raktárak többsége pedig Nyugat-Magyarországon épült. Az ország tengeri kikötő hiányában csak havi kb. 300 ezer tonna kiszállítására alkalmas, holott 4-5 millió tonnát kellett volna fél év alatt exportálni. Új spekuláció jelent meg, a kereskedők felvásárolták szabadpiaci áron, olcsón a gabonát, bérelt raktárakba helyezték, majd

¹ Forrás: KSH, 2005.

a szabadpiaci ár és az intervenciós ár közötti haszon és a raktárbérlet nyeresége is az ő profitjukat dagasztotta.

A 2004. és 2005. esztendő rekordtermést hozott hazánkban. A megismétlődő termékbőség növelte a szektor árbevételét és az exportforgalmat.

A versenyképességet javította a vámok és kvóták megszűnése is.

Feltételeztük továbbá azt is, hogy a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeink megőrzik majd versenyképességüket, és a taggá válásunk után szabad versenyben élvezhetik a 380-ról közel 500 millióra bővülő piacon a komparatív és kompetitív előnyöket. Hamar kiderült, hogy a csatlakozás nem jelent automatikus piacra jutást. Az eladásért változatos marketingmódszerekkel továbbra is küzdenünk kell. Az agrárüzlet eredményességét változatlanul a keresleti-kínálati viszonyok, a mindenkori piaci helyzet, az értékesítési csatornák helyes kiválasztása stb. befolyásolja.

GAZDASÁGPOLITIKAI HIBÁK

Az egyik legnagyobb hiba az volt, hogy az uniós pénzek bent rekedtek az állami kincstárban. A Brüsszelből érkező agrártámogatásokat a többi 24 országban legkésőbb 2004 decembere előtt kifizették a gazdáknak. Mindezekre hazánkban 2005 májusáig került sor. A késlekedés a kifizetések terén azt a képet nyújtotta, hogy az agrártárca képtelen a gyorsabb ügyintézésre, és a döntéshozatali mechanizmusunk a leglassúbb az EU tagországai között.

Ezzel egy időben csúcsosodott ki az agrárintervenció levezénylése. A 2004. évi rekordtermés jelentős része még a következő év júliusában is raktárban állt. Az ógabona mellett meg kellett volna kezdeni beszállítani az új búzát a raktárakba, ha a tárolási kapacitás ezt engedte volna. Egyre jobban kirajzolódott, hogy az agrárkormányzat forráshiányos, ezért parkoló pályán tartották a brüsszeli pénzt, és a megígért raktárkapacitás sem bővült a kiszámítható kereslet mértékében.

A gazdaságpolitikai hibák közül a harmadik helyen említhető, hogy gyengének bizonyult, vagy talán hiányzott is a „nemzeti piacvédelem”, ugyanis a 2004-es mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel értéke mindössze 6,1%-kal nőtt, míg az import 28,9%-kal. Főleg az uniós támogatásokból kiszorult sertés- és baromfitenyésztők lettek a csatlakozás nagy vesztesei. Az első uniós évben az élőállat-import több mint négyszeresére, a húskészítmények behozatala kétszeresére nőtt. Az élelmiszerdömping ellen alig tett a magyar kormányzat, még akkor sem, amikor ezt a jogi háttér lehetővé tette volna. Így pl. 2,8%-os zsírtartalmú tejet egyedül Magyarországnak lett volna joga előállítani és forgalmazni. A hazai élelmiszerüzletek polcain azonban szlovák és cseh tejes dobozok sorakoztak. Elmaradt és elkésett az „illegális tejek” kivonása a boltokból.

Magyarország 2004. évi EU-csatlakozása után uniós határállammá vált. Ezért bennünket értek el leginkább olcsó agrártermékekkel a szomszédos nem EU-tagállamok. Az EU-24-ből is érkezett a magyarokénál olcsóbb élelmiszer az első évben, de ebből a relációból az importáradat elmaradt. Tehát új jelenség volt ez, hogy több irányból is olcsó import kezdte fenyegetni a magyar termelőket, és ennek elhárítására már nem rendelkezünk nemzeti hatáskörű kereskedelmi eszközökkel. Elsősorban Romániából és Szerbia-Montenegróból igyekeztek világpiaci ár alatti agrártermékekkel ellepni a magyar piacot. A legemlékezetesebb importfenyegetés cukorból, étolajból, szilvából veszélyeztette a hazai termelőket. Ezért napirendre

került, hogy az agrárdiplomáciának el kell érnie, hogy az EU-nak harmadik országokkal kötött kereskedelmi egyezményeinél az érintett frontország (esetünkben hazánk) piacvédelmi jogot kapjon, tekintettel a piaczavarás tényére. Az Unió részéről a harmadik országoknak nyújtott gesztusok (pl. nulla százalékos vám) ugyanis főként a belépési pontnál fekvő országot sújtották. A földrajzilag a centrumhoz közelebb eső országok agrárpiacát a szállítási és raktározási többletköltségek rárakodása miatt már nem rendítette meg az importáradat, ugyanis a „belső országokba” a többletköltségek miatt már nem érte meg a termékeket elszállítani.

A negyedik gazdaságpolitikai hiba az agrárdiplomáciai erőfeszítések hiánya volt a csatlakozás első évében, az Unión belül és kívül egyaránt. Így például az EU keretében egy év után kezdődött meg az igényeknek a felhalmozott agrártermékekkel a korábbi szokásrendtől eltérő – hazai intervenciók ajánlásokból történő – kielégítése. A mediterrán régiók aszálya miatt jelentős hiány keletkezett Spanyolországban, Portugáliában, Olaszországban és Görögországban. Megkésve kezdődtek el a tárgyalások arról, hogy a magyar intervenciók raktárából szállítsák ki a búzát és kukoricát ezekbe az országokba. Mindezekhez csak az EU gabonapiaci bizottságának az engedélyére volt szükség, s máris kiszállítható volt pl. 200 ezer tonna búza Portugáliába. Ugyanakkor az agrárdiplomácia mulasztásának a számlájára írható, hogy Magyarország nem használta ki az EU harmadik országokkal kötött kedvezményes agrármegegyezéseit, így pl. a Dél-Afrikai Köztársasággal, vagy a dél-amerikai országokkal sem.

Az ötödik gazdaságpolitikai hiba volt a földalapú támogatások előfinanszírozásának az éves késése kereskedelmi bankok bevonásával. De akár külön költségvetéshez rendelt bank is létrejöhetett volna a feladat megoldására. Ezekre több megoldást publikáltak a közgazdászok, a régi uniós országok példájának bemutatásával, pl. Franciaország, Hollandia, Dánia stb. esetében. Olyan közép-európai regionális méretekben erős bank, mint az OTP Rt., csak 2005 májusában hozott létre elsőként, mindössze 30 Mrd Ft hitelösszegben folyósítható földalapú előfinanszírozást. Szinte hihetetlen volt, hogy egy évnek kellett eltelnie, hogy a pénzügyben oly régen ismert és elterjedt faktorálás megjelenjen, akár a hazai támogatások, akár az uniós támogatások időben nyújtott előfinanszírozására.

A hatósági zavarok között említhetjük meg, hogy a csatlakozás után, mivel nincs a határon mezőgazdasági és élelmiszer ellenőrzés, akadálytalanul áramolhatnak be a gyenge minőségű, fogyasztásra ártalmas importtermékek. Ezek közül a legismertebb a fűszerpaprika-botrány. Az Unión kívüli országokból, pl. Dél-Amerikából, Spanyolországon át Magyarországra jöhetett a trópusi penészgombával (aflatoxinnal) szennyezett (mérgezett) paprika.

Az országhatárokon csak akkor kezdték ellenőrizni a szállítmányokat, amikor már gond volt vele a magyar piacon, valamint a magyar gyártóktól, csomagolóktól újra kivitték az uniós célpiacokra a kevert termékeket. Erre az EU egészségügyi és fogyasztóvédelmi hatósága felszólította a magyar hatóságokat, és maga is vizsgálatba kezdett a méreggel szennyezett magyar paprika ügyében. A keletkezett kár anyagi része több milliárd forintba dagadt. A magyar paprika gyorsan lekerült az EU-24 országok üzleteinek polcairól. A többi paprikagyártó cég a hirtelen megugró piaci keresleten profitot arathatott. A hazai fűszerpaprika-botrány rávilágított arra, hogy a hagyományos kereskedelmi eszközöknek az integráció miatti megszűnésével veszélyek fenyegették a kiváló minőségű és versenyképes agrártermékeket. A védekezés földrajzi helye megváltozott, áttevődött az EU külső határára, illetve a hazai belső piaci készle-

tekre. Egyértelművé vált, hogy az EU illetékes bizottságainak – tételes vizsgálattal – az egységes piacra lépés helyén ki kell rekeszteniük az uniós területre érkező, fogyasztó számára nem kívánatos, sőt veszélyes termékeket. Ha pedig mégis bejut országunkba, rendszeres bolti ellenőrzéseket kell tartani az ártalmas termékek kiszűrésére.

A KONVERGENCIAHIÁNY ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

A versenyképességünkre ható ismertett tényezők továbbgyűrűző hatásokat váltottak ki az uniós konvergenciák alakulásában. Egyszerre érintették a kereskedelmi és a fizetési mérleg egyenlegét. Az agrárpiacon vesztes és az importáradat nagyon kedvezőtlenül hatott az agrárkereskedelem szaldójára. Az uniós csatlakozás előtti 3 Mrd USD körüli sikeres agráréxport redukálódott egy milliárd közeli értékre. A korábbi 2 Mrd USD összegű agrár-külkereskedelmi pozitív szaldó pedig eltűnt. Ennek egyértelmű a hatása az állam egyensúlyának hiányára.

A nemzeti vagyon szempontjából lényeges arra felfigyelnünk, hogy a kevésbé sikeres természeti erőforrás-gazdálkodásunk elvezetett egy nem várt termőföld-ár alakuláshoz. A nemzeti vagyonmérlegben szereplő termőföld értékváltozásának kutatása alapján (BGF KKFK, Világgazdaságtan Tanszék) az uniós csatlakozás előtt földáraink az uniós árakhoz képest rendkívül alacsonyak voltak. Hiszen az osztrák-német hektárok a magyarhoz képest 8-25-szörös áron cseréltek gazdát. Ezért is várható volt 2004 után, hogy markáns értékváltozás lesz a termőföld esetében. Azonban elmaradt a remélt árrobbanás. Ugyanis a csatlakozás után az európai uniós összehasonlításban, hazánkban még mindig meglepően alacsony áron keltek el a termőföldek. Míg a velünk együtt belépő 9 országgal való összevetés mellett is jelentős elmaradás jött létre a földár emelkedésének ütemében. A jóval gyengébb minőségű termőföldek Lengyelországban 6500 /ha EUR, Szlovákiában 6000 EUR/ha, és Csehországban 5300 EUR/ha körül alakult az átlagár. Magyarországon viszont a termőföld 2000 EUR/ha körül cserélt tulajdonost. Ha összevetjük a csatlakozás előtti magyar földárat a csatlakozás utánival, akkor azt láthatjuk, hogy a hazai termőföldek árboomja elmaradt a várakozástól. Míg a régi uniós tagállamok árszintje a csatlakozás előtt és után nem változott. Így például: Hollandiában egy hektár 15 000 EUR/ha, míg Franciaországban 8500 EUR hektáronkénti átlagáron kötötték az adásvételi szerződéseket.

Magyarországon 450-500 ezer forintért (kb. 2000 EUR) keltek el a legjobb minőségű (30-35 aranykorona körüli) földek. A magyar alacsony ár értékesítő tényezői közül megemlíthetjük azt, hogy a csatlakozás első évében a nem túl jövedelmező mezőgazdasági vállalkozások a közvetlen uniós agrártámogatások és ártámogatások eredményeként a vártnál kevésbé váltak nyereségesé, mivel az uniós pénzek elakadtak. Remélhető, hogy a bankok –megfelelő biztosíték ellenében– kedvezőbb hiteleket kezdenek majd nyújtani a fejlesztésekhez és a további földvásárlásokhoz. Ennek eredményeként előfordulhat, hogy legalább a velünk együtt belépő országokkal való összevetésben az árlemaradásunkat felszámoljuk majd.

KÖVETKEZTETÉSEK

- Halaszthatatlanul szükségserűvé vált, hogy az uniós közös agrárpolitikát (CAP) zavartalanul és maradéktalanul megvalósítsanak (agrártámogatások, kiszámíthatóság).
- A természeti erőforrás-gazdálkodás területén az irányítási és hatósági zavarokat minél előbb elhárítsanak szükséges.
- El kéne érniük, hogy a természeti erőforrások a gazdaságpolitikában prioritásokat élvezzenek
- Sokkal jobban és hatékonyabban kellene támogatni azokat az ágazatokat (pl. mezőgazdaság), amelyek a meglévő természetes versenyelőnyöket ki tudják használni.

FORRÁSOK

CSATH M.: Egy éve az EU-ban, Kairosz Kiadó, Bp., 2005.

HUBAI J.: Agrár-külkereskedelmünk tendenciái IV. Falukonferencia, Tanulmánykötet, MTA RKK. Pécs, 1997.

HUBAI J.: Magyarország természeti erőforrásainak külgazdasági földrajza, Natural resources of Hungary – a foreign economic geography aspect, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 2001. és 2004.

HUBAI J.: Az uniós csatlakozás hatása Magyarország természetierőforrás-gazdálkodására, Impacts of the accession to the EU of Hungary as of 2004 on the natural resources management, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 2006. (megjelenés alatt)

www.vki.hu

www.agrarkamara.hu

**Natural resources management in Hungary,
a member state of the EU, in 2004/2005**

Hungary became a full member of the Union on May 1, 2004. This move had an impact on the natural resources management too. Strengthening and weakening factors alike influenced its competitiveness.

This study deals with the effects of such factors on the agricultural sector.

BIERBAUM ERIKA*

**A szolgáltatások piacának sajátosságai
az Európai Unióban.
Vita a szolgáltatásokról szóló irányelvről**

A Római Szerződés után három évtizeddel 1986-ban az Egységes Európai Okmány bevezette a „belső piac” fogalmát.¹ Ennek értelmében a belső piac olyan belső határok nélküli, kereskedelmi akadályoktól mentes, szabad versenyen alapuló térséget jelent, amelyen belül megvalósul az áruk, a személyek, a szolgáltatások és a tőke szabad forgalma.² Az Európai Unió tágas és egységesen szabályozott belső piaca növeli a gazdasági hatékonyságot, széles körűvé teszi a fogyasztók választási lehetőségeit, fokozza az Unió versenyképességét a világpiacon.

A legtöbb EU-tagállam gazdaságának motorja a szolgáltatások szektora. A tagországok nemzeti jövedelmének és a foglalkoztatásnak mintegy 70 százalékát szolgáltatások biztosítják. Miután a szolgáltatások alapvetően meghatározzák a gazdaság növekedését és az életszínvonal alakulását, lényeges, hogy a vállalatok és a vállalkozók akadálymentesen nyújthassanak szolgáltatásokat az EU belső piacán. Az egyes tagállamok piacain a szolgáltatások szabályozását egységesen kell megoldani. A szolgáltatásnyújtás szabaddá tétele a vállalkozás (letelepedés) és a szolgáltatások, mint alapszabadságok érvényesülését jelenti.

Előadásomban a szolgáltatások piacát vizsgálom, ezen belül a készülő „Szolgáltatási irányelv” tervezetét ismertetném, bemutatva ennek vitáját az EU intézményeiben, ill. a bevezetés hatását az EU gazdasága, és így a magyar gazdaság egészére nézve is.

* BGF Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskolai Kar, Idegenforgalmi Intézet, főiskolai adjunktus, PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem, Győr.

¹ Már 1957-ben az EGK hat alapító tagja elkötelezte magát egy nagy egységes piac létrehozása mellett, ahol biztosítva van a személyek, az áruk, a tőke és a szolgáltatások szabad áramlása.

² Az EGK szerződés 14. cikkének 2. bekezdése www.eu.int/eur-lex/lex/hu/repert/index.

„A szolgáltatások belső piacának helyzetéről” szóló bizottsági jelentés¹ számos olyan akadály felsorolását tartalmazza, amelyek gátolják vagy lassítják a tagállamok közti szolgáltatások fejlődését, különösen a szolgáltatások területén elsődlegesen tevékeny kis- és középvállalkozások (KKV) által nyújtott szolgáltatások esetén. A jelentés megállapítja, hogy egy évtizeddel a belső piac tervezett kiteljesedését (1992) követően még mindig nagy a különbség az Európai Unió integrált gazdaságára vonatkozó elképzelés és az európai polgárok és szolgáltatók által tapasztalt valóság között. A felsorolt akadályok a szolgáltatások számos területén a szolgáltatók tevékenységének valamennyi szakaszát érintik, és számos közös tulajdonsággal rendelkeznek, beleértve különösen azt a tényt, hogy az akadályokat gyakran adminisztratív terhek, a határokon átnyúló tevékenységgel kapcsolatos jogi bizonytalanság és a tagállamok közötti kölcsönös bizalom hiánya okozza.

A jelentés felsorol több száz közigazgatási akadályt és álcázott vagy nyíltan diszkriminatív védőintézkedést. Például, ha egy vállalkozó egy másik tagállamban kíván tevékenykedni, egyes esetekben be kell bizonyítania, hogy tevékenysége „gazdaságilag szükséges”. Ez alatt azt kell érteni, hogy nem jelent konkurenciát a helyi szolgáltatók számára. A szolgáltatónak piacfelmérést kell készítenie, ami jelentős költségekkel jár.

1. A BIZOTTSÁG JAVASLATA A BELSŐ PIACI SZOLGÁLTATÁSOKRÓL SZÓLÓ EURÓPAI PARLAMENTI ÉS TANÁCSI IRÁNYELV LÉTREHOZÁSÁRA

A „Szolgáltatások irányelvet”² azért dolgozta ki az Európai Bizottság (EB), hogy elősegítse az Európai Unió versenyképességének növelését. A direktíva fő célja, hogy megszüntesse, vagy legalábbis jelentősen csökkentse a jogi és adminisztratív korlátozásokat a szolgáltatások piacán. Az ún. „Szolgáltatások irányelvet” javaslatát még a ROMANO PRODI által vezetett Európai Bizottság dolgozta ki, a holland FRITS BOLKESTEIN, a belső piacért felelős biztos vezetésével. Az EB várakozása szerint 2007-ben lépne életbe, és egyes rendelkezéseit több lépcsőben vezetnék be 2010-ig.

Miután a lisszaboni Európai Tanács 2000-ben célul tűzte ki, hogy Európa 2010-re a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb tudásalapú régiója legyen (Lisszaboni stratégia), a Bizottság elkészítette arra vonatkozó elemzését, hogy mily módon lehetne a leghatékonyabban növelni Európa versenyképességét, ill. vázolta a belső piac állapotát.

A belső piac működése 1993 és 2003 között 2,5 millió pótlólagos munkahely megteremtéséhez, valamint 870 milliárd euró többletjövedelem előállításához járult hozzá, azaz 1,8%-kal növelte az EU GDP-jét.³ A sikerek ellenére azonban sok a megoldásra váró probléma, állapították meg a tanácskozáson, de úgy vélték erre a lisszaboni stratégia válaszokkal szolgálhat. A tagállamok egyre nagyobb késéssel ültetik át a belső piachoz kapcsolódó irányelveket a belső jogrendszerükbe, másrészt

¹ COM (2002).

² Az EK másodlagos jogforrásai közé tartoznak az irányelvek, a rendeletek és a határozatok mellett.

³ www.europakepvisolet.hu/lisszaboni_strategia.

nagy a szabálysértések száma, pl.: az egymás előírásainak kölcsönös elismerése tén. Mindez a belső piac hatékonyságának csökkenését eredményezi.

Csökken a tagállamok közti kereskedelem aránya, amely a GDP-hez képest ma már alacsonyabb, mint tíz évvel ezelőtt. A Bizottság álláspontja szerint azonban a legfőbb akadály, amely a belső piac hatékony működése előtt áll, a szolgáltatások piacának nem kellő mértékű liberalizáltsága.

A belső piac széttagolódása – a fennálló akadályok miatt – negatív hatással van az európai gazdaság egészére, különösen a már említett KKV szektorra. Az egységes belső piacon a szolgáltatások szabad áramlása csak elenyésző mértékben valósul meg. A nemzetállami korlátozások megszüntetése a Bizottság elemzése szerint munkahelyeket teremt, (mintegy 600 ezer új munkahely jönne létre) csökkenti a szolgáltatások árát (ez 37 milliárd euró értékű fogyasztásnövekedést gerjesztene), javítja azok színvonalát és a versenyképesség javítása mellett a tagországok GDP-jét is növeli (33 milliárd eurónyi termelésbővülést eredményezve)².

A belső piacról szóló 2004-es jelentés³ is kiemeli, a belső piac fontosságát a versenyképesség fokozásában, valamint az életszínvonal növelésében és az európai szociális modell fenntartásához szükséges jólét megteremtéséhez. Ezt tekinti egyébként a 2003-2006-ig terjedő időszakra vonatkozó belső piaci stratégia egyik fő üzenetének. A folytatásban hangsúlyozza: *„míg minden egyes tagállamnak elsődleges felelőssége annak biztosítása, hogy saját gazdaságpolitikája ösztönözze a növekedést és jólétet, a belső piac egy olyan közös projekt, amelyhez minden tagállamnak hozzá kell járulnia és amelyből mindannyiunknak haszna származik. A 25 tagú EU-ban ez még nagyobb kihívást, de egyúttal nagyobb potenciális előnyöket is jelent.”*⁴ Ezt tekinti a jelentés a stratégia második üzenetének.

Az Európai Unió gazdasági sikere tehát kollektív felelősségen, tagállami kezdeményezések és olyan európai intézkedések kombinációján alapul, amelyek a nemzeti piacoknak az egy nagy belső piacba történő integrálódását célozzák. Ez a jelentés megerősíti a közös cselekvés szükségességét.

A belső piac elemzése során kiemeli a jelentés, hogy a belső piaci integráció stagnál. Ennek okai közül nézzük a három legjelentősebbet:

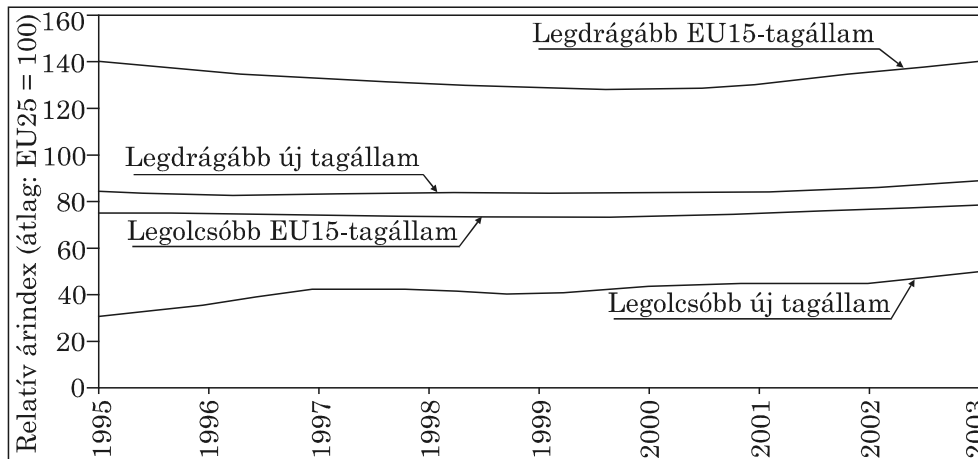
- 1) Nincs árkonvergencia az EU-n belül, a hasonló áruk árai a tagállamokban különbözőek maradnak (lásd 1. ábra).
- 2) A kereskedelem növekedési üteme lassul, a feldolgozóipari termékek tagállamok közötti kereskedelme 2000 óta stagnál, 2003-ban pedig visszaesett. A szolgáltatások kereskedelme tartósabb növekedést mutat (a szolgáltatások kereskedelme az árukereskedelem értékének csupán 20%-át teszi ki; lásd 2. ábra).
- 3) A külföldi befektetések ingadoznak, a 15 tagállamból álló EU-ban a külföldi közvetlen befektetések összértéke 2000-ben tizenkétszer nagyobb volt, mint 1992-ben, 2003-ig viszont az 1992-es szint négyszeresére esett vissza (lásd 3. ábra).

¹ bizottsági hatástanulmány 2005 február

² MGYOSZ Brüsszeli Képviselő, Brüsszeli Híradó, 2005, Brüsszel, 45. évfolyam 2. sz. 12. o.

³ A 2003-2006-ig terjedő időszakra vonatkozó Belső Piaci Stratégia Második Végrehajtási jelentése, Brüsszel, COM(2004)

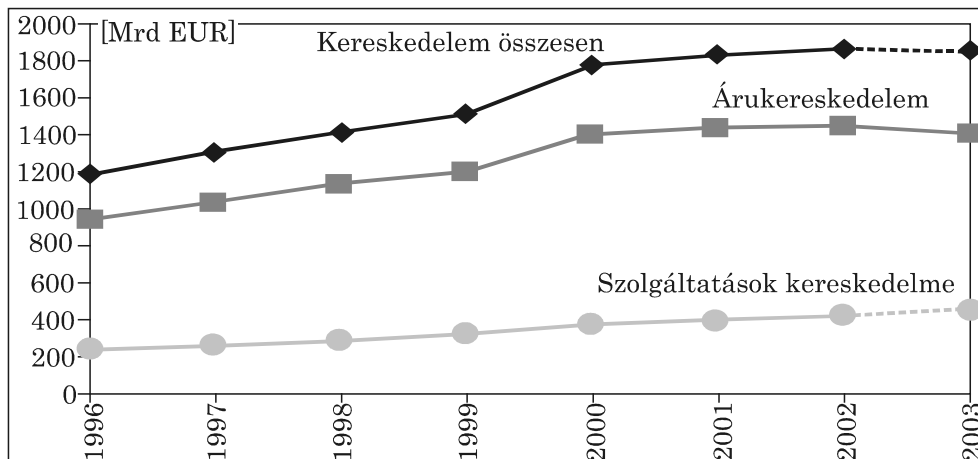
⁴ I.m. 4.o.

1. ábra

A belső piac ellenére az árak az EU-ban továbbra sem egységesek¹

A külföldi beruházások összességét tekintve több az új tagállamokba, mint a 15 tagállamból álló EU-ba áramló külföldi befektetés. A belső piaci integráció fontos tényező tehát az új tagországokban a gazdaság kínálati oldalának fejlesztésében, valamint, hogy a külföldi befektetések számára nagyon vonzó ezen országokon keresztül kijutni az EU belső piacára (lásd 4. ábra).

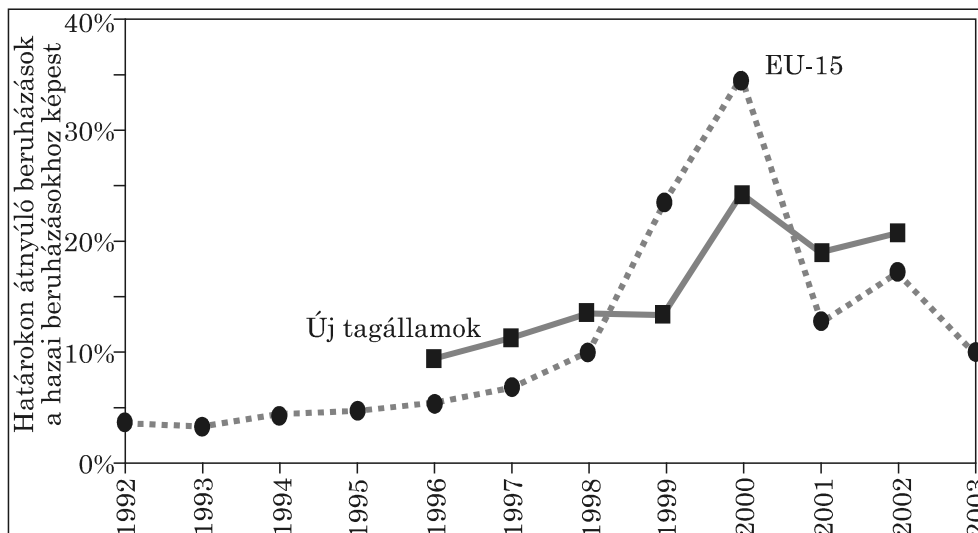

2. ábra

Az összkereskedelem az EU-15-ben lassul²

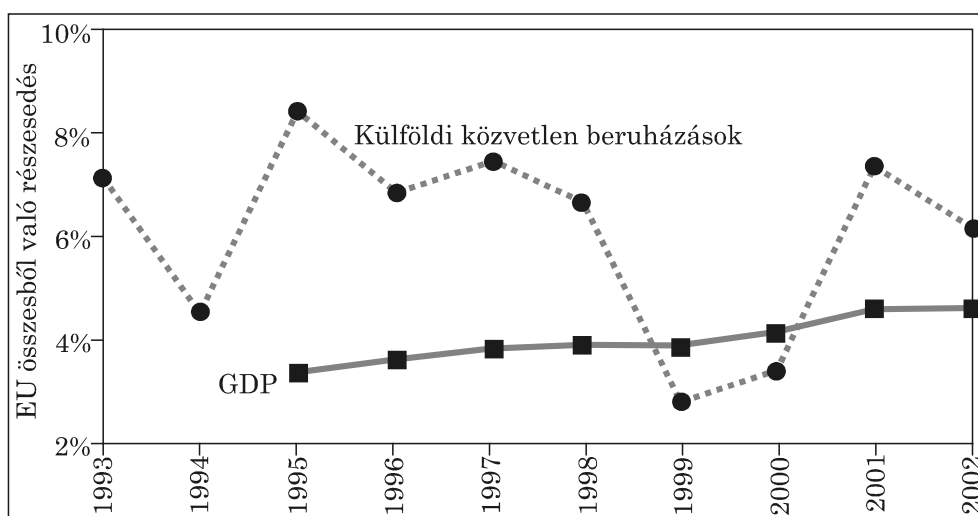
¹ Forrás: Eurostat és a Bizottság szolgálatai.

² Forrás: Eurostat (2003. évi becslült adatok a szolgáltatásokra vonatkozóan).

3. ábra

A tagállamok közötti beruházások ingadozóbbak, mint a tagállamokon belüli beruházások¹

4. ábra

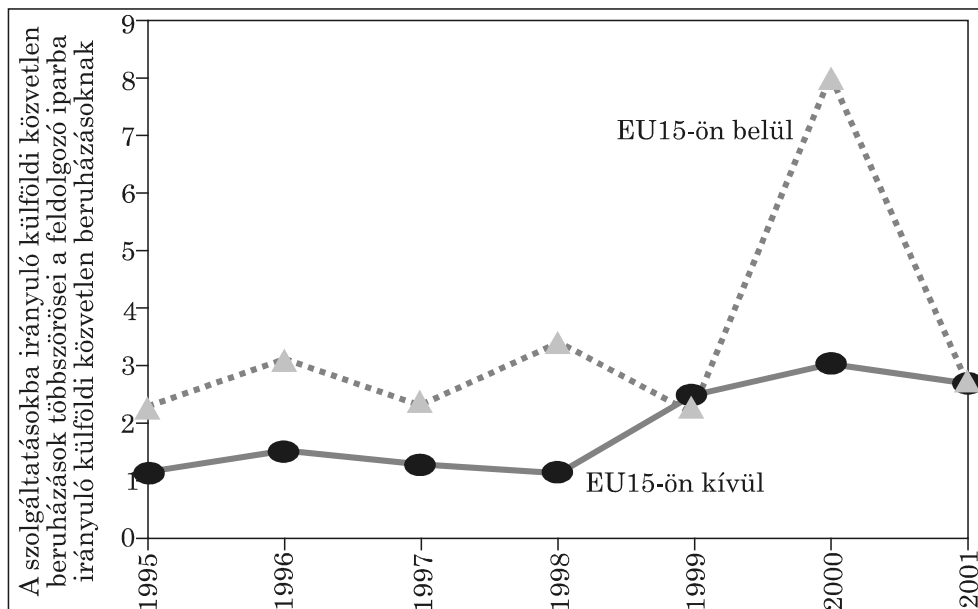
Az új tagállamok részesedése az EU-n belüli külföldi beruházásokból nagyobb, mint az EU GDP-ből való részesedésük¹

¹ Forrás: Eurostat és a Bizottság szolgálatai.

A 15 tagállamból álló EU tagállamai közötti külföldi beruházások a szolgáltatási ágazatra összpontosítanak. A szolgáltatásokra háromszor több külföldi beruházás jut, mint a feldolgozóiparra, sőt 2000-ben nyolcszor több külföldi beruházás jutott a szolgáltatásokra (lásd 5. ábra).

Érthető tehát eme néhány probléma kiemelése után, hogy miért olyan fontos az EU szolgáltatási piacainak integrálása. Az EU szolgáltatási piacainak egyesítéséből hatalmas potenciális előnyök származnak. Ez magyarázza, hogy miért bír akkora jelentőséggel a szolgáltatásokról szóló irányelv kidolgozása, mely a szolgáltatási ágazat teljes potenciálját – beleértve a letelepedés szabadságának megkönnyítését is – ki tudja meríteni.

Elemzések rámutatnak, hogy az akadályok elhárítása növelné a termelékenységet, ami ezáltal az EU egész gazdaságában a bérek átlagosan 0,4%-os növekedéséhez és a foglalkoztatás 0,3%-os növekedéséhez vezetne.² Más elemzések becslései szerint az EU kereskedelme a szolgáltatási piacok integrálása miatt 15–30%-kal, a szolgáltatásokba irányuló külföldi beruházások pedig 20–35%-kal növekedhetnek.³

5. ábra

A szolgáltatások dominálnak az EU-ban a külföldi közvetlen befektetések terén⁴

A 2004 tavaszán elkészült „Szolgáltatások irányelv”-tervezet fő célja hogy olyan általános jogi keretet hozzon létre, amely előnyös a szolgáltatások széles köre szá-

¹ Forrás: Eurostat és a Bizottság szolgálatai.

² Economic Assessment of the barriers to the Internal Market for Services, Copenhagen Economics

³ CPB dokumentum 69.sz., 2004 október, Free movement of services within the EU

⁴ Forrás: Eurostat.

mára, miközben figyelembe veszi a tevékenységek és hivatások valamennyi típusának sajátosságait és szabályozási rendszerét. Megszüntetné, vagy legalábbis jelentősen csökkentené a jogi és adminisztratív korlátozásokat a szolgáltatások piacán. A direktíva hatására átlagosan 50%-kal csökkennének azok a korlátozások, amelyekkel azoknak a szolgáltatóknak kell számolniuk, akik tevékenységüket több tagországra is ki akarják terjeszteni. A legfőbb újítás: a szolgáltató a jövőben „egyetlen ablaknál” intézhetné ügyeit, és nem kellene a befogadó ország több hatóságához fordulnia.

A korlátozások lebontása a szabályozott foglalkozásoknál (pl. könyvelés) a legnagyobb irányú, míg a piaci szolgáltatásoknál (pl. IT-szektor) a legkisebb. A nagyobb verseny és a csökkenő árak következtében nőne a jólét szintje az Unióban, és a javulás minden tagállamban érzékelhető lenne.

A törvényjavaslat minden esetben a nemzeti hatóságok szorosabb együttműködését is szorgalmazza. Felhívja az utóbbiakat, hogy cseréljék ki információikat a hatályos szabályozásokról és a szolgáltatásnyújtásra vonatkozó követelményekről, és fokozottan törekedjenek a szolgáltatások piacához való hozzájárásra vonatkozó szabályok összehangolására.

2. AZ IRÁNYELV TARTALMA

Az irányelv nem terjed ki minden szolgáltatásra, csak azokra, amelyek az Európai Bíróság esetjogi döntései alapján gazdasági szolgáltatásoknak tekinthetők. „Továbbá bizonyos általános gazdasági érdekű szolgáltatások – például a közlekedés területén – nem tartoznak az irányelv hatálya alá”.¹ Ilyenek például az üzleti szolgáltatások (konzultáció, reklámozás, ügynöki tevékenység) jogi szolgáltatás, utazási ügynöki tevékenység, építőipari, sport- és egyéb szabadidős szolgáltatások. Mivel az egészségügyi és szociális szolgáltatások, a gáz áram és vízszolgáltatás, valamint a postai szolgáltatás gazdasági tevékenységnek minősül, ezekre is vonatkozik az irányelv-tervezet², így fogalmaz a májusi tervezet. Az Európai Parlament októberi tervezete viszont már kiveszi az előbb felsorolt területeket, és a szerencsejátékokat az irányelv hatálya alól.³ Nem követeli meg azonban, hogy a tagországok lebontsák ezeknek a közszolgáltatásoknak a területén a monopóliumokat, az ágazatok finanszírozását vagy szabályozását megváltoztassák, esetleg privatizáljanak. Nem vonatkozik a direktíva azokra a szolgáltatásokra, melyeket az állam gazdasági megfontolásoktól független közszolgáltatásként, alanyi jogon nyújt polgárainak (pl. közigazgatás, elemi oktatás) olyan tevékenységeket sem érint a direktíva, amelyeket más irányelv már szabályoz, így pl. a pénzügyi szolgáltatások⁴, a fuvarozás⁵, vagy a kommunikációs szolgáltatások már szabályozott területeit. Szintén szabályozza a fogyasztói szol-

¹ Az Európai Unió Tanácsa, Javaslat – az Európai Parlament és a tanács irányelve a belső piaci szolgáltatásokról, Brüsszel, 2005. május 27., 7a preambulum bekezdés

² www.europakepvisolet.hu/index/szolgáltatások_irányelv

³ www.europarl.eu.int/comparl/inco/services_directive/default_en.htm – Consolidated Amendments.

⁴ Banki, hitel-, biztosítási, foglalkoztatói nyugdíj- vagy magánnyugdíj-, befektetési vagy fizetési jellegű szolgáltatás.

⁵ Kivétel a készpénzszállítás és az elhunyt személyek szállítása.

gáltatásokat, például a turizmus területére esőket, beleértve az idegenvezetőket, az audiovizuális szolgáltatásokat.

Az irányelv-tervezet három javaslattal kívánja növelni a versenyt:

- bevezetné az ún. származási ország elvét (country of origin principle)¹;
- uniós szintű minőségi követelményeket vezetne be, elsősorban azzal kapcsolatban, hogy milyen szakmai garanciákat kell érvényesíteni egyes szolgáltatóknál;
- javítaná a tagországok közötti kommunikációt is a kettős adminisztratív terhek elkerülése érdekében (pl. ha több ország is ugyanazt az információkat kéri a szolgáltatótól, elég legyen csak egyszer megadni).

3. A SZÁRMAZÁSI ORSZÁG ELVE ÉS ANNAK KÖVETKEZMÉNYEI

A származási ország elve azt jelenti, hogy minden olyan vállalkozás amely egy másik uniós országban szolgáltatást nyújt, de ott nem létesít telephelyet, annak az országnak a szabályozása szerint tevékenykedhet, ahol bejegyezték. Tehát, ha egy magyar tanácsadó cég munkatársa Ausztriában vállal el egy megbízatást, a munka elvégzése erejéig nem az ausztriai, hanem a magyar törvények és szabályozások vonatkoznak rá. Amennyiben viszont a vállalkozás az adott országban irodát vagy bármilyen stabil infrastruktúrát hoz létre, melyet folyamatosan működtet, akkor már teljes mértékben az adott ország szabályozása alá tartozik – így tehát a származási ország elve nem azzal függ össze, hogy hol van a vállalkozás központja (tehát ha az említett magyar tanácsadó cég irodát nyit Bécsben, akkor már az ausztriai törvények vonatkoznak rá). A származási ország elve nem alkalmazható abban az esetben sem, ha érinti a Munkavállalók kiküldéséről² szóló irányelvet, ill. a Szakmai képzettségről szóló irányelvet. A tagországok saját szabályokat alkalmazhatnak néhány egyéb esetben is, például ha környezetvédelmi, egészségügyi vagy közbiztonsági problémák merülnek fel, ill. ha egy tevékenységet tilt az adott ország jogrendje (pl. bizonyos orvosi beavatkozások végzése). A Szolgáltatások irányelv nem vonatkozik az adózási és TB szabályokra, mivel ezekről vagy államközi megállapodások (kettős adóztatás elkerülése) vagy létező közösségi szabályok rendeznek.³

A BOLKESTEIN-irányelv tehát elsősorban a más tagállam piacán szolgáltató vállalatok jogi és adminisztratív terheit csökkentené. Ez a gyakorlatban azt jelentené, hogy a tagállami hatóságok nem korlátozhatnak egy másik tagállamban székhellyel rendelkező vállalatot határon átnyúló szolgáltatás nyújtásában azzal, hogy a székhelye szerinti tagállamban már teljesített követelményeken felül újabb kötelezettségekkel sújtják a saját adminisztratív és jogi előírásaikra hivatkozva. Például, ha egy vállalkozás már be van jegyezve valamelyik tagállamban, akkor nem kell újra bejegyeztetni egy másikban is ahhoz, hogy ott szolgáltatást nyújthasson.

Az Unió egységes piacának ez régi alapelve, noha nem szerepel egyik szerződésben sem, csak az Európai Bíróság jogértelmezéséből következik. A BOLKESTEIN-irányelv tehát lényegében kiterjesztené ezt az elvet a szolgáltatásokra is.

¹ Más néven eredetország-elv.

² 96/71/EC.

³ 1408/71/EEC.

4. AZ ELJÁRÁS LEFOLYTATÁSA

Az irányelvet az ún. együtt döntési eljárás keretén belül tárgyalják az EU intézményei. Ez azt jelenti, hogy a Bizottság javaslata alapján az Európai Parlament és a Tanács egyenrangú döntéshozó. Mindkét intézmény módosíthatja a tervezetet, és mindkettőnek el kell fogadnia a végső szöveget. A Bizottságnak viszont a döntéshozatali folyamat során csak arra van lehetősége, hogy visszahívja a tervezetet, ezt azonban bármikor megteheti, ha úgy véli, hogy a jogszabály már nem töltené be eredeti rendeltetését. A Bizottságnak abban az esetben lehet még szerepe, amennyiben a Tanács és a Parlament két olvasat után sem ért egyet a tervezettel. Ekkor az ún. egyeztető bizottságban a Bizottság képviselőjének is lehetősége van a részvételre.

Jelenleg politikai egyetértés van azzal kapcsolatban, hogy az egészségügyi és a közpénzből finanszírozott szolgáltatások kerüljenek ki az irányelvből. Fontos kritérium annak további vizsgálata is, hogy a származási ország elve ne legyen ellentétes semmilyen más jogszabállyal, a Bizottság véleménye szerint ez az elv az egyik legfontosabb elem az irányelvben, amelyet mindenképpen alkalmazni kell. Bár több parlamenti képviselő is felvetette, a Bizottság úgy döntött, hogy nem vonja vissza javaslatát, tehát az együtt döntési procedúra folytatódik, döntés a direktíváról 2006-ban várható.

1. táblázat

Az irányelv fokozatos végrehajtására előírt ütemterv¹

2004	A Bizottság javaslata
2005	Az EP és az Európai Tanács elfogadja a javaslatot. Átvilágítás: a szabályok és rendeletek (engedélyezési programok és egyéb korlátozások) átvilágításának megkezdése állami szinten.
2006	A Bizottság esetleges javaslatai az irányelvekben felsorolt különleges kérdések (mint pl. az átmenő készpénzforgalom) további harmonizációjára.
2007	Az átültetés határideje, kivéve az „egységes kapcsolati pontokat” és az elektronikus folyamatokat. Átvilágítás. Minden tagállam benyújt egy beszámolót a saját eredményeiről. Hat hónapon belül a többi tagállam és az érdekelt felek észrevételezik a beszámolókat.
2008. december 31.	Az átültetés határideje az „egységes kapcsolati pontok” és az elektronikus folyamatok területén. Átvilágítás: a Bizottság összegző jelentése, amelyet (amennyiben szükséges) további kezdeményezések követnek.
2010. január 1.	A származási ország elvétől való átmeneti eltérések vége bizonyos tevékenységek esetén (mint pl. az átmenő készpénzforgalom).

¹ Forrás: Európai Parlament, belső piaci és fogyasztóvédelmi Bizottság, 4/2004.

5. SZOLGÁLTATÁSI IRÁNYELV VAGY „FRANKENSTEIN-IRÁNYELV”¹ AZAZ VÉLEMÉNYEK PRO ÉS KONTRA

Miért ez a kissé gúnyos elnevezés? Megosztott Európa a szövegtervezet miatt. Három tábor alakult ki, vannak akik – mint a gúnyos elnevezés sugallja – ellenzik a javaslatot, vannak, akik támogatják a szektor liberalizációja érdekében, és vannak, akik úgy ítélik, hogy a tervezet nagy vonalakban elfogadható, de javításokra és módosításokra szorul, ahhoz, hogy a gyakorlatban is működhessen.

Vállalkozói szempontból a javaslatot a legtöbb gazdasági kamara és vállalati érdekvédelmi szerv támogatja. A származási ország elve ui. a szolgáltatási szektort feldaraboló protekcionizmus ellen hat. A szolgáltatások határon átnyúló terjeszkedésének egyik akadálya a korlátozó nemzeti szabályozás. „Az irányelv elfogadása csökkentené a vállalatok költségeit, növelné a versenyt, ez pedig a vállalatok és a fogyasztók számára is előnyös” – áll az Amerikai Kereskedelmi Kamara közleményében.²

A javaslat azonban óriási politikai ellenkezést váltott ki a szociális dömpingtől, a túlzott versenytől tartó szakszervezetek részéről, akik a szolgáltatások színvonalának hanyatlásától és munkahelyek elvesztésétől tartanak. „Ha egy tagországban egyáltalán nincs, vagy nagyon hézagos a szabályozás, sok erre spekuláló cég ott fogja magát bejegyeztetni, ami gazdasági és szociális dömpinghez vezet” – hangsúlyozta LUC HENDRICKX, az UEAPME szakértője.³ Az ellenzők attól is tartanak, hogy ez a nyitás csak az új tagországoknak kedvez, nemkívánatos versenyt indít az államok közt munkaügyi, fogyasztóvédelmi tekintetben. Csökkenő bérekre és romló munkakörülményekre figyelmeztetnek elemzők.⁴

A javaslat a tagállamokat is megosztja. Ellenzik a javaslatot a franciák, de a korábbi német kancellár, SCHRÖDER is támadta, jelezve, hogy a közszolgáltatások mellett az építőipart is vegyék ki az irányelv hatálya alól. Svédország is attól tart, hogy a direktíva aláássa a saját szociális, munkaügyi vagy környezetvédelmi szabályozást, hiszen megengedi a lazább szabályozást alkalmazó országokból származó vállaltok számára, hogy saját törvényeik szerint járjanak el.

Munkaadói oldalról az UNICE⁵ támogatja a javaslatot, amint ezt MARIA FERNANDEZ FAU, a szervezet egyik vezetője megállapította: „nem igaz, hogy a javaslat a szociális normák lebontása előtt nyitná meg az utat”.⁶

Jelen pillanatban tíz parlamenti bizottság foglalkozik a Bizottság irányelv javaslatával. Egyesek közülük már ismertették véleményüket.

Az Európai Bizottság szerint nincs bizonyíték arra, hogy a szolgáltatás nyújtásához ideiglenesen máshonnan érkező munkaerő miatt a fogadó országban romlana a foglalkoztatási helyzet. Egy uniós jogszabály ui. előírja, hogy a szolgáltatók által

¹ Népszabadság, 2005. szeptember 24. 7.o.

² Brüsszeli Hír-Adó, a MGYOSZ Brüsszeli Képviselője, 2005. január/február 1.o.

³ UEAPME = a kis- és középvállalkozások gyűjtőszervezete.

⁴ Gyévai Zoltán: Mostohagyerek, Uniós vita a szolgáltatási irányelvről, Figyelő, 49. évf. 2005. 9. sz. 17. o.

⁵ UNICE = az európai munkaadók és iparvállalatok legnagyobb európai érdekképviselője.

⁶ Gyévai: uo.

magával hozott dolgozóknak a fogadó ország minibálbérének megfelelő javadalmaszást kell biztosítani.

EVELYNE GEBHARDT, a német szociáldemokrata EP-rapportőr, akit a Belső Piaci és Fogyasztóvédelmi Bizottság bízott meg az irányelv parlamenti átnavigálásával, az eredetország-elv ellensége. Az elv teljes elvetése és helyette a tagállamok szabályozásának extenzív harmonizálása mellett érvelt.¹ Felvetette, hogy számos terület teljesen ki kell vonni az irányelv hatálya alól, úgy, hogy kritériumrendszert dolgozzanak ki, ami alapján eldönthető, hogy mi az, amire vonatkozik. A Bizottság módosíthat javaslatán, de teljesen új direktíva nem várható.

Látható, hogy döntés az irányelvről egyhamar nem várható, nagyon eltérő a felek álláspontja. Abban viszont mindenki egyetért, hogy valamit tenni kell a bürokrácia és a nemzeti protekcionizmus ellen a szolgáltatások piacán. Ebben érdekelték a fogyasztók is, akiknek a lehetőségeit jelentősen kiterjesztik. Könnyebben igénybe vehetik más tagállamok szolgáltatásait, valamint bővülne a szolgáltatások választéka. A magyar kormány is támogatja a származási ország elvének bevezetését, mivel szerintük a hazai szolgáltatók jó eséllyel vennék fel a versenyt az Unió belső piacán.

IRODALOM

KIRÁLY MIKLÓS (szerk.): Az Európai Közösség kereskedelmi joga, KJK, Budapest, 2000.

HORVÁTH ZOLTÁN: Kézikönyv az Európai Unióról, Magyar Országgyűlés, 2002.

GYÉVAI ZOLTÁN: Mostohagyerek; uniós vita a szolgáltatási irányelvről, Figyelő, 49. évf. 2005. 9. sz. 16–18. o.

KECSKÉS LÁSZLÓ: EK-jog és jogharmónizáció, KJK, Budapest, 1999.

NÉMETH GYÖRGY: Az EU követelmények és hatásuk a szolgáltatások területén, Ipari Szemle, 19. évf. 1999. 5. sz. 37–41. o.

NÉMETH GYÖRGY – PAPP ILONA: Szolgáltatásmenedzsment, Aula, Budapest, 1995.

PALÁNKAI TIBOR: Az európai integráció gazdaságtana, Aula, Budapest, 1999.

PAPP ILONA (szerk.): Szolgáltatások a harmadik évezredben, Aula, Budapest, 2003.

VERES ZOLTÁN: Szolgáltatásmarketing, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1998.

A szolgáltatási irányelv, Népszabadság, 2005. szeptember 24. 7. o.

www.euoparl.eu.int/comparl/inco/services_directive/default_en.htm – Consolidated Amendments

www.euoparl.eu.int/comparl/inco/services_directive/050525_pr_gebhardt_hu.pdf

– jelentéstervezet az Európai Parlamentnek és Tanácsnak a belső piaci szolgáltatásokról szóló irányelvre irányuló javaslatról

www.eu.int/pol/singl/index_hu.htm

www.ue.eu.int/cms3_application/applications/newsRoom

www.eu.int/eur-lex/lex/en/treaties/dat

www.eu.int/eur-lex/lex/hu/repert/index

www.euobserver.com

www.mgyosz.hu/brusszel/europa2005

¹www.euoparl.eu.int/comparl/inco/services_directive/050525_pr_gebhardt_hu.pdf – jelentéstervezet az Európai Parlamentnek és Tanácsnak a belső piaci szolgáltatásokról szóló irányelvre irányuló javaslatról.

**Characteristics of Services Markets in the European Union and Hungary.
A Debate on the Directive on Services in the Internal Market**

The „Internal Market” of the European Union is considered to be – based on the vision of the Single European Act – such a borderless, free competition sphere, where the free flow of goods, services, capital and labour is totally achieved. Services are more and more important for most European market economies. Services contribute to the formation of GDPs of the member states up to 70 per cent. Liberalisation of services trade is of vital importance for the member states and the Union itself. This free flow of services would mean free flow of service providers as well: a free system of business enterprise internationally, a natural right to settle down, to live and establish new service business in any member state. The Commission of the European Union has proposed a „Draft Directive on Services in the Internal market”, in which definitions try to determine important terms such as „country of origin”, „member state of destination” etc. The basic philosophy in this draft is that rules and regulations imposed on services in the country of origin, must be ample and enough in the Union and no other limitation may affect the service provided in an other member state.

SZILÁGYI ÉVA*

Az Egyesült Királyság uniós politikájának dilemmái: integráció vagy elszigetelődés?

Az Európai Unió monetáris integrációs programjának harmadik fázisában, a közös valuta végleges, kizárólagos fizetőeszközként való használatának első éveiben, az Unió történetében eddig legszélesebb körű, tíz ország csatlakozását érintő bővítését követő évben járunk.

Nagy-Britannia, egy vonakodó és erősen atlanti kötődésű uniós partner és kormánya viszonyát szándékozom bemutatni az integráció elmélyülésével kapcsolatban; vonakodó, külön magatartásának kül- és belpolitikai, történelmi, joggyakorlási hátterét is elemzem. Különös hangsúlyt fektetek a monetáris unió kialakításában tett szerepvállalására, ezen belül hosszabb elemzést szentelve az eurózónával kapcsolatos ellentmondásos viszonyának. A britek uniós politikájában szemtanúi lehetünk a gazdasági, bel- és külpolitikai érvek izgalmas összecsapásának.

A BRIT IDENTITÁSTUDAT JELLEMZÉSE

Ahhoz, hogy a brit nép európai integrációban betöltött szerepét megértsük, érdemes foglalkozni e meglehetősen külön jegyeket mutató nép jellemrajzával.

A britek meglehetősen bonyolult, sajátos jegyeket mutató emberek. A brit társadalom egy heterogén, osztály- és földrajzi különbségek által polarizált társadalom, ahol az osztálykülönbségek rendkívül nagy szerepet játszanak a társadalmi élet különböző területein. Fentről indulva említhetjük az „autentikus arisztokratákat” és a földbirtokos nemeseket. Utánuk következnek a középosztálybeliek, ahol felső-közép,

* BGF Pénzügyi és Számviteli Főiskolai Kar, Salgótarjáni Intézete, Idegen Nyelvi tanszék, főiskolai tanársegéd.

középső-közép, és alsó-középosztályt lehet megkülönböztetni. Ezután következik a társadalmi ranglétrán a munkásosztály. Az északon élő angolok úgy vélekednek, hogy a munkásosztályon belül is további tagozódás figyelhető meg.

Az osztály fogalma mellett az angol társadalom legfigyelemreméltóbb strukturális szempontja a politika. A politikai csatározások legkedveltebb médiuma a sajtó, amely kiemelt szerepet játszik az angol emberek életében; az újságok példányszáma kétszer, háromszor akkora, mint az európai napilapok többségéé.

A különcnek nevezett angolok szinte büszkék másoktól különböző mivoltukra, s szívesen adnak kifejezést saját egyediségüknek. Az angolok bizonyos szavaknak szinte vallásosan szimbolikus jelentőséget tulajdonítanak. Napjainkban a „brüsszeli bürokrácia”, a „föderalizmus” és a „szuverenitás” kifejezések igen hatékony reakciókat váltanak ki az angolokból.

A brit szuverenitás-felfogás mélyen gyökerezik, alapját az képezi, hogy a király és a Parlament közötti évszázados küzdelem eredményeként a brit szuverenitás nem a nemzethez tartozik, hanem egy intézményhez: a Parlamenthez. A történelem során 1066 óta a szuverenitás külső forrását a Korona szimbolizálja Rómával és a pápával szemben, a kontinenstől való függetlenséget jelenti. A belső szuverenitás megtestesítője a Parlament a király hatalmával szemben. A külső és belső szuverenitás összekapcsolódása az alkotmányos monarchia hatalommegoszlásának elvében, a „Korona a Parlamentben” ölt testet.

A britek európai identitástudata gyengébb, mint a kontinens lakosaié. TIMOTHY GARTON ASH „Európai-e Britannia?” című 2001-ben megjelent tanulmányában sokoldalú elemzést ad az identitás kérdéséről. A brit identitás a szerző leírásában „... lassú, organikus növekedés története, amelybe beletartoznak az intézmények, a Common Law, a parlament és a szuverenitás egyedülálló koncepciója, amely a parlamentben található koronával jut kifejezésre...”¹

TONY BLAIR 2000 októberében Varsóban elmondott beszédében így jellemezte a brit népet: „...büszke és függetlenségének tudatában levő, szigetlakó nép, noha ereinkben sok európai vér folyik...”²

Britannia szigetjellege azonban kezd oldódni. Az viszont nem egyértelmű, hogy az európaizálódás, az amerikanizálódás vagy a globalizálódás kerül mindezek helyébe. Az amszterdami, nizzai szerződések felpuhították és megváltoztatták a brit szuverenitást. TIMOTHY GARTON ASH a brit identitásról szóló cikkében felteszi a kérdést, hogy ugyan elkötelezi-e magát Britannia teljes egészében az Európai Közösség és az Európa-projekt mellett? Saját kérdésére úgy válaszol, hogy ha Britannia teljes jogú és jó teljesítményű résztvevője akar lenni az Európa-projektnek, akkor európai identitásának mélyebbre kell hatolnia, illetve egyfajta, a közös ügy iránti érzelmi azonosulással kellene párosulnia.

HONNAN ERED A „VONAKODÓ PARTNER” ELNEVEZÉS?

Nagy-Britanniát gyenge európai identitással rendelkező országgként tartják számon. Az európai integrációs törekvések elemzői körében a „vonakodó partner” kifejezést alkalmazzák. 2003 őszén a brit lakosság 62%-a kizárólag nemzeti identitását

¹ T.G.Ash: „Európai-e Britannia?” - Európai Szemle, 2001/3.sz.42.o.

² T.G.Ash: i.m. 43.o.

hangsúlyozta, 32%-a nyilatkozott úgy, hogy európai identitással is rendelkezik (európai átlag: 40-47%).

Az újkori brit történelmi időszak a brit befolyás sikeres kiterjesztését jelentette. A XIX. században Nagy-Britannia hegemoniára tett szert az ipari termelés és a kereskedelem területén is. Ez a nagyhatalmi pozíciója az első világháborút követően enyhé hanyatlásnak indult. Az 1930-as években a Westminsteri Statútummal a „birodalmi preferenciák” rendszerét hozta létre és megteremtette a „sterling övezetet”. Ezt követően a szigetország hegemon státusza továbbra is fennmaradt, azonban az igazi világversenytől elszigetelődött, a globalizálódó munkamegosztásból kissé kimaradt.

A második világháború után a két szuperhatalom, az Egyesült Államok és a Szovjetunió került előtérbe, Európa háborútól lerombolt, legyengített országai háttérbe szorultak. Ez időszakban Nagy-Britannia továbbra is igyekezett nagyhatalmi szerepet játszani, bár akkorra pozíciói lényegesen meggyengültek. 1948 után fejlődése újra megindult a MARSHALL-segély hatására. A segélyből a szigetország kapta a legnagyobb hányadot.

A második világháborút követően gyarmatbirodalma megóvását és „különleges kapcsolatát” az Amerikai Egyesült Államokkal előbbre valónak tartotta biztonsági és gazdasági megfontolásokból. Viszonylag későn kapcsolódott be az európai integrációs folyamatokba, ezért drága árat is fizetett, hiszen a közösségi politikák kereteit akkorra már meghatározták. A kontinensen megfogalmazott francia–német kezdeményezéseket fenntartással kezelte, mert nemzeti érdekeinek szolgálata miatt hagyományos egyensúlyozó politikát akart folytatni.

Nagy-Britannia vonakodó magatartásának hosszú története van, mindig is különleges önvédelmi pozícióból tekintett az európai integrációs törekvésekre. Földrajzi elszigeteltségéből, részben erős gazdasági, politikai, kereskedelmi pozíciójából eredően, másrészt sajátos nemzeti tudatának köszönhetően nem állt érdekében közeledni Európa többi országához. Ezt még kiegészítette birodalmi múltjából eredő szeparáltság tudata.

A második világháború végétől egészen a 60-as évek elejéig Nagy-Britannia világszerepét a CHURCHILL által „három ölelkező kör”-nek nevezett koncepció határozta meg.¹ Számos dolog hatására azonban e három tényező közül az atlanti kötődés bizonyult legmarkánsabbnak és legtartósabbnak, így vált az *atlantizmus* a brit külpolitika legmeghatározóbb tényezőjévé, melynek hatását mind a mai napig érzékelni lehet.

Amikor a nyugat-európai integrációs törekvések előtérbe kerültek, a brit magatartás kettős volt: elméletben támogatták az „Egyesült Európai Államok” gondolatát, azonban azt csak Nagy-Britannia nélkül óhajtották létrehozni. A SCHUMAN-terv lerakta az EGK alapkövét, s 1951-ben aláírták az ESZAK-ról szóló szerződést, amiben a britek nem vettek részt.

A brit magatartás a PLEVEN-tervet (1950) illetően sem volt más, mert egy integrált, több nemzetiségű európai hadsereg felállítása ellen érveltek, ebben is a szupranacionalitás eszméjét vélték felfedezni. Másrészt nem akarták veszélyeztetni a kiépülőben levő NATO-struktúrát.

¹ A „három kör” az atlanti térséggel, azaz az USA-val fennálló kapcsolatot, a brit Nemzetközösséghez fűződő viszonyt és az Európával kialakítandó összefonódást jelentette.

Elszigetelődésének következő jelentős momentuma az volt, amikor 1957. március 25-én Rómában aláírták az EGK-t és az EURATOM-ot létrehozó szerződéseket, s az Egyesült Királyság nemet mondott, mikor felkérték a csatlakozásra. A csatlakozás helyett az EFTA létrehozása mellett döntött, ahol szabadkereskedelmi együttműködés keretein belül hat másik, az EGK-ból kimaradt nyugat-európai állammal fűzte szorosabbra kapcsolatait.

Az ötvenes években vezető gazdasági, politikai, kereskedelmi pozíciója nem indokolta az integrációs törekvésekhez való csatlakozást. 1953-ban, a világkereskedelemben való részvétele 19,8% volt, a világ ipari termeléséből való részesedése pedig 8,6%. Az ötvenes évek második felében az országot számos megrázkódtatás érte. A sterling övezet bomlásnak indult, az Egyesült Államoktól való függés növekedni kezdett. A hatvanas években újabb nehézségekkel szembesült gyarmatbirodalmának szétesése következtében. Ezután felgyorsult Nagy-Britannia gazdasági hanyatlása. Az egymást váltó kormányok fokozatosan kezdték felismerni az európai együttműködéshez való alkalmazkodás szükségességét.

A sikeres és mélyülő európai integráció láttán a hatvanas években kétszer adta be csatlakozási kérelmét az EK-ba. Az ország első csatlakozási kérelmét 1961-ben nyújtotta be, amit CHARLES DE GAULLE francia köztársasági elnök vétőzött meg. A második csatlakozási kérelem szintén a francia kormány miatt bukott meg. DE GAULLE elnök 1969-ben történt lemondása és az időközben megváltozott francia álláspont tette lehetővé, hogy megnyíljon az út Nagy-Britannia előtt a közösségi tagság felé, csatlakozása 1973-ban következett be.

Annak azonban, hogy a hosszú időn keresztül tapasztalható elfordulás az integrációtól pozitívabb irányba terelődött, számos más mozgatórugója is volt.

Az 1970-es választásokon a Konzervatív Párt került hatalomra, s e pártnak jutott feladatául a brit tagság feltételrendszerének kidolgozása. Az új miniszterelnök, EDWARD HEATH elkötelezett híve volt az egyesült Európa eszméjének. Ekkorra már egyértelművé vált a közösségi tagságból származó gazdasági haszon, mivel az EK éves gazdasági növekedési rátája közel kétszerese volt a Britanniában mért átlagnak 1960 és 1970 között (EK átlag: 4,2%, míg a brit átlag: 2,3%). A brit kereskedelem szerkezete és iránya erőteljesen az európai országok irányába strukturálódott át. Harmadik okként az említendő, hogy a legfőbb szövetséges, az Amerikai Egyesült Államok is az EK-tagság irányába terelte az országot, hiszen csökkenő európai befolyásának megállítását remélte a brit tagságtól. Végül a Nemzetközösség jelentőségének csökkenése is Európa felé irányította a briteket, mert egyre inkább eltörpült úgy gazdasági, mint politikai értelemben e kötődés előnyössége, s a szigetország legfőbb érdekei az európai s nem a birodalmi körben formálódtak ki.

A britek taggá válása azonban megnehezítette az integrációs folyamatokat, mert a kormány évekig harcolt a költségvetésbe történő brit befizetések lefaragásáért. A hetvenes évek euroszkepticizmusa és a sajátos brit nemzeti szuverenitás védelme következtében a britek nem tudtak teljes meggyőződéssel kiállni az integrációban való előrehaladás mellett.

Az 1980-as évek elejére megállt a brit hanyatlás, emellett az ország jelentős fegyveres erővel rendelkezett. Az 1992-ben aláírt Maastrichti Szerződés óriási előrelépést jelentett az integráció szorosabbra fűzésében, ám a britek itt is „opt-out”-ot, önkéntes kimaradási lehetőséget harcoltak ki a Gazdasági és Monetáris Unióból.

Amikor a Közös Piac közösséggé, majd unióvá alakult, Nagy-Britannia kezdte magát rosszul érezni fokozódó elszigetelődése és gyakori 11:1 arányú leszavazása miatt.

A „vonakodó partner” elnevezés okaként KOVÁCS GABRIELLA a brit uniós érdekvénesítésről szóló írásában a brit politikai-jogi berendezkedést említi, ami gyökereesen eltér a Közösség felépítményétől. Az alkotmányos monarchia kodifikálást mellőző, különféleképpen értelmezhető, különleges eljárás nélküli, gyorsan változó „flexibilis alkotmánnyal” rendelkezik. Ennek főbb elvei hosszú évszázadok során alakultak ki. A Parlament alkotmányozó főhatalommal rendelkező legfőbb jogalkotó intézmény, melynek döntéseit a brit jogrendszer szerint az ország területén senki sem írhatja felül. *„Az uniós politizálás konszenzuskereső és föderalista jellege, a végrehajtó hatalom sajátos vonásai mind idegenek a brit hatalomgyakorlástól...”*¹

A BRIT INTEGRÁCIÓS POLITIKA FEJLŐDÉSE A HETVENES-NYOLCVANAS ÉVEKBEN

Az egymást váltó kormányok csak lassan ismerték fel az európai együttműködés politikai vonulatát és jelentőségét, valamint az abban vállalandó brit szerep politikai formáló fontosságát.

A HEATH-kormányzatnak (1970–74) jutott az a feladat, hogy bevezesse Nagy-Britanniát az Európai Közösségbe. Konzervatív politikusként HEATH a Közösség lelkes támogatójának bizonyult. A kormány célként tűzte ki az akkori Közösség intézményeinek megreformálását és a közös külpolitika kialakítását. A gazdasági együttműködést azonban minden lehetséges módon akadályozni kívánták. Az 1970-es WERNER-terv, a közös pénz terve hamar lekerült a napirendről, ám az EMU-val kapcsolatos döntések kialakítása során már fény derült arra, hogy Nagy-Britannia nem lesz egyszerűen kezelhető partner az európai együttműködésben. A britek ragaszkodtak ahhoz, hogy a felállítandó Európai Központi Bank székhelye Brüsszel legyen. Az új nemzetközi szerep hazai elfogadtatása már a kezdetekben is súlyos nehézségekbe ütközött, az ország ugyanis az első olajválság kitörésekor csatlakozott a Közösséghez, amikor a háború utáni legnagyobb és legtartósabb recesszió sújtotta a világot. Otthon a konzervatív kormány élesen szembekerült a nagymértékben megerősödött szakszervezetekkel, melyek HEATH-t el is távolították a kormányból.

1974-ben a munkáspárt került hatalomra. WILSON magát a brit érdekek legfőbb védelmezőjének kiáltotta ki. A kormány tervei között eredeti csatlakozási feltételek közül négynek az újratárgyalása szerepelt. Ezek a következők voltak: a nemzetközi termékek uniós piacokra való bejutásának biztosítása, a brit kormány kapjon lehetőséget az ipar és egyes régiók állami támogatására Brüsszel beleszólása nélkül, a közös agrárpolitika reformja és a brit költségvetési hozzájárulás mértékének csökkentése. A kormány gazdasági programjában a közösségi piac, mint egy lehetséges brit exportpiac szerepelt. A kezdetekben képviselt brit álláspont az volt, hogy nem csupán politikai szempontból nem kívánnak a közösségi együttműködésre támaszkodni, de még a gazdasági oldalt is megfontolják.

Az 1970-ben Európai Politikai Együttműködés (EPC), azaz a közös külpolitika kialakítására létrehozott szervezetnek Nagy-Britannia aktív tagja lett. Az Európai Po-

¹ Kovács G.: „A német és brit uniós érdekvénesítés háttere a kilencvenes években” –Európai Tükör, IX.évf, 2004/november 41.o.

litikai Együttműködés jelentősége akkor vált nyilvánvalóvá a brit kormányzat számára, amikor a napirendjére számos volt nemzetközi kérdés is felkerült. A WILSON-kormány elődleges célja nem a mélyítés volt, hanem a költségvetési hozzájárulások csökkentése, a gazdasági együttműködés lazítása, amit az EPC-ben vállalt aktív szerep jól kiegészített.

Az 1976–79 közötti CALLAGHAN-kormány alatt került sor az Európai Monetáris Rendszerben (EMS) való brit részvétel megakadályozására. Beiktatásakor CALLAGHAN hangsúlyozta: brit részről fontosnak tartják az integráció politikai vonulatainak erősítését (EPC), valamint a Közösség további bővítését. Amikor a francia és német javaslatra előterjesztett, a monetáris stabilitást megteremteni célzó pénzügyi rendszert európai körökben ismertették, a brit kormány támogatásáról biztosította a stabilitást célzó intézkedéseket, azonban kételyét fejezte ki a rendszer működését illetően. Belpolitikai nyomásra CALLAGHAN kénytelen volt nemet mondani a brit EMS-tagságra.

A formális jogi területen Nagy-Britannia példásan viselkedett a hetvenes években. A tagságából adódó nemzetközi kötelezettségeinek eleget tett, minden területen elfogadta a Bizottság szupranacionális döntéseit csakúgy, mint az Európai Bíróság határozatait.

1979-től a THATCHER-kormány külpolitikájában az európai együttműködés gondolata erőteljesen háttérbe szorult és elsőbbséget kezdtek élvezni az amerikai és transzatlanti kapcsolatok. THATCHER ellenállt a brit EMS-tagságnak. A miniszterelnök kikötötte: az árfolyam mechanizmushoz való csatlakozás feltétele, hogy a brit infláció mértéke megközelítse az európai átlagot. Tiltakozott az Európai Központi Bank felállítása ellen, s bár aláírta az Egységes Európai Okmányt, továbbra sem akart csatlakozni az árfolyam-mechanizmushoz.

A hetvenes-nyolcvanas évek kormányzatai nem tudták teljes mértékben felkarolni az EK-tagságot a közösségi és nemzeti politikák érdekeinek ütközése következtében. A sajátos brit pártrendszer miatt egyetlen kormányzat sem mert teljes odaadással felvállalni az európai együttműködés ügyét. A kívül maradás hátrányai azonban szintén nyilvánvalóak voltak. Kívülállóként a britek nem lesznek képesek az integráció fejlődését befolyásolni, nem tudnak beleszólni az egyes tárgyalások napirendjének kialakításába. Ez súlyos veszteséget jelent egy olyan államnak, amely a nemzetközi politika színpadán mindig is az egyik főszereplőnek számított.

AZ EGYESÜLT KIRÁLYSÁG GAZDASÁGI HELYZETE A 90-ES ÉVEKBEN

A THATCHER-korszakot a MAJOR vezette kormányzati adminisztráció váltotta fel (1990). A MAJOR korszakban folytatódott Nagy-Britannia európaivá válása. Még 1990-ben csatlakozott az Európai monetáris Rendszerhez (EMS). Ebben az időszakban elfogadták és bevezették az európai állampolgárságot, maga a királynő, II. ERZSÉBET is „Európa polgára” lett. Azonban nem volt hajlandó Nagy-Britannia elfogadni a Schengeni Megállapodást, amely a Közösségen belüli határellenőrzések teljes lebontására irányult. MAJOR végül aláírta a Maastrichti Szerződést az ún. Szociális Karta kivételével, azonban minden dokumentumból kivette a „föderális” szót.

A miniszterelnököt 1992-től balszerencsék sora kísérte. Bár sikerült elfogadtatnia az „opt-out”-ot Maastrichtban, népszerűsége hamarosan drasztikusan csökkenni kezdett. Az euroszeptikusok malmára hajtotta a vizet az, hogy a Maastrichti Szer-

ződés jóváhagyására kiírt francia népszavazás eredménye az volt, hogy az indítvány éppen csak megkapta a többséget. Még ennél is drasztikusabb hatással volt tekintélyére a „fekete szerda” néven elhíresült esemény: a fontsterling árfolyama a központi bank minden erőfeszítése ellenére zuhanni kezdett a tőzsdéken. Tény az, hogy a font hosszas ellenkezés után igen túlértékelve csatlakozott az árfolyam mechanizmushoz és a brit gazdaságban tartós gyengélkedés volt tapasztalható. JOHN MAJOR kormánya drasztikusan leértékelte a nemzeti valutát és bejelentette kilépését az EMS-ből. A világgazdaságban beállt pozitív folyamatok hatására a brit gazdaság váratlanul erőre kapott és dinamikus növekedésbe kezdett. Ez a helyzet az euroszeptikusokban azt a kérdést idézte elő, hogy miért kellene csatlakozni az Európai Monetáris Unióhoz, ha azon kívül maradva is felvirágzik a gazdaság?

A monetáris unió gondolatával néhányan már az EGK megalakításakor foglalkoztak. Első hivatalos koncepciója az 1970-es WERNER-tervben fogalmazódott meg. Részletes tervezetének kidolgozása, a JACQUES DELORS vezette, Európai Közösségek Bizottságához fűződik. Az Egyesült Királyság kivételes pozíciót harcolt ki magának, ugyanis a szerződés aláírásakor kivonta magát a kötelező hatály alól. A szigetország az egyedüli volt a tagországok között, amely a kívülmaradás jogát már az „uniószerződés” megkötésekor (1991. december) kinyilvánította, azaz kezdettől fogva szkeptikus, távolságtartó magatartást tanúsított, amelyet az EMS-beli tagság 1992. szeptemberében bekövetkezett felfüggesztése, majd kilépése is megerősített.

Az Egyesült Királyság egyike azon EU-tagországoknak, amelyek 1999-ben nem vezették be az eurót, mint az EU egységes valutáját. Dánia kívülmaradását az 1992-es népszavazás nyomán érte el. Az 1995-ben csatlakozott Svédországban a kormány önállóan, a közvéleményre való tekintettel határozott hasonlóképpen. Görögország pénzügyi mutatói alapján sokáig kimaradónak számított, de 2001-ben beléphetett a Gazdasági és Monetáris Unió harmadik szakaszába.

ANDOR LÁSZLÓ „Anglia és az euró” című cikkében érdekességként említi, hogy az Egyesült Királyság hosszas vonakodó magatartása szemben áll a ténnyel, hogy WINSTON CHURCHILL 1947-es zürichi beszéde volt az egyik megalapozója a nyugat-európai egységpolitikának.¹ 1973-as csatlakozásával Európa egyik legjelentősebb gazdasági, politikai hatalma vált az Európai Közösségek részévé, amely azonban tagsága során az integráció elmélyítésének ellenzője lett.

Az EMU programjának számos közgazdasági akadály volt. Az EMS árfolyam-mechanizmusát (ERM) a szétesés veszélye fenyegette. Az ERM válsága nyilvánvalóvá tette, hogy az EU országok csak egyenlőtlen ütemben tudnak elindulni a Maastrechtben megkezdett úton.

Az Európai Monetáris Intézet felállítására a terveknek megfelelően sor került. A konvergencia kritériumoktól kezdetben a tagok inkább távolodtak. A tagországok számára az a kamatpolitika, amit a német egyesítés diktált, nem volt elfogadható. Olaszország és az Egyesült Királyság valutájuk leértékelésére kényszerültek. A fontot kivonták az EMS árfolyam rendszeréből, s 15%-kal leértékelték a brit gazdaság mutatóinak romlása miatt.

A németellenes hangulat, mely már a THATCHER-korszakban felütötte fejét, fenyegető módon felerősödött a „fekete szerda” után. A valutaleértékelés után a kormány kénytelen volt jelentős adóemeléseket végrehajtani, amely ismét hozzájárult

¹ Andor L.: „Anglia és az euró” - Európai Tükör, VIII. évf. 2003/1.sz.103.o.

MAJOR és a konzervatív párt népszerűségének csökkenéséhez, mivel ezzel választási ígéreteit szegte meg. A kilencvenes évek elejére egyre nagyobb szakadék tátongott a társadalom egyes rétegei között. MAJOR a helyzettel szemben tehetetlennek bizonyult. Az 1992 szeptemberében bekövetkezett pénzügyi válság következtében a konzervatív Európa-politika zátonyra futott.

Tekintsük át röviden, milyen az euró konzervatív megítélése. Konzervatív érvelés szerint az EMU és a közös pénz bevezetése nemcsak gazdasági, de több politikai okból is elfogadhatatlan a britek számára, mert véleményük szerint a közös pénz nagymértékben befolyásolja nemzeti szuverenitásukat, az ezzel összefüggő érdekérvényesítést és a Parlament szerepét. A brit szuverenitás egyik fontos külső szimbóluma éppen a font sterling, amelynek az „elvesztése” nemzeti traumát jelentene. A konzervatív politikálásnak ez az egyik legerősebb érzelmi eleme.

THATCHER meg volt győződve arról, hogy az EMU csakis egyfajta gazdasági és monetáris együttműködést jelent, és ez semmiféleképpen sem vezethet a közös pénz bevezetéséhez.

MAJOR még az 1997-es konzervatív pártprogramban is azt jelzi, hogy nem látják megvalósíthatónak a közös pénz 1999-es beindítását. Számukra csakis a gazdasági konvergencia megvalósulása esetén képzelhető el egyáltalán a tagság megfontolása. A terv elfogadását akadályozó tényezők között szerepelt továbbá a hosszú ideig meglehetősen ellentmondásos álláspontot képviselő brit gazdasági elit is. A gazdasági élet képviselői pozitívan viszonyultak az ERM-tagsághoz, hiszen ez hozzájárulhat a kamatlábak csökkenéséhez és az árfolyam-stabilitás megteremtéséhez, egy részük azonban továbbra is elutasította az EMU-tagságot.

THATCHER politikailag olyan mértékben elfogadhatatlannak tartotta az EMU-tagságot, hogy a monetáris unióra vonatkozó önálló gazdasági javaslattal állt elő. A terv alapja az volt, hogy két párhuzamosan létező, egymással versengő valutát kell létrehozni, a nemzeti bankok, pedig az ERM keretében fognak egymással versenyezni.

A jelenlegi konzervatív ellenzék azzal érvel az euró bevezetése ellen, hogy a közös piac biztosította előnyöket a tagság nélkül is tökéletesen lehetséges élvezni. Figyelmeztetnek a rövid ERM-tagság keserű tapasztalataira, amikor is az árfolyamok nőttek, a munkanélküliség pedig a duplájára emelkedett.

Az euró biztosította stabilitást elutasítják a konzervatívok, hiszen úgy látják, hogy az euró eddig sem tudta a stabil valuta szerepét betölteni. Álláspontjuk szerint a közös pénz nem fog több külföldi tőkét vonzani az országba, a tőke azért áramlott a szigetországba, mert alacsony volt az adószint és átlátható a szabályozás.

A kérdésben megfogalmazott brit álláspont meglehetősen ellentmondásos volt. A felvázolt brit elképzelések egyértelműen azt a politikai célt szolgálták, hogy ne hagyják az integrációt a mélyítés újára lépni, elejét vegyék az ez irányú kezdeményezéseknek és egyidejűleg „hígítsák” a folyamatot. Az EMU tagság így nemcsak gazdaságilag, de politikailag is elfogadhatatlan volt a britek számára.

Az Unió bővítésével kapcsolatban brit részről a konzervatívok azon az elvi állásponton vannak, hogy azt támogatni kell, mert egy részről ez erkölcsi kötelességük, másrészről a bővítésben az Unió mélyülésének egyik ellenszerét látják. A bővítéssel kapcsolatban az a kérdés okoz aggodalmat, hogyan lesz képes az Unió a megnövekedett létszámmal hatékonyan működni.

A BLAIR-KORMÁNY STRATÉGIÁVÁLTÁSA

MARGARET THATCHER kormányzása nem javított a brit gazdaság versenyképességén. A britek, minden tekintetben, leszakadóban voltak az európai riválisokkal, különösképpen a németekkel szemben. A 90-es években már nyilvánvalóvá vált, hogy a Munkáspárt csak akkor érhet el megfelelő sikereket, ha felvállalja a Maastrichti Szerződés által kijelölt integrációs programot. Nyugat-Európában ezzel a várakozással tekintettek az 1997-es választások elé.

Az 1997-ben hatalomra került BLAIR-kormány hozta meg az áttörést a britek ellenállásában. TONY BLAIR személyében egy fiatal, nyitott, dinamikus személyt ismert meg Európa, akinek a közvélemény kutatások szerint rendkívül magas volt a népszerűsége. Az értékelések egy jelentős része TONY BLAIR személyének, illetve az általa végrehajtott pártreformoknak tulajdonítja a Munkáspárt 1997-es hatalomra jutását.

A hagyományos brit külpolitikai prioritások mindig is az ország nagyhatalmi státuszának megőrzését célozták. 1997-ben BLAIR így nyilatkozott: „*Nagy-Britannia része Európának, s ott vezető szerepet kell játszania. Nem azért, mert nincs más alternatívája, ha akarnánk, más szerepet is játszhatnánk. Hanem azért, mert az európai vezető szerep Nagy-Britannia érdeke.*”¹ Érvéle szerint Nagy-Britannia csak akkor tud a legteljesebb mértékben profitálni az integrációból, ha az ország az európai együttműködés közepébe helyezi magát.

A jelenlegi brit EU-politika meghatározó eleme a kormányzó munkáspárti és az ellenzékben politizáló konzervatív elképzelések között megfigyelhető alapvető ellentét (ami azonban nem érinti a bővítés kérdését). A Konzervatív Párt az euroszkepticizmusban találta meg az ideológiai összetartó és mozgósító erőt. Míg a Munkáspárt politikai érvei egyértelműen a tagság támogatását erősítik, a kormány kezdi felismerni, hogy a pusztán kiváló gazdasági mutatókra való hivatkozás nem teremt elég alapot az EU-ügyekkel kapcsolatban meglehetősen szkeptikus brit közvélemény megnyerésére. Az első kormányzati ciklusát töltő BLAIR-kormány már 1998-99 folyamán szembesült azzal a ténnyel, hogy a legerősebb EU-ellenesség Angliában tapasztalható.

A nemzeti érdekre való hivatkozás mellett BLAIR stratégiája megkívánta, hogy Nagy-Britanniát közelebb hozzák az Unióhoz és a konstruktív együttműködés keretein belül a brit érdekérvényesítési lehetőségeket is erősítsék, azokat aktivizálják. Brit elképzelések szerint a német–francia tengelyt kiegészítené a brit részvétel.

A BLAIR-féle EU-politika tehát meghozta a várva-várt áttörést Nagy-Britannia és az EU számára. Ez után joggal merül fel a kérdés, hogy ez a változást jelentő politika miért nem eredményezte mégsem az eurózónához való csatlakozást. A munkáspárt egyértelműen az európai érdekeket helyezi előtérbe. Azt, hogy a közös valuta bevezetéséből, az EU egyik legnagyobb vállalkozásából Nagy-Britannia kimaradt – több más később elemzett ok mellett – a belpolitika ellentmondásos légköre okozta.

TONY BLAIR miniszterelnök, BROWN pénzügyminiszter és COOK külügyminiszter számára a legfontosabb célkitűzésnek bizonyult, hogy Nagy-Britannia relatív hanyatlását megállítsák. Az OECD és Világbank adatai alapján 1979-ben Nagy-Britannia a tizenharmadik legprosperálóbb ország volt, ám 1996-ra a világranglistán a huszonkettedik helyre süllyedt. TONY BLAIR számára az euró bevezetése távlati cél,

¹ Rapcsák J.: i.m.273.o. /idézet Tony Blair „Speech at Guildhall 1997.november 10./

amelyet azonban népszavazás fog eldönteni. Az azonban biztos, hogy BLAIR elképzelése szerint sokkal határozottabb cél az európai integráció, mint bármely konzervatív elődje számára. E szándékot demonstrálta a kormány első intézkedése. A Munkáspárt 1997-es győzelmét követően egy héttel a választások után történt az a döntés, hogy a brit központi bank, a Bank of England a monetáris politika terén függetlenséget kapott. Közismert tény, hogy a jegybank függetlensége is egyik követelménye az EMU-hoz való csatlakozásnak. GORDON BROWN, az új pénzügyminiszter öt közgazdasági próbát tett függővé az euró bevezetését országában. Kinyilvánította, hogy akkor támogatja az euró bevezetését, ha:

- 1) a kontinens és a brit gazdaság ciklusai megfelelően és tartósan egymásra hangolódnak,
- 2) a csatlakozás nem árt a Citynek és a pénzügyi szolgáltatások szektorának,
- 3) a csatlakozás segíti a külföldi befektetők beáramlását,
- 4) a csatlakozás nem veszélyeztet munkahelyeket,
- 5) a brit gazdaság eléggé rugalmas lesz ahhoz, hogy az euróvezetén belüli gazdasági válságokban képes legyen helyt állni.

BLAIR birminghami beszédében az euróval kapcsolatban kiemelte: a gazdasági kritériumok teljesítése a tagság legfontosabb előfeltétele. Ez azt is jelenti egyben, hogy ha ezeknek az ország megfelel, akkor nem létezhetnek olyan politikai és alkotmányos korlátok, amelyek megakadályozhatnák a brit eurótagságot. A végső döntést azonban természetesen az emberek hozzák meg.

A munkáspárti vezetés – a kormányzati elődökhöz hasonlóan – a bővítést európai stabilizáló folyamatként és egyfajta erkölcsi jóvátételként fogta fel. A bővítés garantálja azt is, hogy az új tagok továbbra is demokratikusan fejlődjenek, ne térjenek le a demokrácia újáról, az Egyesült Királyság számára, pedig további gazdasági lehetőségeket nyit meg. További kereskedelemteremtés, életszínvonal-emelkedés, új munkahelyek létrehozása lesz a folyamat eredménye. A Konzervatív Párt alapvetően a mélyítés ellenszerét látta benne, miközben a Munkáspárt a potenciális gazdasági előnyöket hangsúlyozta.

A bővítésnek a BLAIR-kormány által való támogatását segítette az a tény is, hogy 1998 első felében Nagy-Britannia töltötte be az unió soros elnöki tisztét. Ugyanebben a félévben indultak be a tényleges csatlakozási tárgyalások a tagjelöltek egy csoportjával.

ÉRVEK ÉS ELLENÉRVEK

1999 januárjában bevezetésre került 11 országban számlapénz formájában az euró. Az esemény politikai sikerérzést váltott ki a tagországokban. A hirtelen támadt optimizmust táplálta, hogy megindult az euró zóna gazdaságainak növekedése.

GONDOS ÁDÁM így vélekedik „Nagy-Britannia és az euró: merre tovább” című cikkében: „Semmiképpen nem szabad azonban elfelejteni, hogy az euró bevezetésének sikeressége még egyáltalán nem dőlt el. Hogy végül is mi lesz a mérleg, az csak évek, évtizedek múlva lesz majd eldönthető.”¹

GONDOS ÁDÁM szerint az EMU sikerességének három fontos feltétele van: Elsőként azt említi, hogy monetáris konvergenciának kell megvalósulnia a tagországok-

¹Gondos Á: „ Nagy-Britannia és az euró: merre tovább?” Európai Tükör, V. évf.2000/2.sz.76.o.

ban, amely egymástól alig eltérő inflációs rátát feltételez. Másodsorban fontos, hogy a fiskális pozíciókat rendben tartsák, az államadósság, pedig ne legyen magas. Harmadik kritériumként azt említi, hogy a munkaerőpiacnak megfelelően rugalmasnak kell lennie, különösen a reálbérek kialakításánál szükséges a rugalmasság.

Tekintsük át, milyen érvek és ellenérvek sorakoztak az euró bevezetésével kapcsolatban brit körökben. A csatlakozás mellett olyan érv szól, mint az árfolyam stabilitás, mely az exportárakkal és bevételekkel kapcsolatos kockázat csökkentését is jelentheti. Nagy-Britannia exportjának fele az EU tagországai felé irányult 2000-ben. A közös valuta használatával a nemzetközi tőkeáramlás még nagyobb foka érhető el, ez, pedig az egységes piacba történő mélyebb integrálódást vonja maga után. Nagy-Britannia gazdaságában nagyon fontos szerepet tölt be külföldi működőtőke-vonzó képessége, az említett évben az összes külföldi működő tőke 40%-a Nagy-Britanniába áramlott.

Az ellenérvek hosszú sorát lehetne felsorakoztatni. Ezek között jelentős szerepet tölt be az önálló monetáris politika fenntarthatóságával kapcsolatos félelem. Tartanak az ECB keménységétől, s megvalósíthatatlannak látják demokratikus elszámoltathatóságát. A britek úgy érvelnek, hogy az egységes, hosszú távú kamatláb nem lesz megfelelő minden egyes ország számára. Az ellenzők főképpen az ország gazdasági eredményeinek veszélyeztetését látják.

Nagy-Britannia komoly előnyökkel rendelkezik számos eurózónához tartozó országhoz képest: gazdaságpolitikája kiegyensúlyozottá vált az ezredfordulóra, vállalkozásbarát szabályozás van életben. Számos európai ország számára az euró értelme a monetáris és fiskális fegyelem általánosságában, strukturális reformok kikényszerítésében, és egy versenyképesebb gazdaság létrehozatalában van. Nagy-Britannia gazdasága jórészt megoldotta e feladatokat, sokkal rugalmasabb, versenyképesebb gazdasággal rendelkezik, mint az Unió többi nagy gazdasága. A maastrichti kritériumokat az ország minden tekintetben teljesítette, gazdasági növekedése igen dinamikus alakult, az infláció és a munkanélküliségi ráta alacsony szintjének tekintetében is megelőzi a többi országot, s az állami költségvetés pozíciói egységesek.

AZ EURÓVAL KAPCSOLATOS DILEMMÁK HÁTTERE

A közös pénz bevezetése óriási kihívások elé állította a tagállamokat, hiszen az integráció mélyítését elősegítő eszköznek szánták. A brit kül- és EU-politika kezdetől fogva részben szkeptikusan szemlélte az euró bevezetését, főleg a konzervatívok. BLAIR stratégiája erőteljes közeledést mutat az EU irányába. Ám a BLAIR-kormányzat EU-hoz közeledő politikája erőteljes korlátokba ütközik.

A brit belpolitikában mindvégig fellelhető az álláspont, hogy a gazdasági és politikai unióra igent mondanak, ám erőteljes nemmel felelnek, ha szuverenitásuk akár részleges feladásáról is van szó; a közös valuta ugyanis konkrétan harmonizálást igényel, ami a britek számára nem elsődleges cél.

BLAIR felismerte, hogy az euró bevezetése történelmi szükségszerűség, s azon munkálkodik, hogy sikerüljön megváltoztatni a „vonakodó partner” elnevezést, ezért szövetségeseit egyre inkább a kontinensen keresi.

Vizsgáljuk meg közelebbről, milyen egyéb nehézségekkel kellett szembenéznie a BLAIR-kormányzatnak kezdetektől fogva. A brit lakosság körében növekszik az

euroközöny. TONY BLAIR régóta ígérgeti, hogy népszavazást léptet életbe, ám még mindig nem sikerült eldönteni, hogy az EMU-tagság kritériumainak teljesítése esetén mikor kerüljön sor népszavazásra. BLAIR sokat veszített népszerűségéből, lakosság előtti hitelességéből részben az iraki háborúval kapcsolatos intézkedései miatt; romló népszerűségének másik oka, hogy GORDON BROWN pénzügyminiszter, a brit politika meghatározó egyénisége évek óta sikeresen akadályozza a BLAIR által javasolt népszavazást.

A brit belpolitikai légkört és a közvéleményt is erőteljesen befolyásolja a 2000-ben alakult hat párt tagjait tömörítő euróellenes szövetség kampánytevékenysége. BLAIR helyzetét nehezíti, hogy nem csak a közvélemény többsége, hanem egyes pártjabeli politikusok is nyíltan elvetik a közös valutát. BLAIRnek a szakszervezetek ellenállásával is számolnia kell. Számos szempontot figyelembe kell vennie BLAIR euró bevezetését sürgető, két tűz között lévő kormányának.

Riasztó jelként szolgálhat a britek számára, hogy az eurózónában a munkanélküliségi ráta majdnem kétszer akkora, mint az Egyesült Királyságban. Összességében 41 000 üzleti vállalkozás ment tönkre 2002-ben, mely naponta 1800 állás megszűnésével járt. Ezzel szemben az Egyesült Királyságban csökkent a munkanélküliség 2002-ben.

A probléma nem csupán a rövid távú nehézségekben rejtőzik, mert az eurózóna nagyon komoly, középtávú strukturális nehézségek elé néz. Az egyik legnehezebb dolog, hogy mekkora egységes kamatlábat állapítsanak meg a 12 országban, melyek szükségletei erősen különböznek. A kamatláb számos tagállam esetében túl magas, mint pl. Németország, Belgium, de Görögország és Írország esetében túl alacsony.

A 2001. szeptember 11-i USA elleni terrorista merényletet követően TONY BLAIR elsőként állt ki Washington mellett az afganisztáni háború tekintetében – amely nem segített népszerűségének megszilárdításában. BLAIR akkor már egyre határozottabban beszélt az euró bevezetésének szükségességéről. Hogy a közös pénz mégsem váltotta fel a fontot, azt az a tény is erősen befolyásolja, hogy a kormányfő és a pénzügyminiszter között fokozatosan elhidegült a viszony. BROWN álláspontja azonban a kormányfőnél is jobban meghatározza a közvélemény eurós állásfoglalását. Sokan azt vélik, hogy egy sikeres népszavazásra leginkább akkor nyílna esély, ha a két másik kimaradó országban, Dániában és Svédországban is igent mondanának az állampolgárok a nemzeti valuta megszüntetésére. A 2000 őszi megtartott népszavazáson a dánok többsége nemmel voksolt. Svédországban 2004-ben népszavazással utasították el a csatlakozást. ANDOR LÁSZLÓ tanulmányában úgy vélekedik, hogy Nagy-Britanniában beláthatatlan következményei lennének egy nemleges döntésnek.¹ Nagy-Britannia nem olyan ország, ahol kísérletezni lehet. Szerinte az állampolgárok többségének „nem” szavazata egy-két generáció távlatára venné le a politikai élet napirendjéről az euró bevezetésének lehetőségét. Így TONY BLAIR nincs könnyű helyzetben, az időpont megválasztása nagy fejtörést fog okozni. A cikkíró egy másik tanulmányában² TONY BLAIR népszerűségének csökkenését elemzi, aki a kilencvenes években, hazájában és annak határain túl is rajongva tisztelt politikus volt. Fiatalos lendületével, modernizációs törekvéseivel, európai elkötelezettségével a kilencvenes évek politikai életének kimagasló alakjává vált. ANDOR LÁSZLÓ szerint

¹ Andor L.: „Anglia és az euró” –Európai Tükör, VIII.évf. 2003/1.sz.116.o.

² Andor L.: „Tony Blair drámája” – Európai Szemle, 2003/3 45.o.

azzal, hogy BLAIR, amikor a 2003-as iraki háborúban és annak előkészítésében az Egyesült Államok legfőbb szövetségeseiként lépett fel, kormányfői és pártvezéri korszakának legfőbb kockázatát vállalta, mintegy kockára téve azt a rendkívüli tekintélyt, amit a kilencvenes években sikerült kiépítenie Nagy-Britanniában és Európaszerte. TONY BLAIR kormányzásának első öt évében négy katonai konfliktusban vett részt Nagy-Britannia (Irak, Jugoszlávia, Sierra Leone, és Afganisztán). Az iraki beavatkozás kivételével a többi mind a nemzetközi közösség támogatottsága mellett zajlott. Az iraki háború, s egyéb ezzel kapcsolatos kétes ügyekben való szerepe miatt megrendült tekintélye pártján, a brit és az európai közvéleményen belül. Valószínűleg ennek tudható be, hogy bár a 2005. májusi választásokon újrválasztották, győzelme sokkal kisebb arányú volt, mint az 1997-es és 2001-es választásokon.

Nagy-Britannia – gyarmatbirodalma megszűnése ellenére – jelenleg is fontos világpolitikai szerepet játszik. Világpolitikai szerepének számos összetevője van: az Egyesült Államok mögött a második sorban áll, atomfegyverei, az ENSZ Biztonsági Tanácsában való állandó tagsága mind ezt erősítik. Jólétben él Európa peremén, s központi szerepet tölt be az angol nyelvű világban.

Miközben ténylegesen csökken az uniós kötődés iránti lelkesedés, a közvélemény kutatások egyre csak azt jelzik, hogy az emberek mélyen csalódtak a brüsszeli demokráciában. Továbbra is erős az ellenérzés a valutaunió iránt, közgazdászok is egyre szkeptikusabban vélekednek a valamikori brit részvétel gazdasági következményeivel kapcsolatban, ugyanakkor azt is sejteni vélik, hogy mégis be fog következni. A BLAIR-kormány tevékenysége egyértelműen tükrözi ezt az állapotot. Jelenleg nem világos, hogy a BLAIR-kormánynak a teljes részvételtől való húzódozása pusztán politikai elővigyázatosságból fakad, vagy továbbra is abból a kételyből ered, hogy a közreműködés ténylegesen az ország gazdasági érdekeit szolgálná-e, illetve az Unió életképességének és célszerűségének a megkérdőjelezése áll-e a háttérben. Számos elemző úgy véli, hogy a kimaradás többet ártana, mint a részvétel.

Némelyek azonban felvetik annak lehetőségét, hogy az európai országokkal ellentétben az országnak van egy európai és egy atlanti feladata. Az észak-amerikai alternatíva, bár alig érzékelhető a köztudatban, mégis sokak szerint beárnyékolja az ország teljes elkötelezettségét az EU mellett.

TONY BLAIR kétértelmű magatartása mind a mai napig rányomja bélyegét a brit uniós viszonyokra. Erőteljes Európa-párti magatartása mellett évek óta halasztgatja a valutaunióba való belépést, s a háttérben számos invázió keretében Amerika legfőbb szövetségese.

Az „atlanti opció elve” gazdasági realitásokon nyugszik. Nagy-Britanniának továbbra is szoros a kapcsolata az USA-val és Kanadával. A két országgal lebonyolított brit külkereskedelmi volumen kétszer akkora, mint a többi EU-államé együttvéve.

Nagy-Britannia problémája, hogy szeretne egy olyan helyet találni, amely összhangban van történelmével, kultúrájával, gazdasági érdekeivel, stratégiai követelményeivel.

ÖSSZEFOGLALÓ GONDOLATOK

Vizsgálódásom célja az volt, hogy rávilágítsak a kül-, és belpolitika összefüggéseire egy véleményét erőteljesen kifejező tagállam integrációs politikájának bemutatásával.

A brit EU-politika sajátosságainak taglalása során nyilvánvalóvá vált, hogy olyan tényezőkkel állunk szemben, amelyek a kontinens országaiban is fellelhetők, azonban a szigeten ezeknek a jelentősége hatványozottan nyilvánul meg.

A brit kormányfő tudatában van annak, hogy a közvélemény szerepe meghatározó. Ezért következetesen arra törekszik, hogy az uniós döntéseket, az abban való brit részvétel formáit elmagyarázzák a lakosságnak. Ebben nagy segítségére vannak a régi vagy újonnan szerzett szövetségesek is. Ő csak egyensúlyt akar teremteni a kontinensen és a szigetországban uralkodó politikai és ideológiai felfogások között.

Elemzők szerint az elkövetkező évek döntő fontosságúak lesznek a tekintetben, hogy Nagy-Britannia melyik irányba fog tovább haladni. Egyrészt azért, mert a tapasztalat mutatja majd meg, mennyire jól vagy rosszul működik az egységes pénzrendszer. GONDOS ÁDÁM meglátása szerint, ha a britek azt fogják látni, hogy az európai gazdaságok nem tudnak kilábalni a recesszióból, a munkanélküliség nem csökken, a kontinentális gazdaságok reformjai, pedig rendre elbuknak a politikai akarat hiánya következtében, valószínűleg nehéz lesz azt a következtetést levonni, hogy az euró bevezetése sikeres, és érdemes csatlakozni a közös pénzrendszerhez. Befejezőként hadd vegyem kölcsön CSABA LÁSZLÓ a Figyelőben megjelent cikkének egy mondatát: „*A pragmatikus, konkrét hasznokra koncentráló angol megközelítéstől idegen az európai szövetségi állam, mint politikai világcél, a visszavonhatatlan elköteleződés, a nemzeti szuverenitás egy fontos szeletének a frankfurti – »ellenőrizetlen« - technokratákra történő átruházása.*”¹ Lehetséges, hogy ez a valódi ok húzódik meg a brit Európa-politika hátterében.

IRODALOMJEGYZÉK

- „Blair says UK must ignore single currency”. Financial Times. 2002. január 3.
 „One for all – The perils of a single currency”. The Economist. 2004. szeptember 25. 13. o.
 „The myth of eurocreep”. The Economist. 2002. január 5. 29-30. o.
 „Virtue unrewarded – Euro economies”. The Economist. 2004. november 20. 27-28. o.
 ANDOR L.: „Anglia és az euró”. Európai Tükör. VIII. évf. 2003/1. 100-116. o.
 ANDOR L.: „Tony Blair drámája”. Európai Szemle. XIV. évf. 2003/3. 45-69. o.
 ASH, T. G.: „Európai-e Britannia?”. Európai Szemle. XII. évf. 2001/3. 37-51. o.
 BLACK, C.: „Nagy-Britannia atlanti opciója”. Európai Szemle. XI. évf. 2000/1. 25-39. o.
 CSABA L.: „Van-e élet az eurózónán kívül?”. Figyelő. 2002. január 3. 26-27. o.
 DÓRA SZILVIA: „A brit EU-politika változása”. EU-Working Papers 2002/1.
 GONDOS Á.: „Nagy-Britannia és az euró: merre tovább?”. Európai Tükör. V. évf. 2000/2. 75-87. o.
 GYÉVAI Z., MARTIN J. P.: „Költséges plusz”. Figyelő. 2001. december 20. 14-15. o.
 HILL, R.: Mi, európaiak. Geomédia Szakkönyvek, Budapest, 1999. 65-85. o.
 HORVÁTH ZOLTÁN: Kézikönyv az Európai Unióról. Magyar Országgyűlés, 2002. 21-59. o.
 JUHÁSZ LÁSZLÓ: „A brit parlament és az Európai Unió”. Európai Szemle. IX. évf. 1998/1. 76-84. o.

¹ Csaba L.: „Van-e élet az eurózónán kívül?”-Figyelő.2002.január 3. 26-27.o.

- KECSKÉS LÁSZLÓ: EU jog és jogharmonizáció. Hvgorac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2003. 12-344. o.
- KOVÁCS G.: „A német és a brit uniós érdekérvényesítés háttere a '90-es években”. Európai Tükör. IX. évf. 8. sz. 2004. november 38-54. o.
- MARTIN J. P.: „Félúton”. Figyelő. 2002. január 3. 13-25. o.
- RAPCSÁK J.: Nagy-Britannia és az európai integráció. A vonakodó partner. In: Kiss J. L. (szerk.): A tizenötök Európai. Közösségi politikák – nemzeti politikák. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 227-277. o.
- UNDERHILL, W., MEENAGHAM, G.: „The Blair-problem”. Newsweek. 2004. február 9. 16-17. o.

Integration or separation: The United Kingdom in the EU

The study aims to investigate the reasons why the United Kingdom, a dominant member of the European Union has not decided on the introduction of the common European currency. The reasons prove to be both economic and political, but the concepts of sovereignty and separation contribute to their „awkward” conduct, too. While examining the possible causes of the Community’s attempts to deepen integration, it becomes evident that the British approach has always been under the influence of a balancing policy, which creates a great barrier in the way of EU-integration.